

การก่อตัวของอุดมการณ์ราชาชาตินิยม, 2490-2510

(The Formation of Royal Nationalist Ideology, 1947-1967)

ปฎน เทพนรินทร์
คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

เกริ่นนำ

ในการอภิวัฒน์ 2475 คณะราษฎรได้แทนที่ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ด้วยระบอบรัฐธรรมนูญ หากพิจารณาทางทฤษฎี สถาบันกษัตริย์-ผู้เคยเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตย-ย่อมสูญเสียอำนาจอธิปไตยให้กับชนชั้นนำกลุ่มอื่น อย่างไรก็ตาม ถ้าเทียบวัดจากพระราชอำนาจในปัจจุบันกลับพบว่าสังคมไทยปกครอง “เสมือนระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์” (เกษียร เตชะพีระและปฎน เทพนรินทร์, 2555)

เหตุที่เป็นเช่นนี้เพราะชนชั้นนำจารีตสามารถบริหารจัดการการสูญเสียอำนาจอธิปไตย ทำให้ท้ายที่สุดพวกเขายังมีสิทธิเข้าถึง/กำกับอำนาจอธิปไตย ในการนี้ จะพบว่ามีอุดมการณ์ “ราชาชาตินิยม” ทำหน้าที่สำคัญ กล่าวคือ ไม่เพียงกำหนดโครงเรื่อง (plot) ทางประวัติศาสตร์¹ หากแต่ยังทำอย่างน้อยอีก 2 หน้าที่ (1) สร้างให้ “ราชา” กับ “ชาติ” เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันมีอาจแยกขาด และ (2) ภายหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ยังมีการเติมลักษณะสำคัญของราชาชาตินิยมเพิ่ม และส่งผลอย่างยิ่งยวดต่ออุดมการณ์เช่นกัน คือ ความเป็นนักประชาธิปไตย²

¹ ผู้เขียนใช้และดัดแปลงความหมายของคำว่า ราชาชาตินิยม มาจากงานของ ธงชัย วินิจจะกูล (2544: 56-65) เรื่อง “ประวัติศาสตร์ไทยแบบราชาชาตินิยม” ปาฐกถาให้ความหมายราชาชาตินิยมว่าเป็นโครงเรื่อง (plot) ทางประวัติศาสตร์แบบหนึ่ง โครงเรื่องดังกล่าวทำหน้าที่กำหนดเนื้อหาประวัติศาสตร์ชาติประวัติศาสตร์ในฐานะเรื่องเล่าแห่งชาติ (national narrative) นี้ หากพิจารณาเรื่องที่เกิดขึ้นมาแล้วในอดีตอย่างเป็นกลางตามข้อมูลหลักฐานที่เกิดขึ้นจริง กลับกันประวัติศาสตร์แห่งชาติคือ “เรื่องเล่า” และการ “เล่าเรื่อง” ตามมุมมองของบุคคลมากกว่า ดังนั้นการเล่าประวัติศาสตร์ชาติไทยจึงถูกกำหนดไว้โดยอุดมการณ์ อดีต แนวคิดเบื้องหลังที่นักประวัติศาสตร์/ผู้ประพันธ์อาจจะรู้/ไม่รู้ตัวก็ได้

สิ่งที่ผู้เขียนให้ความสนใจคือ อุดมการณ์ที่กำหนดให้เกิดโครงเรื่องทางประวัติศาสตร์แบบนี้ อย่างไรก็ตาม ยังหาความหมายอันลงตัว ครบถ้วนสมบูรณ์ไม่ได้ ในที่นี้จึงใช้คำว่า “อุดมการณ์ราชาชาตินิยม” ในความหมายทั่วไป กล่าวคือ เป็นความคิด จิตสำนึกที่กำหนดให้เกิดโครงเรื่องประวัติศาสตร์แบบราชาชาตินิยม ทั้งยังทำหน้าที่อื่นๆ เพื่อให้กลุ่มทางสังคมที่มีกษัตริย์เป็นผู้นำสามารถมีอำนาจนำได้ (hegemony ในความหมายของ Antonio Gramsci โปรดดูรายละเอียดจากหัวข้อที่ 1 ของบทความ) โดยหน้าที่อันสำคัญที่สุดคือ การสร้างให้ราชาเป็นหนึ่งเดียวกับชาตินั่นเอง

² ธงชัยเสนอว่าหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 โครงเรื่องแบบราชาชาตินิยมเปลี่ยนไปเป็นราชาชาตินิยมใหม่ (Neo-royal nationalism) ส่งผลให้สถาบันพระมหากษัตริย์ได้รับการอื้ออานและยกย่อง และอยู่ในฐานะสูงส่งยิ่งกว่าครั้งใดตั้งแต่สิ้น ร.5 เป็นต้นมา สำหรับลักษณะสำคัญของราชาชาตินิยมใหม่ (Neo-royal nationalism) ก็คือ ราชาชาตินิยมที่เป็นประชาธิปไตยและรับใช้ประชาชน ความแตกต่างคือราชาชาตินิยมแบบเดิมเน้นแต่การรักษาเอกราช แต่ราชาชาตินิยมใหม่ได้รับการขยายความให้เป็นนักประชาธิปไตย ดังนั้นแล้ว ประวัติศาสตร์ราชาชาตินิยมทั้งเก่าใหม่จึงเป็นเรื่องเล่าด้วยภาษาสมัยใหม่ภายใต้ร่มดกทางวัฒนธรรมประวัติศาสตร์แบบเก่า กล่าวคือมีหน้าที่ตอกย้ำความรู้แบบฉบับ และสั่งจ้องอันจรงก์แน่นอน เพื่อจูงระเบียบสังคมแบบราชาชาตินิยม (ธงชัย วินิจจะกูล: 62-64)

ต่อมา มีการใช้แนวคิด “ราชาชาตินิยม” เพื่ออธิบายเหตุการณ์ 14 ตุลา โดยกล่าวถึงลักษณะกษัตริย์ นักประชาธิปไตยในอีกส่วนหนึ่ง เช่นงานของ ประจักษ์ ก้องกีรติ (ในวิทยานิพนธ์ของเขาที่ต่อมาเป็นหนังสือ และแล้วความเคลื่อนไหวก็ปรากฏ...การเมืองวัฒนธรรมของนักศึกษาและปัญญาชนก่อน 14 ตุลา, บทที่ 6) โดยให้คำจำกัดความว่า “ราชาชาตินิยมประชาธิปไตย” อย่างไรก็ตาม ทั้งสองคำมีความหมายใกล้เคียงกันและให้คำอธิบายที่แตกต่างกันน้อยมาก ดังนั้น ผู้เขียนจึงใช้คำว่า ราชาชาตินิยมซึ่งเป็นชื่อแรกเริ่มแทนลักษณะทั้งหมดของราชาชาตินิยมที่พัฒนาเปลี่ยนแปลงไปตามบริบททางประวัติศาสตร์

บทความนี้จึงต้องการแสดงให้เห็นกระบวนการดังกล่าว โดยนำเสนอว่า การทำงานของอุดมการณ์ราชาชาตินิยมในการสร้างให้ราชาเป็นหนึ่งเดียวกับชาตินั้นเกิดขึ้นอย่างเป็นระบบนับจากช่วงทศวรรษ 2490 ส่งผลให้พวกเขาสามารถจะก่อรูปกลุ่มทางประวัติศาสตร์ (historic bloc) และมีพระราชอำนาจนำ (royal hegemony) ในท้ายที่สุด³ ทำไมพวกเขาจึงทำได้ ? และดำเนินการอย่างไร ผ่านกระบวนการอะไร ?

1. แม่แบบทางทฤษฎี: อุดมการณ์ ปณฺญาชนอินทริยาภพ อำนาจนำ

ทำไม ?

อุดมการณ์ราชาชาตินิยมทำหน้าที่สร้างให้เกิดจิตสำนึกที่ว่าราชาเป็นหนึ่งเดียวกับชาติในสองมิติ ทั้งเป็นหนึ่งเดียวกับชาติพันธุ์ไทย และเป็นหนึ่งเดียวกับมหาชนชาวไทยทั้งหมด กระบวนการสร้างความคิด จิตสำนึกนี้เมื่อสำเร็จได้ส่งผลให้สถานะของราชาเปรียบดังภาพตัวแทนของคนทั้งชาติได้ สถานะตัวแทนของชาตินี้เองที่ทำให้ราชาเข้าถึง มีส่วนในการใช้อำนาจอธิปไตยได้แม้จะอยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญ

เหตุที่สถานะตัวแทนของชาติได้รับอนุญาตให้เข้าถึง/กำกับอำนาจอธิปไตยแห่งรัฐเป็นเพราะตามตรรกะรูปแบบของรัฐประชาชาติที่เกิดขึ้นในช่วงยุคเรือง (ราวศตวรรษที่ 18 เป็นต้นมา) ชาติ (nation) ถือเป็นฐานความชอบธรรมสูงสุด และเป็นแหล่งที่มาของอำนาจแห่งรัฐ กระบวนการนี้เป็นผลผลิตโดยตรงจากการปฏิวัติฝรั่งเศส ในปี ค.ศ. 1789 เหตุการณ์ดังกล่าวแสดงให้เห็นมาตรฐานความชอบธรรมทางการเมืองแบบใหม่ ในแง่ที่มีหลักนโยบายอ้างอิงทางการเมือง (political platform) ซึ่งอาศัยชาติให้ความชอบธรรม⁴ ที่สำคัญคือ หลักการดังกล่าวยังคงเป็นเสาหลักของกติกาสถาปัตยกรรมการเมืองระหว่างประเทศจวบจนปัจจุบัน⁵

³ โปรดพิจารณา การสถาปนาพระราชอำนาจนำใน ชินดา ชิตบัณฑิตย์ (2547) โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ: การสถาปนาพระราชอำนาจนำ (พ.ศ. 2494-2546)

⁴ จากงานของ Chimène I. Keitner เชนำเสนอหลักการแห่งรัฐประชาชาติ (nation-state principle) ที่แสดงให้เห็นความสัมพันธ์และความสอดคล้องระหว่างรัฐกับชาติ ในรูปแบบรัฐสมัยใหม่ อันเป็นที่มาของการอธิบายความสัมพันธ์ในลัทธิชาตินิยม

เขาอาศัยช่วงเวลาแห่งการปฏิวัติฝรั่งเศส แสดงให้เห็นว่าการอ้างความชอบธรรมบนฐานของชาติเป็นอย่างไร ทั้งนี้มีตัวอย่างหนึ่งที่น่าสนใจและถือเป็นจุดเริ่มต้น คือกรณีพระเจ้าหลุยส์ที่ 16 ได้จัดการประชุมสภานิติบัญญัติเป็นครั้งแรก (นับแต่ตั้งสภาเมื่อ ค.ศ. 1614) ประเด็นถกเถียงที่สำคัญคือ มีการเรียกร้องจากนักรบที่สามให้พวกเขามีตัวแทนที่มีสัดส่วนเดียวกับขนาดของจำนวนประชากรในแต่ละฐานันดร ในการหาทางออกในวันที่ 17 มิถุนายน 1789 เหล่าตัวแทนของฐานันดรที่สาม (ซึ่งส่วนใหญ่เป็นนักกฎหมายและมีจำนวนมากที่สุดในหมู่วรรณานันดรทั้งหลาย) ได้ตั้ง National Assembly และได้สร้างหลักการที่ว่าจะไม่มีการดำเนินการของรัฐบาลโดยปราศจากการยินยอมพร้อมใจของชาติ (the principle of national consent as a prerequisite for government action)

เมื่อนั้น ตัวแทนทั้งหลายจากฐานันดรที่สามตระหนักและหยั่งยึด (entrench) อำนาจทางการเมืองแห่งความเป็นชาติ (national political power) แสดงถึงลักษณะการทางทฤษฎีที่ไปพร้อมกับนัยทางปฏิบัติ นับแต่นั้นมาการเมืองของฝรั่งเศส และกล่าวให้ถึงที่สุดคือโลกก็เปลี่ยนไป (Chimène Keitner, 2007: 1)

⁵ อุดมคติที่ระเบียบการเมืองระหว่างประเทศยึดถือคือ ความชอบธรรมที่ได้รับจากระบบการปกครองแบบเสรีนิยม พร้อมๆ กับหลักการรัฐ-ชาติ (nation-state principle) ที่ความชอบธรรมของรัฐได้รับมาจากชาติ ถ้อยคำที่แสดงให้เห็นถึงการยึดถือวาทะแบบเสรีนิยมและหลักการรัฐ-ชาติ เช่น “หลักการพื้นฐานของสิทธิอันเท่าเทียมและการปกครองตนเองของประชาชน” (The “principle of equal rights and self-determination of peoples”) ปรากฏในสนธิสัญญาระหว่างประเทศจำนวนมาก เช่น Article 1, paragraph 2, and Article 55 of the United Nations Charter; General Assembly Resolution 1514 on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples (1960); General Assembly Resolution 2625 on the Principles of International Law Concerning Friendly Relations and Cooperation Among States (1970); and the 1966 International Covenants on Human Rights เป็นต้น (Chimène Keitner, 2007: 9)

จากแนวคิดดังกล่าว อำนาจสูงสุดแห่งรัฐคือ อำนาจอธิปไตยย่อมต้องดำเนินไปอย่างสอดคล้องกับเจตจำนงของชาติเช่นเดียวกัน หากสถาบันใดสามารถครอบครองความคิดว่าพวกตนเป็นตัวแทนของเจตจำนงแห่งชาติแล้ว พวกเขาย่อมชอบธรรมที่จะใช้อำนาจอธิปไตย สำหรับชนชั้นนำจารีต อุดมการณ์ราชาชาตินิยมทำงานได้อย่างบรรลุผล ผ่านการทำหน้าที่ของปัญญาชนอินทรีย์ภาพ (organic intellectuals) ซึ่งดำเนินกิจกรรมสองอย่างคือนิพนธ์ประวัติศาสตร์ชาติ และสร้างแนวคิดประชาธิปไตยแบบไทย

อย่างไร ?

การพิจารณาการทำหน้าที่ของปัญญาชนอินทรีย์ภาพ (organic intellectual) เป็นไปตามทฤษฎีเรื่องอุดมการณ์แบบ อันโตนิโอ กรัมสกี ปัญญาชนเหล่านี้เป็นตัวแสดงที่สำคัญในการสถาปนาอำนาจนำ (hegemony) อย่างไรก็ดี แม้กรัมสกีต้องการนำเสนอทฤษฎีนี้ให้แก่พรรคคอมมิวนิสต์อิตาลี แต่ภายหลังก็ถูกนำมาประยุกต์ใช้กับกรณีอื่นๆ ผู้เขียนเชื่ออย่างยิ่งว่ามีประโยชน์ในการเปรียบเทียบกับการเมืองไทย

เราอาจประยุกต์ความหมายของการสถาปนาอำนาจนำได้ว่า เป็นการครองอำนาจอันเกิดจากกลุ่มสังคมหลัก (dominant group) สามารถข้ามผ่านผลประโยชน์แคบๆ ในการร่วมมือเฉพาะของกลุ่มตน ไปสู่การตีความ/ขยายความ ผลประโยชน์ของกลุ่มตนให้กว้างขวางครอบคลุมผลประโยชน์ร่วมกันของคนในสังคม โดยมีการประนีประนอมปรับแต่งเพื่อตีกินผลประโยชน์ของกลุ่มอื่นให้เข้ามาอยู่ในรอบ/ครรลองผลประโยชน์ของกลุ่มตน ทำให้เกิดการนำเพื่อบรรลุจุดหมายทางการเมือง การข้ามผ่านผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจแคบๆ นี้เกิดขึ้นได้โดยอาศัยความคิดที่มีเนื้อหาอันก่อให้เกิดการขยายขอบเขตของผลประโยชน์ ซึ่งถือเป็นจุดมุ่งหมายในการต่อสู้ทางเศรษฐกิจและการเมือง โดยความคิดดังกล่าวมีสถานะเป็นอุดมการณ์ ซึ่งทำหน้าที่รวบรวมคน และสร้างเอกภาพให้เกิดผลประโยชน์ที่สอดคล้องกันของผู้นำและผู้ถูกนำ⁶

ในแง่นี้ การสถาปนาพระราชอำนาจนำ (royal hegemony) ที่เริ่มหลังการเสด็จนิวัตพระนครของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ตั้งแต่กลางทศวรรษ 2490 นั้น ดำเนินไปอย่างมั่นคง เพราะสถาบันกษัตริย์กลายเป็นตัวแทนของผลประโยชน์ของชนชั้นนำจารีตเดิม ชนชั้นนำกลุ่มใหม่ ตลอดจนมหาอำนาจระดับโลกอย่างสหรัฐอเมริกา

ความคิด จิตสำนึก ที่ชนชั้นนำจารีตเดิม (ฝ่ายกษัตริย์นิยมทั้งเก่า-ใหม่) ชนชั้นนำกลุ่มใหม่ (ฝ่ายทหาร-ตำรวจ-ข้าราชการประจำ) ได้ร่วมกันสร้างในช่วงเวลาหลังจากนั้นคือ “ประชาธิปไตยแบบไทย” ดังนั้น แนวคิดนี้จึงถือเป็นอุดมการณ์ซึ่งทำหน้าที่ขยายขอบเขตผลประโยชน์ของแต่ละกลุ่มให้รวม/ร่วมกันได้ในการต่อสู้ทางการเมือง ความคิด (อุดมการณ์) เหล่านี้ช่วยให้พวกเขาได้รับความชอบธรรม ด้วยการอ้างว่าตนสืบทอดประเพณีการปกครองแต่โบราณ พร้อมกับวิพากษ์โจมตีว่าสิ่งที่ผู้ปกครองกลุ่มเดิม (คณะราษฎร) ทำนั้นไม่เหมาะสม นอกจากนี้ ความคิดเรื่องประชาธิปไตยแบบไทย ยังใช้อธิบายต่อผู้อยู่ใต้การปกครองให้เกิดการยอมรับอำนาจเบ็ดเสร็จเด็ดขาดที่เหล่าชนชั้นนำเหล่านั้นได้ยึดมาจากคณะราษฎร

⁶ ผู้เขียนประยุกต์จากข้อคิดของกรัมสกีโดยทำความเข้าใจแนวคิดเรื่อง การสถาปนาอำนาจนำ (hegemony) ผ่านวิทยานิพนธ์ของ วณัส ปิยะกุลชัยเดช (2548) เรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่างแนวคิดการครองความเป็นใหญ่และอุดมการณ์ของกรัมสกี

สำหรับตัวแสดงสำคัญที่สร้างให้เกิดความยินยอมขึ้นมาได้ก็คือ **ปัญญาชน** นั่นเป็นเพราะการนำและการยินยอมเกิดขึ้นในระดับของความคิด จึงทำให้ผู้ทำหน้าที่จัดระเบียบความคิดของคนในสังคมอย่างปัญญาชนกลายเป็นผู้สร้างการนำ ในกระบวนการสถาปนาอำนาจนำ ปัญญาชนทำหน้าที่ยกระดับจิตสำนึกและความคิดของมวลชนจากระดับสามัญสำนึกที่มีความกระจัดกระจาย และมีแนวโน้มขัดแย้งกันเอง ไปสู่ระดับความคิดที่สูงกว่า ซับซ้อนและสอดคล้องเชิงตรรกะมากกว่าเดิม⁷

อย่างไรก็ดี การสถาปนาอำนาจนำกินเวลา มีลักษณะเป็นพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ ดังนั้นกระบวนการนี้ย่อมมีไข่มุกแห่งเฉพาะของปัญญาชนคนใดโดยลำพัง หากแต่เป็นการรวมตัวกันของปัญญาชนอินทรีย์ภาพที่ทำหน้าที่เสริมสร้างกลุ่มทางสังคม และแนวร่วมของตน พร้อมกับทำลายกลุ่มและแนวร่วมของปัญญาชนอินทรีย์ภาพที่สังกัดในกลุ่มทางสังคมหลักอื่นๆ และนี่เป็นการต่อสู้ทางอุดมการณ์

ในแง่นี้ ปัญญาชนอินทรีย์ภาพฝ่ายชนชั้นนำจารีตคนสำคัญอย่าง พระองค์เจ้าธานีนิติ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ธาณินทร์ กรัยวิเชียรฯ ต่างก็อยู่ในสมรภูมิการต่อสู้ทางอุดมการณ์ งานเขียนหรือข้อเสนอของพวกเขา จึงเป็นไปเพื่อเผยแพร่ ชักจูง สร้างความชอบธรรม ตลอดจนยกระดับความคิด จิตสำนึกของมวลชนให้สอดคล้องกับการมีอำนาจของพวกเขา

พวกเขาสามารถเชื่อมประสานผลประโยชน์ระหว่างชนชั้นหลัก ให้ไกลกว่าเรื่องเฉพาะหน้าของแต่ละกลุ่ม ดังจะเห็นได้ว่าความคิดเกี่ยวกับประชาธิปไตยแบบไทยที่พวกเขานำเสนอ ประสบความสำเร็จในการอำนาจนำให้กลุ่มจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ใช้เพื่ออ้างความชอบธรรม และยังสอดคล้องกับความต้องการของสหรัฐอเมริกาที่ปรารถนาเชิดชูความคิดแบบอนุรักษ์นิยมเพื่อต่อต้านกับคอมมิวนิสต์

นัยดังกล่าวสอดคล้องกับข้อเสนอของเกเชียร เตชะพีระ (2550) เรื่องการปฏิรูปกฎวิวัฒนาการวัฒนธรรมจากฐานะที่เป็นฝ่ายถูกกระทำ (cultural passive counter-revolution)⁸ ข้อเสนอในบทความนี้สอดคล้องกับบทวิเคราะห์ข้างต้น อย่างไรก็ดีตาม ด้วยเพราะบทความนี้ต้องการแสดงถึงกลไกการทำงานของอุดมการณ์ฯ ซึ่งทำให้ชนชั้นนำจารีตสามารถบริหารจัดการการสูญเสียอำนาจอธิปไตย ฉะนั้น การนำเสนอจึงแตกต่างออกไป

ในหัวข้อต่อจากนี้จึงนำเสนอช่วงแรก ว่าด้วยความสอดคล้องเชิงบริบทของการฟื้นฟูพระราชอำนาจของสถาบันกษัตริย์ ซึ่งจะช่วยให้เห็นว่าเหตุใดการสถาปนาอำนาจนำจึงประสบความสำเร็จ จากนั้นจะพิจารณากระบวนการสร้างให้ราชาเป็นหนึ่งเดียวกับชาติในสองมิติข้างต้น

⁷ ปัญญาชนนั้นทำหน้าที่ยกระดับความคิด จากระดับที่ต่ำกว่าให้กลายเป็นปรัชญา (ซึ่งหมายถึงระดับความคิดที่ซับซ้อนกว่า เป็นระบบกว่า) กล่าวคือ เมื่อสามัญสำนึกของมวลชนหรือคนธรรมดาทั่วไปนั้นเป็นสิ่งที่มีความกระจัดกระจาย ไม่เป็นระเบียบ หรืออาจขัดแย้งในตนเอง รวมทั้งไร้เป้าหมายและทิศทางอันแน่นอน อาจโดยปัญหาหรือความยากลำบากที่มวลชนประสบอยู่ ทำให้พวกเขาไม่สามารถที่จะทำความเข้าใจได้ด้วยตนเอง

ปัญญาชนจะเป็นผู้ที่นำเอาเรื่องราวในชีวิตประจำวัน สามัญสำนึก และวิธีการมองโลกของมวลชนนั้นมาจัดระเบียบ วิพากษ์ สิ่งก็ตามมาคือ การเกิดขึ้นของความคิดที่มีรูปแบบ และทิศทาง รวมถึงเกิดความสอดคล้องกันในการให้เหตุผลที่มีระดับสูงกว่าสามัญสำนึก โดยความคิดในระดับสูงสุเรียกว่า ปรัชญานั้นเอง (วันส ปิยะกุลชัยเดช, 2548:150)

⁸ เกเชียร (2550: 40-41) กล่าวว่าเขาปรับปรุงประยุกต์จากแนวคิด Passive Revolution หรือ “การปฏิวัติโดยไม่มีการปฏิวัติ” ของ กริมส์ หมายถึง “การปฏิรูปทางสังคมและการเมืองที่ชนชั้นนำก่อตั้งดำเนินการมันมักเกิดขึ้นเมื่อระบอบการปกครองหนึ่งๆ มีอำนาจครอบงำด้วยกำลัง (domination) แต่ขาดอำนาจนำ (hegemony) และจำเป็นต้องระงับยับยั้งพลังฝ่ายก้าวหน้าไว้โดยไม่ใช้ความรุนแรงหากเป็นไปได้หรืออย่างน้อยก็ต้องต่อสู้กันยืดเยื้อ ซึ่งทำได้โดยยุทธวิธีเริ่มการรณรงค์ทางการเมืองที่ก้าวหน้าในระดับต่ำที่สุดเสียเอง เพื่อเตะสกักปิดขานชนชั้นที่ก้าวหน้าแท้จริงไปเสีย

“ในทางกลับกัน สถานการณ์ดังกล่าวก็อาจเปิดโอกาสให้พลังฝ่ายก้าวหน้าถอยความด้อยอำนาจนำของระบอบปกครองให้เป็นประโยชน์ด้วยการอาศัยฐานกำลังอิสระของตนเปิดพื้นที่ขยับเขยื้อนเคลื่อนไหวคืบหน้าอย่างแนบเนียนราว “โมเลกุล” เพื่อกุมอำนาจนำ อาทิ คริสต์ศาสนายึดจักรวรรดิโรมัน, กฎมณเฑียรบาลภายใต้ระบอบกษัตริย์ที่ฟื้นฟูขึ้นใหม่ (ค.ศ. 1815-30) และขบวนการคานธีในอินเดียได้ระบอบอาณานิคมของอังกฤษ เป็นต้น จะเห็นได้ว่าขบวนการเหล่านี้กุมอำนาจนำไว้ได้แต่ปราศจากสมรรถนะที่จะเข้าครอบงำด้วยกำลัง ซึ่งกลับตาลปัตรกับสถานะที่สามารถครอบงำด้วยกำลังแต่ปราศจากอำนาจนำของระบอบปกครองอันเป็นนัยทั่วไปที่เกิด Passive Revolution ขึ้น” หากจินตนาการ “ฝ่ายก้าวหน้า” ให้เป็นสถาบันกษัตริย์ ย่อมได้นัยของการปฏิรูปกฎวิวัฒนาการที่เกเชียรหมายถึง

2. บริบทของการสร้างให้ราชากลายเป็นชาติในช่วงทศวรรษ 2490-2510

ช่วงเวลานี้มีการสร้างความคิด จิตสำนึกหลายอย่าง เพื่อฟื้นฟูบทบาทของสถาบันกษัตริย์ในทางการเมือง-วัฒนธรรม ความคิดเหล่านี้ต่อมาได้กลายเป็นพิมพ์เขียวสำหรับชาตินิยมไทย ความเป็นไทย และกษัตริย์นิยมไทย จึงไม่แปลก เมื่อเห็นความคิดของอนุรักษนิยมไทยในช่วงเวลาปัจจุบัน (พ.ศ. 2554) เหมือนกับถอดคำพูดของนักคิดในช่วงกึ่งพุทธกาลมาใช้⁹ แต่เพราะเหตุใดกันการสร้างความคิด จิตสำนึกในช่วงเวลานี้จึงส่งผลให้เป็นเช่นนั้นได้ เพียงเพราะความทรงพลังของ “มรดกสมบูรณาญาสิทธิราชย์” เท่านั้นหรือ

ในส่วนนี้ผู้เขียนขอเสนอข้อสังเกตเบื้องต้นที่แสดงให้เห็นความสอดคล้องของบริบท-เหตุการณ์-โครงสร้างทางการเมือง-วัฒนธรรม ทั้งในและนอกประเทศไทย ที่ช่วยให้การสถาปนาความคิด จิตสำนึกในช่วงเวลาดังกล่าว ทรงพลังมาก ความสอดคล้องเหล่านี้ไม่เพียงแต่ทำให้สถาปนาพระราชอำนาจนำขึ้นมาได้ในสภาพที่ไม่มีอำนาจอธิปไตย ยังทำให้ความคิด จิตสำนึกในช่วงเวลาดังกล่าว ผังรากและกลายเป็นสดมภ์หลักสำหรับฝ่ายอนุรักษนิยมไทยในภายหลัง

ความสอดคล้องภายในรัฐ ประการแรก ประชากรส่วนใหญ่อยู่ในระบบการผลิตแบบปฐมนุฏี แรงงานกว่าร้อยละ 80 ยังคงเป็นเกษตรกร โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำรินในช่วงแรก (พ.ศ. 2494-2500) รวมถึงในช่วงต่อมา (ต้นทศวรรษ 2500) ส่วนใหญ่เกี่ยวกับเรื่องเกษตร เช่น โครงการปลานิลพระราชทาน (พ.ศ. 2494) โครงการฝนหลวง (ริเริ่ม พ.ศ. 2498) โครงการนาสาธิต (พ.ศ. 2504) โครงการหุบกะพง (พ.ศ. 2507) หรือโครงการที่ดำเนินการโดยมูลนิธิโครงการหลวง เป็นต้น¹⁰ นอกจากนี้ยังมีโครงการพัฒนาระบบการเพาะปลูก อาทิ การพัฒนาอ่างเก็บน้ำ ระบบชลประทาน การสร้างเขื่อนภายใต้พระนามและพระปรมาภิไธย¹¹

พระราชกรณียกิจในฐานะที่ทรงเป็นปญญาชนอินทริยาภาพ ที่ถือเป็นภาคปฏิบัติของอุดมการณ์ บทบาททางพิธีกรรม¹² ที่เกี่ยวกับการเกษตรต่างสอดคล้องกับกลุ่มประชากร ในแง่การอ้างโดยปญญาชนต่างๆ

⁹ ในความเห็นของธงชัย วินิจจะกุล ข้อเขียนของพระองค์เจ้าธรรมาธิราช (The Old Siamese Conception of the Monarchy 2489) กลายเป็นต้นแบบให้กับกษัตริย์นิยมทั้งหลายเดินตาม (ธงชัย วินิจจะกุล, 2548: 28) และเมืองไทยยุคหลังรัฐประหาร 2549 แสดงให้เห็นอาการการต่อสู้ของความเป็นไทยสองชนิดระหว่างแบบ

ม.ร.ว.ศีกฤทธิ์ ปราโมช กับทักษิณ ชินวัตร โปรดดูข้อวิเคราะห์ของนักศึกษาคณะหนึ่งที่น่าสนใจในบทความของ เกษียร เตชะพีระ เรื่อง “เมืองไทยในเงาศึกฤทธิ์ (ตอนต้น) (ตอนจบ)” (เกษียร เตชะพีระ, 2553 : 6)

¹⁰ โปรดพิจารณา งานของชนินดา (2547 :150-156) ในหัวข้อ “(2) โครงการพระราชดำรินด้านเกษตรและการพัฒนาชนบท” กล่าวเฉพาะโครงการหลวง ก่อตั้งขึ้นเพื่อเปลี่ยนวิถีชีวิตของชาวเขาให้เลิกปลูกฝิ่น(รัฐบาลออกกฎหมายห้ามเมื่อ พ.ศ. 2502) ตัดไม้ทำลายป่า และยุติการทำไร่เลื่อนลอย

ไม่เพียงเท่านั้น แม้กระทั่งโครงการที่เกี่ยวกับความมั่นคงซึ่งทำงานร่วมกับทหารตำรวจ ยังเป็นไปเพื่อพัฒนาและเสริมสร้างอาชีพด้านเกษตรอีกเช่นกัน เช่น โครงการพัฒนากลุ่มน้ำเข็ก (พ.ศ. 2519) [น. 173] โครงการพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อความมั่นคง (2521) [น. 177] เป็นต้น

¹¹ เขื่อนภูมิพล (เปิดใช้ พ.ศ. 2507), เขื่อนสิริกิติ์ (เปิดใช้ พ.ศ. 2511) โครงการเหล่านี้ดำเนินไปอย่างสอดคล้องกับการพัฒนาของรัฐที่มุ่งเน้นการสร้างสาธารณูปโภคพื้นฐานควบคู่ไปกับการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อการส่งออกสินค้าเกษตร (ชนินดา ชิตบัณฑิตย์, 2547 :115)

¹² โดยเฉพาะการรื้อฟื้นพระราชพิธีด้านเกษตรกรรม ตามแนวคิด “กษัตริย์-เกษตร” ที่กษัตริย์ใกล้ชิดกับเกษตรกร ชนินดา ได้ให้ข้อมูลเพิ่มเติมไว้ว่า จากการตีความของฝ่ายซ้าย เช่น อรัญญ์

พรมพูน หรืออุดม สีสวรรณ, และสมสมัย ศรีสุทพรพรรณ หรือจิตร ภูมิศักดิ์ คำว่า “กษัตริย์” นั้นแผลงมาจาก “เกษตร” เช่นเดียวกับคำว่า “ชาติดิยะ” ที่แผลงมาจาก “เซตต์” ซึ่งล้วนมีความหมายเกี่ยวกับที่ดิน ไร่นา และชัดเจนในกรณีคำว่า “พระเจ้าแผ่นดิน” ที่หมายถึงผู้เป็นเจ้าของที่ดิน ในแง่นี้ ฝ่ายซ้ายจึงนิยามกษัตริย์ว่าเป็นประมุขและตัวแทนของชนชั้นเจ้าที่ดิน เป็นเจ้าของที่ดินมากที่สุดในสังคมศักดินานั่นเอง

ตัวอย่างที่เด่นชัดที่สุดของการรื้อฟื้นพระราชพิธีคือ พระราชพิธีจรดพระนังคัล ซึ่งยกเลิกไปในสมัยรัฐบาลคณะราษฎร พ.ศ. 2479 ต่อมารัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ได้นำกลับมารื้อฟื้นใหม่ ใน พ.ศ. 2503 พร้อมกับผนวกพิธีพืชมงคล เข้าไปจัดพร้อมกันในชื่องาน “พระราชพิธีพืชมงคลจรดพระนังคัล (ชนินดา ชิตบัณฑิตย์, 2547: 100-101) และ เจริญรฤที่ 5 หน้าเดียวกัน

ว่ากษัตริย์คือผู้ที่ได้รับเลือกทางอ้อมจากคนส่วนใหญ่ (ซึ่งคือเกษตรกร) จึงสมเหตุสมผลอยู่ในขอบเขตที่จะจินตนาการถึงได้ไม่ยาก¹³

ประการต่อมา การสร้างความคิด จิตสำนึกในยุคสมัยนี้ อยู่ภายใต้โครงสร้างทางจารีตวัฒนธรรมเก่าที่ไม่ถูกรื้อล้าง¹⁴ โดยเฉพาะแนวคิดว่าด้วยอำนาจแบบบารมี ในแง่การกระทำของสถาบันกษัตริย์ “ถูกนับ” ว่าเป็นการกระทำที่ได้มาซึ่งบารมี ในฐานะที่ทรงเป็น “ธรรมราชา-เทวราชา” และนั่นทำให้พระองค์ชอบธรรมที่จะได้รับอำนาจ¹⁵ ข้าในสมัยของสุโขทัย มีการเชิดชูสถานะของสถาบันกษัตริย์เพื่อประโยชน์ในทางการเมืองของฝ่ายเผด็จการทหารในช่วงเวลานั้น (เกษียร เตชะพีระ, 2546 : 138-139)¹⁶ ด้วยข้ออ้างว่าพวกตนคือผู้ปกป้อง ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ คำอธิบายแบบนี้เป็นฐานรากทางทฤษฎีให้แก่การสร้างความชอบธรรมของกองทัพที่อ้างเป็นผู้ปกครอง กล่าวคือ กองทัพเป็นผู้พิทักษ์ ชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์แต่เพียงผู้เดียว ภายใต้ภาวะถูกคุกคามจากลัทธิคอมมิวนิสต์ การคอร์รัปชัน และความไม่มีเสถียรภาพทางการเมือง เช่น เหตุการณ์ลอบปลงพระชนม์ รัชกาลที่ 8 (ผาสุก พงษ์ไพจิตร และ คริส เบเกอร์, 2546: 342)

ประการที่สาม การรื้อฟื้นบทบาทของสถาบันกษัตริย์เกิดขึ้นภายใต้บริบทของการกำจัดการจัดตั้งรัฐร่วมทางการเมือง กล่าวคือ ฝ่ายที่ตรงข้ามกับเผด็จการทหาร และกษัตริย์นิยม อย่างกลุ่มคณะราษฎรปีกที่สนับสนุนนายปรีดี นักการเมืองหัวเอียงซ้าย นายทหารที่สนับสนุนนายปรีดีฯ ผู้นำขบวนการแรงงานตลอดจนนักศึกษา นักกิจกรรมหัวก้าวหน้า และต่อมาก็เป็นจอมพล ป. ค่อยๆ ถูกกำจัดออกไป (ผาสุก พงษ์ไพจิตร และ คริส เบเกอร์,

¹³ ในการเขียนประวัติศาสตร์โครงการพระราชดำริมีความพยายามเชื่อมโยงให้กษัตริย์ทรงใกล้ชิดกับเกษตรกรอันเป็นพสกนิกรส่วนใหญ่ของประเทศ ชนินดา เสนอให้พิจารณาการตีความเหล่านี้ใน กุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ “กษัตริย์เกษตร”, ความรู้คือประชาธิปไตย 20, (ตุลาคม-ธันวาคม 2522). เนื้อความเช่น กษัตริย์ทรงฟื้นฟูพระราชพิธี พิษณุพลรัตนธรรมาภิเศกแรกนาขวัญ โครงการพัฒนาที่ดินในรูปแบบสหกรณ์ การดำเนินงานสหกรณ์เกษตร ทบกะพง โครงการพัฒนา กลุ่มชาวไร่ดอนขุนห้วย โครงการหลวงพัฒนาชาวเขา โครงการปฏิรูปที่ดินในที่ดินของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ล้วนสะท้อนของการดำเนินการเพื่อประโยชน์ของเกษตรกรทั้งสิ้น (ชนินดา ชิตบัณฑิตย์, 2547: 100-101) ในเชิงอรรถที่ 5

¹⁴ ด้วยเหตุที่ไม่มีการปฏิวัติประชาชน ส่งผลต่อการจัดความสัมพันธ์ทางอำนาจหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองให้อำนาจประชาชนเข้มข้นกว่าเดิม ไม่เพียงเท่านั้น แม้แต่ในบริบทของงานวิชาการที่ควรจะสร้างความกระฉับกระเฉงในการทำความเข้าใจสังคมไทย ก็ยังไขว่คว้าเข้าข้างชนชั้นนำจารีตอีกเช่นกัน จนกระทั่งหลังการสังหารหมู่ 6 ตุลาคม 2519 มีงานไทยศึกษาชิ้นหนึ่งที่โต้แย้งกับงานเหล่านั้น และช่วยล้มมายาภาพดังกล่าวไป

“The Studies of Thai State: The State of Thai Studies” ของ Benedict Anderson เผยแพร่ครั้งแรกในการสัมมนาปี พ.ศ. 2522 ถือเป็นงานที่ทรงอิทธิพลต่อไทยคดีศึกษาอย่างยิ่ง ข้อสรุปจากงานดังกล่าวเป็นต้นธารให้งานที่ศึกษาพัฒนาการ รูปแบบรัฐ และความเป็นรัฐ-ความเป็นชาติของไทยในยุคหลัง โดยเฉพาะของนักคิดคนสำคัญอย่าง ธงชัย วินิจจะกูล เกษียร เตชะพีระ นิธิ เอียวศรีวงศ์ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล ได้ดำเนินรอยตาม

กล่าวเฉพาะมิติเชิงโครงสร้างที่เกี่ยวข้องกับประเด็นอำนาจอธิปไตย จะพบว่า ข้อสรุปที่เริ่มจากงานของ Anderson และได้รับการสานต่อโดยนักคิดไทยศึกษาท่านอื่น มีอย่างน้อยสองเรื่องที่สัมพันธ์กับอุดมการณ์ราชาชาตินิยม คือ (1) สังคมไทยยังมีโครงสร้างบางอย่างที่เอื้อประโยชน์ให้ชนชั้นนำจารีตสามารถกลับมาใช้อำนาจได้อีกครั้ง และ (2) ชนชั้นนำกลุ่มใหม่ที่เข้ามาแทนหลัง 2475 ประสบปัญหาความชอบธรรมในการใช้อำนาจ เปิดช่องให้สถาบันกษัตริย์ยังทรงอิทธิพล เป็นเงื่อนไขสำคัญที่เปิดโอกาสให้โดยเฉพาะช่วงการรื้อฟื้นพระราชอำนาจ ตั้งแต่ พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา

โปรดพิจารณา บทความของเขา (เบนดิก แอนเดอร์สัน, 2546: 99-147) “ศึกษารัฐไทย: วิทยาการไทยศึกษา” และบทความสรุปเนื้อหาของเกษียร เตชะพีระ (2546: 138-139) “คำตาม” ที่ปรากฏท้ายบทแปล นอกจากนี้ยังมีงานของ ธงชัย วินิจจะกูล (2554: 46-47) เรื่อง “มรดกสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในปัจจุบัน”

¹⁵ การกระทำเพื่อส่วนรวมนั้นเป็นสิ่งที่ตั้งมาโดยตัวมันเอง แต่ไม่จำเป็นว่าการกระทำดังกล่าวจะนำมาซึ่งการอ้างความชอบธรรมในการใช้อำนาจได้ กล่าวอย่างสั้น “คนดี” ไม่จำเป็นต้องมีอำนาจก็ได้

ผู้เขียนเสนอให้ลองเปรียบเทียบ “การกระทำ” เพื่อสังคม แบบเดียวกันนี้กับบุคคลและบริบททางสังคมอื่น เช่น การช่วยเหลือคนยากไร้ของเมซีเฮอร์ซ่า หรืองานการกุศลของเจ้าหญิงไดอาน่า ในแง่นี้ ลำพังเพียงความดีอันเป็นที่ประจักษ์ของทั้งสอง คงไม่เพียงพอที่จะทำให้เสียส่วนใหญ่ในอินเดีย หรืออังกฤษ ยินยอมให้เธอใช้อำนาจปกครองโดยไม่ต้องตรวจสอบได้ ดังนั้น สิ่งที่ทำให้ “คนดี” มีอำนาจในสังคมไทยคือฐานคิดเกี่ยวกับอำนาจในแบบ “บารมี” โปรดพิจารณาของ ธงชัย วินิจจะกูล (2551 : 45-64) “อนาคตการศึกษาเรื่องรัฐในสังคมไทย”

¹⁶ ดังที่เกษียร ได้สรุปไว้ว่า เพราะการไม่แตกหักกับระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์และการไม่มีชาตินิยมมวลชน ทำให้รัฐราชการไทยเกิดสภาวะขาดความชอบธรรม และพยายามหยาบยืม อ้างอิงสิ่งนี้จากสถาบันกษัตริย์ ที่สูญเสียอำนาจปกครองเพราะการปฏิวัติ 2475

ในแง่นี้ ทั้งสองสถาบันจึงดำรงอยู่แบบพึ่งพาอาศัยกันและกันทางการเมือง (symbiosis) โดยความสัมพันธ์คือฝ่ายรัฐราชการหยิบยืมความชอบธรรมจากสถาบันกษัตริย์เหมือนเจรีตหรือรูปเพาท์ริค (Palladium) เพื่อให้ตนมีความชอบธรรมในการใช้อำนาจรัฐ พร้อมกันนั้น สถาบันกษัตริย์ก็ดำรงสถานะเช่นเดียวกับสถาบันศาสนาในอดีต

2546: 342-348; ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, 2544: 345-356, 435-476) ในแง่นี้ การทำงานของอุดมการณ์ราชาชาตินิยมในการสร้างความคิด จิตสำนึก ให้ราชากลายเป็นชาตินั้น ดำเนินไปโดยปราศจากคู่แข่งที่มีศักยภาพ โอกาส ช่องทางการเผยแพร่ที่ตัดเทียมกัน บริบทเช่นนี้แตกต่างอย่างยิ่งหากเทียบกับช่วงสมัยก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 และคล้ายคลึงอย่างมากกับช่วงหลังเหตุการณ์พฤษภาทมิฬ 2535¹⁷

ความสอดคล้องประการสุดท้าย คือการสร้างราชาเป็นหนึ่งเดียวชาติในสถานการณ์ที่สอดคล้องกับบริบทระดับโลก กล่าวได้ว่า แม้กระทั่งบริบทระดับโลกก็เข้าข้างให้การสร้างความคิด จิตสำนึก ราชากลายเป็นสัญลักษณ์แห่งชาติในช่วงเวลานั้นอย่างสอดคล้องทรงพลัง

เริ่มตั้งแต่สถานการณ์ในระดับโลกที่กระแสปฏิวัติสังคมนิยมเริ่มแพร่ลามมายังบริเวณภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ สหรัฐอเมริกาในฐานะแกนนำของโลกเสรีจึงให้ความสำคัญกับดินแดนแถบนี้มาก โดยเลือกฟิลิปปินส์และประเทศไทยเป็นหลัก พร้อมให้ความสนับสนุนเจ้าอาณานิคมเก่าอย่างฝรั่งเศสในการแทรกแซงเวียดนาม¹⁸

กรณีของไทย ความสัมพันธ์ระหว่างสหรัฐอเมริกากับทหาร-ตำรวจไทยช่วงก่อน 2500 ไม่เพียงมีส่วนหนุนเสริมโดยอ้อมให้การปราบปรามฝ่ายตรงข้ามฝ่ายของทหาร-กษัตริย์นิยมเป็นไปอย่างสะดวกขึ้น หากยังช่วยเพิ่มอำนาจให้กับทหาร-ตำรวจและสถาบันกษัตริย์ไทยโดยตรงด้วย แม้ในช่วงหลังสงครามโลกใหม่ๆ จะมีความไม่ไว้วางใจเกิดขึ้นบ้าง เพราะรัฐบาลจอมพล ป. เคยประกาศเข้าร่วมรบอยู่ฝ่ายญี่ปุ่น แต่ภายหลังการส่งทหารไทยไปช่วยรบในสงครามเกาหลี (มิถุนายน 2493) ทำให้ท่าทีของสหรัฐฯ เปลี่ยนไป ตั้งแต่นั้นฝ่ายอเมริกาให้การสนับสนุนทั้งกองกำลังและเข้ามาช่วยติดอาวุธพร้อมทั้งฝึกตำรวจไทยและสนับสนุนด้านอื่นๆ อีก การสนับสนุนที่สำคัญเรื่องหนึ่งคือการสนับสนุนสงครามจิตวิทยา ที่มีนโยบายสร้างให้สถาบันกษัตริย์กลายเป็น “สัญลักษณ์” ของชาติไทย ในแง่นี้ ไม่เพียงแต่สถาบันกษัตริย์ถูกใช้เพื่อต่อต้านคอมมิวนิสต์อย่างเป็นระบบเท่านั้น หากแต่เป็นการผนวกเอาราชากับชาติไว้เป็นหนึ่งเดียวกันอย่างจงใจอีกด้วย

ในงานของ ญัฐพล ใจจริง (2554 : 95-166) “พระบารมีปกเกล้าฯ ใต้เงาอินทรี: แผนสงครามจิตวิทยาอเมริกัน กับการสร้างสถาบันกษัตริย์ให้เป็น ‘สัญลักษณ์’ แห่งชาติ”¹⁹ เอกสารชิ้นต้นที่แสดงการสื่อสารระหว่างสถานทูตสหรัฐอเมริกาในไทยกับกระทรวงต่างประเทศสหรัฐฯ ชี้ให้เห็นถึงบริบทการเมืองไทยต้นยุคสงครามเย็นที่สหรัฐฯ เข้ามาแทรกแซงเพื่อให้ชนชั้นนำที่คุมอำนาจรัฐเป็นฝ่ายที่เอื้อประโยชน์และนิยมสหรัฐฯ ในแง่นี้ฝ่ายปรีดีที่ขณะนั้นเข้าข้างขบวนการกู้ชาติของโฮจิมินห์ จึงถือเป็นกลุ่มชนชั้นนำที่ไม่พึงปรารถนา เช่นเดียวกับจอมพล ป.ทันทีที่เริ่มเปลี่ยนนโยบายต่างประเทศช่วง 2498-2500 ในการฟื้นฟูประชาธิปไตยพร้อมเปิดสัมพันธ์กับจีนเขาก็กลายเป็นผู้นำที่สหรัฐฯ ไม่ต้องการอีกต่อไป

¹⁷ เฉพาะประเด็นเรื่องอำนาจหน้าที่รัฐแห่ง โปรติจารณาบทความของ สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล (2548 : 168-171) “หลัง 14 ตุลา”

¹⁸ ฆาสุก และคริส (2546: 155-158, 348-352) กล่าวว่า ผู้กำหนดนโยบายของสหรัฐอเมริกาเชื่อว่าวิธีการที่จะใช้ต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์ได้ดีที่สุดคือ ช่วยให้ไทยมีรัฐบาลที่เข้มแข็งและทำให้เศรษฐกิจเติบโตขึ้นบนพื้นฐานของทุนเอกชน เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์แรก สหรัฐอเมริกาจึงเริ่มสนับสนุนผู้นำทหารและช่วยให้ผู้นำเหล่านี้มีอำนาจเหนือรัฐบาล ผู้นำทหารตอบรับความช่วยเหลือจากสหรัฐอเมริกาอย่างกระตือรือร้น นับจากปลายทศวรรษ 2480 เป็นต้นมา ผู้นำทหารพบว่ายิ่งแสดงตนว่าต่อต้านคอมมิวนิสต์มากเท่าไร ก็จะได้รับเงินตอบแทนจากสหรัฐอเมริกาเท่านั้น

นอกจากนี้ ยังพบว่าสหรัฐอเมริกาให้ความช่วยเหลือทางทหารแก่ไทยในปี 2494 โดยให้เงินทุนจำนวน 4.5 ล้านดอลลาร์สหรัฐ ต่อมาในปี 2496 จำนวนนี้เพิ่มเป็น 56 ล้านดอลลาร์สหรัฐต่อไป ระหว่าง ปี 2494-2518 สหรัฐอเมริกาให้เงินแก่ประเทศไทยถึง 2,500 ล้านบาท เป็นความช่วยเหลือแก่ทหารโดยตรงลงทุนติดตั้งอุปกรณ์ต่างๆ ทางทหารและบำรุงรักษากองทัพ

ไม่เพียงเท่านั้น สหรัฐอเมริกายังให้เงินช่วยเหลือแก่ไทยทางด้านอื่นๆ อีก 627 ล้านดอลลาร์สหรัฐ ที่สำคัญรวมแล้วตลอดช่วง ปี 2494-2518 เงินช่วยเหลือทั้งหมดจากอเมริการวมกันได้มากกว่า 3,000 ล้านดอลลาร์สหรัฐ ซึ่งส่งผลกระทบเศรษฐกิจไทยเป็นอย่างมาก

¹⁹ ในบทความเขา ญัฐพล พยายามตอบคำถามว่า “สถาบันกษัตริย์ได้กลายเป็น ‘สัญลักษณ์’ แห่งชาติจนถึงปัจจุบันได้อย่างไร” โดยพยายามพิจารณาปัจจัยผลกระทบจากปฏิสัมพันธ์กับบริบทการเมืองระหว่างประเทศ โดยเฉพาะบทบาทของสหรัฐอเมริกา คำตอบที่บทความพยายามเสนอคือ สหรัฐฯ มีบทบาทในการสร้างสงครามจิตวิทยา เพื่อ “ล้างสมอง” คนไทย ให้ร่วมมือกับสหรัฐฯ ในการต่อต้านคอมมิวนิสต์ในช่วงแรกเริ่มสงครามเย็น เครื่องมือที่สำคัญในการนี้คือ สถาบันกษัตริย์นั่นเอง

ณัฐพลให้ข้อมูลว่า เดือนสิงหาคม 2496 สภาความมั่นคงแห่งชาติสหรัฐฯ (NSC: National Security Council) อนุมัติแผนสงครามจิตวิทยาในประเทศไทย (U.S. Psychological Strategy base on Thailand: PSB D-23) ทั้งนี้ คณะกรรมการประสานงานปฏิบัติการ (OCB) ได้วางแนวทางไว้ว่า “**ให้ใช้ผู้ที่มีฐานะเป็นศูนย์กลางของความเชื่อทางสังคมหรือศาสนา ในประเทศเป้าหมายมาสร้างให้เป็น “สัญลักษณ์” ในการทำสงครามจิตวิทยาผ่านวัตถุทางอุดมการณ์ เช่น สิ่งพิมพ์ หนังสือ และภาพยนตร์ เป็นต้น**” (ณัฐพล ใจจริง, 2554: 112-113)²⁰

กรณีของประเทศไทย วิลเลียม เจ. โดโนแวน (William J. Donovan) เอกอัครราชทูตสหรัฐฯ ประจำประเทศไทย (สิงหาคม 2496-สิงหาคม 2497) เสนอต่อประธานาธิบดีให้ใช้ประเด็นการคุกคามสถาบันกษัตริย์โดยคอมมิวนิสต์ เป็นหัวใจของปฏิบัติการสงครามจิตวิทยาต่อต้านคอมมิวนิสต์ในไทย โดโนแวน เสนอให้สหรัฐฯ ทุ่มงบประมาณจำนวน 150 ล้านดอลลาร์ฯ ในการทำสงครามจิตวิทยาต่อต้านคอมมิวนิสต์ในไทย และผลักดันให้ยูซิส (USIS) ในไทยดำเนินการตามแผนดังกล่าวโดยใช้สื่อสิ่งพิมพ์และภาพยนตร์ทำให้คนไทยเห็นภาพว่าคอมมิวนิสต์คุกคามสถาบันกษัตริย์ จาริตประเพณีและเอกราชที่ไทยมีมาอย่างยาวนาน

แผนนี้มุ่งครอบงำการรับรู้ของคนไทยในเขตชนบทจนถึงระดับหมู่บ้าน ในพื้นที่ภาคเหนือและภาคอีสานเป็นหลัก อย่างไรก็ตาม แผนนั้นไม่สัมฤทธิ์ผลมากนัก เนื่องจากที่ผ่านมาเป็นเวลานานที่รัฐบาลจอมพล ป. ไม่ได้สนับสนุนให้สถาบันกษัตริย์มีความสำคัญ และทำให้คนไทยในขณะนั้นมิได้เห็นว่สถาบันกษัตริย์เป็น “สัญลักษณ์” แห่งชาติ ดังจะเห็นได้จากการสำรวจความรู้ของคนไทยในชนบทภาคอีสานในปี 2497 ของสหรัฐฯ ที่เผยว่า คนไทยในภาคอีสานร้อยละ 61 ไม่รู้ความหมายของสถาบันกษัตริย์ (ณัฐพล ใจจริง, 2554: 122-123)

กระนั้น นโยบายนี้ก็เป็เนืองไขสำคัญที่เปิดทางให้กลุ่มกษัตริย์นิยม ใช้เพื่อกลับมามีบทบาททางการเมืองอีกครั้ง และทำลายอำนาจของจอมพล ป. ไปพร้อมกันด้วย เมื่อจอมพล ป. เริ่มเปลี่ยนแปลงนโยบาย เน้นการเป็นประชาธิปไตยและเปิดสัมพันธ์กับประเทศจีนมากขึ้น จึงกลายเป็นช่วงเวลาที่เหมาะสำหรับการเปลี่ยนแปลงรัฐบาลโดยการรัฐประหารในปี 2500 ซึ่งต่อมาสฤษดิ์ได้ครองอำนาจ เราจึงเห็นได้ถึงความสำเร็จในการสร้างราชาให้กลายเป็นสัญลักษณ์ของชาติ ผ่านการกระทำของสฤษดิ์ ซึ่งเป็นปฏิบัติการที่สอดคล้องกันอย่างยิ่งกับแผนการก่อนหน้านี้

ในแง่นี้ การสร้างพระราชอำนาจในยุคลสมัยเหล่านี้ จึงเริ่มต้นด้วยความสนับสนุนจากหลากหลายฝ่าย ที่สำคัญ สถาบันกษัตริย์ได้แสดงตนให้เห็นอย่างชัดเจนว่าเป็นตัวแทนผลประโยชน์ของชนชั้นนำเหล่านั้น ทั้งมีรากฐานทางวัฒนธรรมในการเป็นตัวแทนของเกษตรกร และทรงสนับสนุนงานการเกษตร ทั้งเป็นแหล่งความชอบธรรมของฝ่ายทหารโดยเฉพาะช่วงรัฐบาลสฤษดิ์ ทั้งยังเป็นแนวร่วมที่มีศัตรูกลุ่มเดียวกันกับฝ่ายเผด็จการทหาร-ตำรวจในช่วงต้นของการเผยแพร่อุดมการณ์ และมีศัตรูร่วมคือฝ่ายคอมมิวนิสต์ในช่วงรัฐบาลสฤษดิ์ ทั้งเปี่ยมด้วยทรัพยากรทางวัฒนธรรม ความได้เปรียบเชิงโครงสร้างอันเป็นที่มาของความสนับสนุนจากสหรัฐอเมริกา และให้ความร่วมมืออย่างดีกับการปราบคอมมิวนิสต์และนโยบายการพัฒนาทุนนิยมของต่างชาติ เช่นนี้เอง ทำให้ช่วงระหว่างทศวรรษ 2490-2510 เป็นเวลาสำคัญและถือเป็นหมุดหมายที่ส่งผลให้การสถาปนาอำนาจในช่วงต่อมาราบรื่น ก่อนที่พระราชอำนาจจะแสดงออกอย่างเป็นรูปธรรมที่สุดในเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516

²⁰ หลังสงครามเกาหลียุติลงในปี 2496 สหรัฐฯ ภายใต้การนำของประธานาธิบดี ดไวต์ ดี. ไอเซนฮาวร์ (Dwight David Eisenhower) อดิตนายพลแห่งกองทัพสหรัฐฯ ตัดสินใจเปิดแนวรบด้านสงครามจิตวิทยาขึ้นขึ้น เขาได้สั่งจัดตั้งคณะกรรมการประสานปฏิบัติการ (OCB: Operations Coordinations Board) เพื่อทำหน้าที่รับผิดชอบแผนปฏิบัติการโฆษณาชวนเชื่อและการปฏิบัติการทางการเมืองอย่างลับๆ ช่วงกลางปี 2496 คณะกรรมการดังกล่าว อนุมัติแผนสงครามอุดมการณ์ (Doctrinal Warfare) เพื่อทำลายความน่าเชื่อถือของคอมมิวนิสต์ ในประเทศโลกที่สามที่เป็นพันธมิตรกับโลกเสรี ต่อมาแผนการดังกล่าว ถูกนำไปร่างเป็นแผนปฏิบัติการของคณะกรรมการยุทธศาสตร์ด้านจิตวิทยา (PSB: Psychological Strategy Board) แผนการดังกล่าวมิใช่แค่การโฆษณาชวนเชื่อทั่วไป แต่เป็นการฉวยใช้ปั่นหัว (manipulation) ผู้คน โดยการกระตุ้นอารมณ์ความรู้สึกของกลุ่มเป้าหมายด้วยสัญลักษณ์ผ่านสื่อวัตถุทางอุดมการณ์

3. การสร้างความคิด จิตสำนึก ให้ราชาเป็นหนึ่งเดียวกับชาติ

การสร้างความคิด จิตสำนึกดังกล่าวเกิดขึ้นในสองมิติพร้อมกันคือ ด้านแรกเป็นการสร้างให้ราชาเป็นหนึ่งเดียวกับชาติแบบอนุรักษนิยม กล่าวคือ สร้างให้ราชาเป็นหนึ่งเดียวกับชาติพันธุ์ไทย กับอีกด้านหนึ่งคือการสร้างให้ราชาเป็นหนึ่งเดียวกับชาติแบบเสรีนิยมที่มีแนวโน้มจะทำให้เชื่อว่าราชาคือผู้ที่ประชาชน “ทุกคน” เลือก

หลักฐานของการสร้างให้ราชาเป็นหนึ่งเดียวกับชาติพันธุ์ไทยนั้นปรากฏอยู่อย่างมากในการนิพนธ์ประวัติศาสตร์ชาติ ด้วยการพิจารณาการนิพนธ์เราจะเห็นกระบวนการวิธีที่ทำให้เกิดความคิด จิตสำนึกว่าสถาบันกษัตริย์อยู่คู่ชาติพันธุ์ไทยมาตลอด

ในขณะเดียวกัน การสร้างให้ราชาเป็นผู้ที่ประชาชนเลือกมา กลับปรากฏอย่างเด่นชัดในข้อเขียนเกี่ยวกับประชาธิปไตยแบบไทย ซึ่งแพร่หลายอย่างมากตลอดช่วงเวลา 2490-2510 โดยบทความนี้ประสงค์เน้นนำเสนอ ด้านเสรีนิยมนี้เป็นหลัก

ด้วยเหตุที่หลักฐาน และการวิพากษ์ให้เห็นถึงวิธีการนิพนธ์ ตลอดจนเนื้อหาของประวัติศาสตร์ชาติ ในฐานะที่เป็นกระบวนการสร้างอัตลักษณ์ให้กับประชาชนผ่านการเล่าประวัติศาสตร์นั้น ปรากฏว่ามีผู้ศึกษาวิเคราะห์ไว้เป็นอย่างดี ดังนั้น จึงไม่จำเป็นต้องกล่าวซ้ำในสิ่งที่ได้รับการค้นพบแล้ว เช่นงานของ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และสุชาติ สวัสดิ์ศรี งานของนิธิ เอียวศรีวงศ์ ธงชัย วินิจจะกูล หรือของแพทริก จอร์รี (Patrick Jory)²¹ ฯลฯ ต่างก็ทำการเปรียบเทียบให้เห็นอย่างประจักษ์แล้วว่า การเขียนประวัติศาสตร์ชาติในช่วงเวลาดังกล่าว ไม่ต่างกับพงศาวดารซึ่งแกนอยู่ที่สถาบันกษัตริย์

อย่างไรก็ดี การละเว้นไม่กล่าวถึงการนิพนธ์ประวัติศาสตร์เลย ย่อมเป็นไปได้ เพราะกระบวนการสร้างให้ราชาเป็นหนึ่งเดียวกับชาติดำเนินทั้งสองด้านควบคู่กัน การนิพนธ์ประวัติศาสตร์ชาติด้วยสำนึกแบบพงศาวดารช่วยเตรียมเนื้อหา/สำนึกที่สำคัญซึ่งทำให้เห็นว่าแม้ราชาจะเป็นหนึ่งเดียวกับชาติพันธุ์ก็ตาม แต่ความสัมพันธ์ระหว่างราชากับชาติพันธุ์ไทยไม่เท่าเทียม เพราะเป็นความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองกับผู้ถูกปกครอง ในแง่นี้ พระราชาอยู่คู่กับชาติพันธุ์ไทยมาตั้งแต่แรกเริ่ม และอยู่ใน “ตำแหน่งผู้ปกครอง” ตั้งแต่แรกเริ่มเช่นเดียวกัน สิ่งนี้ช่วยสร้างหลักฐานให้เห็นว่าการปกครองแบบเดิมก่อน 2475 นั้น ดำเนินด้วยดีมาโดยตลอด พระราชาก็ดำรงพระราชกรณียกิจตามคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ ฉะนั้นขอบแล้วที่พระราชาจะเป็นผู้ปกครอง และชาติพันธุ์ไทยที่เหลือควรเป็นผู้ถูกปกครอง

เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงเข้าสู่การอ้างความชอบธรรมด้วยโวหารประชาธิปไตย ที่หลักสำคัญคือการปกครองของผู้ถูกปกครอง โดยผู้ถูกปกครองและเพื่อผู้ถูกปกครอง ขนชั้นนำจารีตจึงหยิบเอาประวัติศาสตร์นิพนธ์แบบนี้มาเป็น “หลักฐาน” ว่า อดีตนั้นก็มียุคของระบอบประชาธิปไตยอยู่

ดังนั้นการเล่าประวัติศาสตร์เช่นนี้จึงทำหน้าที่เชื่อมการปกครองแบบโบราณเข้ากับประชาธิปไตย ทั้งๆ ที่วิธีการได้มาซึ่งผู้ปกครองของทั้งสองแบบต่างกันสิ้นเชิง จากนั้นจึงนำ “หลักฐาน” ที่เพิ่งสร้างนี้ มาอธิบาย “ประชาธิปไตยแบบไทย” ให้กลายเป็นระบอบการปกครองแบบใหม่ที่สืบเนื่องเอาระบอบการปกครองโบราณปรับเข้ากับประชาธิปไตย เป็นการปกครองที่พวกเขาสมควรมีอำนาจ

²¹ ตัวอย่างของงานที่เอ่ยถึง และนำบางส่วนมาอ้างอิงในบทความนี้ เช่น หนังสือของ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, สุชาติ สวัสดิ์ศรี (บก.) (2519) เรื่อง ประวัติศาสตร์และนักประวัติศาสตร์ไทย, และอีกเล่มของ ชาญวิทย์ (2544) ประวัติศาสตร์การเมืองไทย 2475-2500

ส่วนงานของ ธงชัย วินิจจะกูล คือบทความ “ประวัติศาสตร์การสร้าง ‘ตัวตน’” (2530) และ “The Changing Landscape of the Past : New Histories in Thailand since 1973” (1996)

สำหรับงานของ นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2547) หนังสือ ชาติไทย เมืองไทย แบบเรียน และอนุสาวรีย์ สุตท้ายงานของ แพทริก จอร์รี (เขียน) จีรวัดน์ แสงทอง (แปล) (2553) เรื่อง “สงครามประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย: การต่อสู้ของสถาบันกษัตริย์ในประวัติศาสตร์สมัยใหม่”

เพื่อแสดงให้เห็นการทำงานของอุดมการณ์ราชาชาตินิยมในการสร้างให้ราชาเป็นหนึ่งเดียวกับชาติ ผู้เขียนจึงนำเสนอผ่านข้อเขียนของปัญญาชนอินทรีภาพ ซึ่งมีสังกัดหน้าที่ ตำแหน่งแห่งที่ทางสังคมแตกต่างกันไป ทั้งที่เป็นกลุ่มเชื้อพระวงศ์ เช่น พระองค์เจ้าธานีนิวัต กรมหมื่นนคราธิปกพงศ์ประพันธ์ กลุ่มข้าราชการสายทหาร เช่น สฤษดิ์ ธนะรัชต์ แสวง เสนาณรงค์ กลุ่มผู้มีส่วนต่อการกำหนดเนื้อหาสื่อ เช่น ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช รวมทั้งข้าราชการประจำ ธานีรินทร์ กรัยวิเชียร บวรศักดิ์ อุวรรณโณ เป็นต้น

ทั้งนี้จากตัวอย่างงานเขียนที่เลือกมานำเสนอจะแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ของตัวแสดง-มโนทัศน์ประชาชน กษัตริย์ ชาติ อำนาจอธิปไตย และประชาธิปไตย และภายใต้ความสัมพันธ์เหล่านี้จะทำให้เราตระหนักถึงการสร้างให้ราชาเท่ากับชาติในสองมิติพร้อมกัน ในกรณีนี้ งานเขียนที่สื่อถึงสิ่งต่างๆ ข้างต้นได้ดีที่สุดคือ งานเขียนในหัวข้อประชาธิปไตยแบบไทย เพราะงานเหล่านี้ทำหน้าที่สองอย่างพร้อมกันคือ ด้านหนึ่งตอกย้ำ/ผลิตซ้ำ การนิพนธ์ประวัติศาสตร์สกุลกรมพระยาดำรงฯ ในขณะที่อีกด้านหนึ่งคือการสร้างทฤษฎีเกี่ยวกับระบอบการปกครองที่ชนชั้นนำได้ประโยชน์สูงสุด

3.1 ว่าด้วยงานเขียนเกี่ยวกับประชาธิปไตยแบบไทย²²

งานเขียน “ประชาธิปไตยแบบไทย” นั้นเกิดขึ้น ในบริบททางการเมืองหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่จะเปรียบเทียบการเมืองแบบต่างๆ ก่อนหน้าเสื่อมถอยความชอบธรรมลง ไม่ว่าจะเป็นสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (ระบอบการเมืองก่อนคณะราษฎรยึดอำนาจ) เผด็จการทหารชาตินิยม (ระบอบทางการเมืองช่วงจอมพล ป. พิบูลสงคราม) หรือประชาธิปไตยใต้รัฐธรรมนูญ (ระหว่างปี 2489-2490 ภายใต้รัฐธรรมนูญ “ประชาธิปไตยเต็มใบ” ฉบับ 2489) (Kasian Tejapera, 2001 : 83-92)²³

หลังรัฐประหาร 8 พฤศจิกายน 2490 เหล่าชนชั้นนำจารีตซึ่งมี “จิตใจกษัตริย์นิยม” ได้พยายามสถาปนาระบอบที่เป็น ราชาธิปไตยใต้รัฐธรรมนูญกษัตริย์นิยม (a royalist constitutional monarchy) ซึ่งเป็นระบอบประชาธิปไตยที่ควบคุมโดยอภิสิทธิ์ชนผู้เฉลียวฉลาดและเป็นคนดีให้เกิดขึ้นพร้อมกันนี้พวกเขาโจมตีระเบียบทางการเมืองแบบประชาธิปไตยของคณะราษฎร ที่นอกจากจะไม่ใช่ “การปฏิวัติประชาชน” อันแท้จริงแล้ว ยังโค่นล้มโพธิ์ร่มไทรแล้วอุดริปลุกต้นตำแยลงไปแทน งานเขียนประชาธิปไตยแบบไทยจึงถือกำเนิดขึ้นเพื่อเสนอระเบียบทางการเมืองแบบใหม่ (Kasian Tejapera, 2001 : 88, 92-103)²⁴

²² ในวิทยานิพนธ์ของเกรียงศักดิ์ เชษฐพัฒน์วิช (2536) เรื่อง แนวคิดประชาธิปไตยแบบไทย พยายามแสดงให้เห็นความต่างระหว่างประชาธิปไตยแบบไทยแบบต่างๆ ในฐานะที่เป็นความคิดของชนชั้นนำไทยแบบหนึ่ง (น. 36) ที่ใช้เพื่ออ้างถึงความชอบธรรมในการขึ้นสู่อำนาจและการรักษาอำนาจไว้ โดยแยกความต่างระหว่างกลุ่มชนชั้นนำกลุ่มต่างๆ ในช่วงเวลาระหว่าง 2490-2510 เขาเสนอว่าแต่ละกลุ่มจะนิยมประชาธิปไตยแบบไทยให้พวกตนได้รับประโยชน์สูงสุด

ผู้เขียนเลียนแบบการเลือกงานเหล่านี้จากวิทยานิพนธ์ของเขา แต่ข้อแตกต่างที่สำคัญคือ เกรียงศักดิ์ แบ่งปัญญาชนเหล่านี้ออกเป็น 4 กลุ่มอำนาจ ในขณะที่ผู้เขียนกลับมองหาจุดร่วมของกลุ่มอำนาจเหล่านั้นในฐานะผู้ทำหน้าที่ปัญญาชนอินทรีภาพ แม้พวกเขาจะสังกัดกลุ่มการเมืองที่ต่างกัน แต่ทั้งหมดก็ช่วยรณรงค์เผยแพร่ ให้ราชาชาตินิยมกลายเป็นอุดมการณ์หลัก

²³ ข้อเสนอถึงความเสื่อมของระเบียบทางการเมืองนี้ โปรดพิจารณารายละเอียดได้ในหนังสือที่ปรับปรุงจากวิทยานิพนธ์ของ Kasian Tejapera (2001) เรื่อง *Commodifying Marxism: The Formation of Modern Thai Radical Culture, 1927-1958*

²⁴ เมื่อระเบียบทางการเมืองทั้งสามเสื่อมลง ย่อมเปิดโอกาสช่องว่างให้กลุ่ม/ฝ่ายต่างๆ เสนอระเบียบของตนขึ้นมาได้ ในกรณีนี้ คณะเจ้าพยายามเสนอประชาธิปไตยแบบไทยในฐานะของระเบียบใหม่ซึ่งให้ความชอบธรรมแก่การฟื้นฟูอำนาจของสถาบันกษัตริย์แต่ไม่ใช้สมบูรณาญาสิทธิราชย์ เช่นเดียวกับกลุ่มอื่นอีก ฝ่ายซ้ายก็มีโอกาสเสนอแนวคิดสังคมนิยม-คอมมิวนิสต์ด้วย กล่าวเฉพาะกรณีการก่อตัวของความคิดฝ่ายซ้ายได้รับการศึกษาในหัวข้อ “Mass Movement and Intellectual Vanguard”

ดังนั้นในช่วงเวลาระหว่าง 2490-2510 จึงพบว่ามี การนำเสนอความคิดหรือทฤษฎีเกี่ยวกับประชาธิปไตย จากกลุ่มทางการเมืองต่างๆ ทั้งนี้ เกรียงศักดิ์ เซษฐพัฒน์นิช (2536) แบ่งออกเป็นสี่กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มอนุรักษนิยม เก้า-ใหม่ กลุ่มชวยราชครู กลุ่มสี่เสาเทเวศร์ โดยเรียกความคิด ที่ถูกนำเสนอเหล่านั้นว่า “ประชาธิปไตยแบบไทย” ความคิดเหล่านี้ถูกเสนอท่ามกลางบริบทของการสิ้นสุดอำนาจของคณะราษฎรที่มีการรัฐประหาร 2490 เป็นจุดเริ่มต้น ดังที่กล่าวไปบ้างแล้วข้างต้น

ชนชั้นนำกลุ่มใหม่ที่มาแทนคณะราษฎรต่างผลิตคำอธิบายถึงระบอบการปกครองที่พวกตนปรารถนา เพื่อสร้างความชอบธรรมในการมี รักษา และสืบทอดอำนาจ อย่างไรก็ตาม แม้งานเขียนที่เลือกมา และการแบ่งกลุ่ม ปัญญาชนอินทรีภาพดังกล่าว จะมีความต่างของคำอธิบายและสังกัดกลุ่มการเมืองต่างกัน ทว่ากลับมีลักษณะ ร่วมอยู่อย่างน้อย 5 ประการ

- 1) เป็นงานเขียนที่ต้องการปรับระบอบประชาธิปไตยให้เข้ากับการมีอำนาจของตัวกล่าวคือ มี ประชาธิปไตยแบบเสรีเป็นหมุดหมายหรือกรอบอ้างอิง แต่ต้องการปรับประชาธิปไตยแบบเสรีให้ กลายเป็นระบอบการปกครองที่พวกตนจะได้รับอำนาจสูงสุด ทั้งนี้ปรากฏในช่วงเดียวกันคือ ทศวรรษ 2490-2510 กลุ่มการเมืองต่างๆ พากันแก่งแย่งแสวงหาอำนาจ ภายหลังจากกลุ่มอำนาจเดิม (คณะ ราษฎรส่วนใหญ่) ถูกโค่นล้ม และระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยสามารถดำเนินการมาได้ ระยะหนึ่ง ดังนั้น กลุ่มการเมืองใหม่ที่หวังครองอำนาจไม่ว่าจะเป็นกลุ่มใดก็ตามได้ต้องการกลับไปอยู่ใน ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ แต่ต้องการสร้างความคิด จิตสำนึก ที่จะปรับให้ประชาธิปไตยกลายเป็น ระบอบการปกครองที่พวกตนจะได้รับอำนาจสูงสุด
- 2) ดังนั้นจึงทำให้งานเขียนทั้งหมดมีโครงเรื่องคล้ายกันคือ ประกอบด้วยสองส่วนหลัก ส่วนแรก เป็นการ อธิบายระบอบการปกครองจารีตก่อน 2475 และส่วนหลังเป็นความพยายามเสนอระบอบการปกครอง ใหม่ที่เป็นทั้งประชาธิปไตยและเหมาะสมกับสังคมการเมืองไทยมากเสียกว่าประชาธิปไตยตะวันตก งานเขียน เหล่านี้พยายามแสดงว่าจุดเด่นและข้อดีที่สำคัญของตนคือความสืบเนื่องระหว่างระบอบการปกครองที่ตน สนับสนุนกับระบอบจารีต
- 3) ในคำอธิบายเรื่องระบอบโบราณ มักยกย่องระบอบการปกครองในสมัยสุโขทัย (พ่อปกครองลูก) เป็น หลัก และทุกสำนวนต่างกล่าวยกย่องอิทธิพลแนวคิดจากพุทธศาสนาว่ามีส่วนช่วยสร้างผู้ปกครองที่ดี โดยเฉพาะในประเด็นการจำกัดอำนาจและตรวจสอบการใช้อำนาจของผู้ปกครอง
- 4) งานเขียนที่ยกมาทั้งหมดได้รับอิทธิพลจากสำนักประวัติศาสตร์สกุลกรมพระยาดำรงราชานุภาพ (กอบเกื้อ สุวรรณทัต-เพียร, 2519: 29-30, 55-57)²⁵ เหมือนกัน ดังจะเห็นได้จากการเล่าเรื่องราวใน อดีต (การปกครองแบบโบราณ) เริ่มด้วยการกล่าวถึงกลุ่มชาติพันธุ์ไทยซึ่งวิวัฒนาการมาเรื่อยๆ ชนชาติ นี้มีผู้ปกครองคือสถาบันกษัตริย์เคียงคู่กันมาตั้งแต่แรกตั้งอาณาจักร (จนกระทั่งถูกเว้นวรรคไปด้วยการ แทรกแซงของคณะราษฎร) และด้วยเหตุนี้จึงทำให้ งานเขียนเกี่ยวกับประชาธิปไตยแบบไทยสามารถ แสดงให้เห็นถึงความเป็นอันหนึ่งอันเดียวของราชากับชาติพันธุ์ไทยได้

²⁵ สำหรับความหมายของสำนักประวัติศาสตร์สกุลกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ผู้เขียนดัดแปลงจากข้อเสนอของกอบเกื้อ สุวรรณทัต-เพียร (2519) ซึ่งให้ คำจำกัดความสรุปไว้ว่า “การศึกษาประวัติศาสตร์ที่รวบรวมเรียกว่า สกุลดำรงราชานุภาพนี้มีลักษณะการส่วนใหญ่มาจากแนวความคิดและวิธีการที่สมเด็จพระ ยาดำรงราชานุภาพได้ทรงวางรากฐานไว้จะผิดแผกไปมากบ้างน้อยบ้างก็เป็นด้วยปัญญาวิจารณ์ของนักประวัติศาสตร์แต่ละบุคคลไป” (น. 29-30) กอบเกื้อ ได้กล่าวอีกว่า “‘สกุลดำรงราชานุภาพ’ ไม่ได้หมายถึงเฉพาะนักศึกษาศาสตร์ร่วมสมัยของสมเด็จพระ ยาดำรงฯ เช่นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หรือสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส แต่เป็นการรวมความอย่างกว้างๆ ถึงนักประวัติศาสตร์ชั้นนำในปัจจุบัน ที่ดำเนินตามวิธีการของกรมพระยาดำรงฯ เช่น ขจร สุขพานิช, รอง ทยาพานิช และม.ร.ว. แสงโสม เกษมศรี เป็นอาทิ” (น. 57)

- 5) งานเขียนประชาธิปไตยแบบไทยพยายามให้ภาพว่าหลักการปกครองของตนนั้นสามารถเข้ากับประชาธิปไตยดั่งนานาอารยประเทศได้ พร้อมกันนี้ยังคงลักษณะเฉพาะของความเป็นไทยไว้ด้วย นั้นทำให้ระบอบการปกครองดังกล่าวเหมาะสมกับเงื่อนไขดินแห่งสังคมมากกว่า สิ่งที่น่าสนใจคือในระบอบการปกครองในอุดมคติของทุกกลุ่ม ผู้ปกครองสูงสุดต่างมีอำนาจจากการยินยอม (consent) ของผู้ใต้ปกครอง นั้นจึงทำให้พวกเขาเป็นตัวแทนของผู้ถูกปกครองได้อย่างชอบธรรม ไม่ว่าจะเป็นพระมหากษัตริย์ของฝ่ายอนุรักษนิยมทั้งเก่า-ใหม่ (อเนกนิกรสโมสรสมมติ) หรือพ่อขุนอุปถัมภ์แบบจอมพลสฤษดิ์

การเลือกงานเขียนประเภทดังกล่าวมานำเสนอ เพื่อแสดงให้เห็นว่าความเหมือนในความคิด จิตสำนึกของกลุ่มอำนาจ (ที่เกรียงศักดิ์แบ่งออกเป็นสี่กลุ่มข้างต้น) ส่งผลให้ต่อมาพวกเขาได้กลืนกลายเป็นกลุ่มประวัติศาสตร์ (historic bloc) เดียวกัน

ท่ามกลาง ความคิด จิตสำนึก “ร่วม” เหล่านั้น จุดสำคัญคือ เรื่องความสัมพันธ์ระหว่างกษัตริย์ (ผู้ปกครองสูงสุดของรัฐ) กับชาติ ดังนั้นท่ามกลางความพยายามครองอำนาจของกลุ่มเหล่านี้ ความคิด จิตสำนึกที่พวกเขาพยายามอ้าง จึงช่วยหนุนเสริมให้ความชอบธรรมแก่สถาบันกษัตริย์ (ทั้งทางตรงและอ้อม) ทำให้สามารถสถาปนาพระราชอำนาจนำและกลายเป็นผู้นำของกลุ่มประวัติศาสตร์ได้

หัวข้อต่อจากนี้จะแสดงให้เห็นหลักฐานของความคิด จิตสำนึก ที่ปรากฏในงานเขียนประชาธิปไตยแบบไทยของปัญญาชนอินทรีภาพ เพื่อแสดงให้เห็นการสร้างความคิด จิตสำนึกในการทำให้ราชอาณาจักรเป็นหนึ่งเดียวกับชาติ โดยเลือกเน้นเฉพาะประเด็นที่จะถูกหยิบมาฉวยใช้อีกครั้งในยุคสมัยปัจจุบัน (หลัง พ.ศ. 2548)

3.2 การสร้างราชาเป็นหนึ่งเดียวกับชาติแบบอนุรักษนิยม: ราชาเป็นตัวแทนของมนุษยชาติพันธุ์ไทย

หลักฐานส่วนใหญ่ที่แสดงให้เห็นการสร้างชาติแบบนี้ปรากฏอยู่ในการนิพนธ์ประวัติศาสตร์ บทความนี้ไม่ได้มุ่งแจกแจงรายละเอียดกระบวนการนิพนธ์ประวัติศาสตร์โดยตรง หากแต่หยิบข้อวิเคราะห์ของชาญวิทย์ (2519) นิธิ (2519, 2547) ธงชัย (1996) และของ Jory (2553) มาใช้ ทำให้ทราบข้อมูลว่า ประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยนับจากสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมาตกอยู่ภายใต้กรอบความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองสำคัญอย่างหนึ่งคือ การหวงคืนอำนาจของกลุ่มนิยมเจ้า (royalist) การรัฐประหารใน พ.ศ. 2490 ได้เริ่มนำกลุ่มดังกล่าวหวงคืนสู่อำนาจ “ในครั้งนี้นักวิชาการเริ่มสถาปนาการเป็นพันธมิตรกับบางส่วนของฝ่ายทหาร นับแต่นั้น การเป็นพันธมิตรกันระหว่างทหารกับสถาบันกษัตริย์ ร่วมด้วยระบอบราชการซึ่งกลุ่มทหารเป็นพี่ใหญ่คอยปกป้องอุปถัมภ์ ยังคงมีอิทธิพลต่อทิศทางการเมืองไทยกระทั่งถึงปัจจุบัน” ไม่เพียงเท่านั้นสถาบันกษัตริย์ยังได้รับการปกป้องจากกฎหมายหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ และด้วยเหตุนี้จึงทำให้การวิพากษ์วิจารณ์กระทำได้อย่างยากเย็นยิ่งขึ้น (โจรี, 2553:101)

นั่นจึงนำไปสู่ข้อสรุปที่ว่า ลักษณะสำคัญของประวัติศาสตร์นิพนธ์ฉบับทางการของไทยในรัชกาลปัจจุบัน จึงถูกกำหนดด้วยพระราชอำนาจนำที่เป็นผลผลิตของการทำงานของอุดมการณ์กษัตริย์นิยมซึ่งครอบงำการนิพนธ์ประวัติศาสตร์ไทย (โจรี, 2553: 102)

อิทธิพลของการนิพนธ์ประวัติศาสตร์เช่นนี้ ปรากฏอยู่ในงานเขียนประชาธิปไตยแบบไทยเช่นเดียวกัน ดังนั้นจึงทำให้สามารถเปรียบเทียบถึงการสร้างราชาให้เท่ากับชาติพันธุ์ไทยได้ โดยจะเห็นต่อไปว่าหลักฐานจากงานเขียนของปัญญาชนอินทรีภาพที่หิวยกมา มักขึ้นต้นงานเขียนของพวกเขาด้วยการกล่าวถึงลักษณะการปกครองของ “ชาติพันธุ์ไทย” แต่โบราณเพื่อแสดงให้เห็นว่าประชาธิปไตยแบบไทยตามสำนวนของตนนั้นเชื่อมโยง สืบเนื่องมาแต่อดีต

ที่สำคัญ อิทธิพลของการนิพนธ์ประวัติศาสตร์เช่นนี้ ยังสืบเนื่องมาจนกระทั่งปัจจุบัน รูปธรรมที่ชัดเจนปรากฏในการเคลื่อนไหวของกลุ่มพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย (พธม.) เช่นกรณีพิพาทบริเวณปราสาทเขาพระวิหาร หรือความรุนแรงในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้

3.2.1 ร่องรอยของหลักการสร้างให้ราชาเท่ากับชาติพันธุ์ที่ปรากฏในงานเขียนประชาธิปไตยแบบไทย

แม้ปัญญาชนอินทรีภาพของคณะเจ้า (ฝ่ายนิยมเจ้า) ไม่ได้เขียนระบุเด่นชัดว่า “พระมหากษัตริย์นั้นเป็นตัวแทนของความเป็นชาติพันธุ์ไทย” แต่เพราะโครงเรื่อง (plot) ตกอยู่ภายใต้วิธีการเขียนประวัติศาสตร์ใน “สกุลตำราขนานภาพ” การเขียนแบบนี้ถือเป็นการสร้างเรื่องแบบหนึ่ง ด้วยภาษาหลักฐานแบบภาววิสัย (objective) โดยให้ภาพของอดีตที่เริ่มต้นจากศูนย์กลางคือ “ราชธานี” ในสมัยต่างๆ พัฒนาดำเนินต่อมาในลักษณะเป็นเส้นตรง โดยปราศจากการกล่าวถึงประวัติศาสตร์ส่วนอื่นๆ เช่น ท้องถิ่น ประเทศเพื่อนบ้าน²⁶ และนี่เป็นที่มาของความคิด จิตสำนึกว่าสถาบันกษัตริย์นั้นเป็นหนึ่งเดียวกับชาติพันธุ์ไทยมาตลอด

ตัวอย่างของข้อสรุปข้างต้น ปรากฏอยู่ในบางส่วนของงานเขียนประชาธิปไตยแบบไทย โดยเฉพาะในการอธิบายต้นกำเนิดของการปกครองในอดีต ตัวอย่างเหล่านี้ไม่เพียงแต่แสดงให้เห็นอิทธิพลของการเล่าประวัติศาสตร์ ยังสามารถแสดงความสัมพันธ์ระหว่าง กษัตริย์ ชาติ ประชาชน ประชาธิปไตย ในอุดมการณ์ราชชาตินิยมได้

- 1) ในมิติความสัมพันธ์ระหว่างกษัตริย์-ชาติ-ประชาธิปไตย คำอธิบายของปัญญาชนอินทรีภาพฝ่ายนิยมเจ้า เกี่ยวกับจุดกำเนิดของระบอบการปกครองก่อนจะเป็นระบอบประชาธิปไตย ล้วนให้ภาพว่าสืบเนื่องมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย ไม่ต่างจากที่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพเคยกล่าวเมื่อ พ.ศ. 2470²⁷ (คำเน้นเป็นของผู้เขียน)

²⁶ นิธิ เอียวศรีวงศ์ วิทยากรนิพนธ์ของกรมพระยาดำรงราชานุภาพในฐานะ “บิดาของประวัติศาสตร์ไทย” ในการปาฐกถางานประชุมประจำปีของสมาคมประวัติศาสตร์ ในปี พ.ศ. 2522 โดยชี้ให้เห็นว่า สำนักตำราขนานภาพ มีกำเนิดมาจากผู้นำ ซึ่งมีบทบาทในการสร้างรัฐไทยใหม่ เมื่อสยามอยู่ภายใต้การคุกคามของอาณานิคม เป็นการนำเอาขนบการเขียนพระราชพงศาวดารเข้ามาผสมกับประวัติศาสตร์ ดังเช่นประวัติศาสตร์ในตะวันตกในคริสต์ศตวรรษที่ 19 ซึ่งเป็นการสร้างประวัติศาสตร์แห่งชาติของกษัตริย์ ทำหน้าที่รับใช้รัฐสมัยใหม่ภายใต้ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ นิธิเสนอว่า ประวัติศาสตร์ดังกล่าวได้ทำหน้าที่ตอบสนองวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ แต่ถึงเวลาแล้วที่จะต้องยุติประวัติศาสตร์ดังกล่าวเสียที (กุลลดา เกษบุญชู-มัต, 2543 : 18 – 47)

²⁷ ข้อความที่ยกมานี้ เป็นส่วนหนึ่งของปาฐกถาเรื่อง “ลักษณะการปกครองประเทศสยามแต่โบราณ”, แสดง ณ สามัคยาจารย์สมาคม วันที่ 8 ตุลาคม 2470 ดูฉบับออนไลน์ได้ที่ http://www.thapra.lib.su.ac.th/objects/rarebook/r425/ac159%E0%B8%9466_2500.pdf

ลักษณะการปกครองประเทศสยาม... เห็นเค้าเมืองปรากฏแต่ลักษณะการปกครองของขอมและไทยคือพวกขอมปกครองตามคติ ซึ่งได้มาจากชาวอินเดีย พวกไทยปกครองตามคติของไทยที่นำมาจากเมืองเดิม มิได้เอาอย่างชาวอินเดีย...ในสมัยเมื่อไทยได้เป็นใหญ่ ณ เมืองสุโขทัย วิธีการปกครองประเทศสยามจึงมีอยู่ 2 อย่าง เมืองทางฝ่ายเหนือปกครองตามประเพณีไทย เมืองทางฝ่ายใต้ปกครองตามประเพณีขอมก็แต่ประเพณีการปกครองของขอมกับไทยเหมือนกันอย่างหนึ่ง ซึ่งถือเอาอาณาจักรของพระเจ้าแผ่นดินเป็นหลักในการปกครองมา

...ส่วนวิธีการปกครองของไทยนั้น นับถือพระเจ้าแผ่นดินเช่นบิดาของประชาชนทั่วปวง วิธีการปกครองก็เอาลักษณะการปกครองสกุลมาเป็นคติเป็นต้น แต่ถือว่าบิดาเป็นผู้ปกครองครัวเรือน...หลายครัวเรือนรวมเป็นบ้าน อยู่ในการปกครองของ “พ่อบ้าน” ผู้อยู่ในการปกครองเรียกว่า “ลูกบ้าน” หลายบ้านรวมกันเป็นเมือง ถ้าเป็นเมืองขึ้นอยู่ในการปกครองของ “พ่อ” เมืองประเทศราชเจ้าเมืองเป็น “ขุน” หลายเมืองรวมกันเป็นประเทศอยู่ในปกครองของพระเจ้าแผ่นดิน แต่โบราณเรียกว่า “พ่อขุน” ...จึงเห็นได้ว่า วิธีการปกครองของไทยเป็นอย่างบิดาปกครองบุตร หรือเรียกตามภาษาอังกฤษว่า Paternal Government ยังใช้เป็นหลักวิธีการปกครองประเทศสยามมาจนถึงทุกวันนี้

(สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, 2500: 7-8)

ข้อความข้างต้นคล้ายกับที่พระองค์เจ้าธรรมาธิราชได้แสดงปาฐกถา “ความเข้าใจดั้งเดิมของคนไทยต่อระบอบกษัตริย์” ไว้เมื่อ พ.ศ. 2489 ว่า²⁸ (ซึ่งภายหลังธรรมาธิราช กรียวิเชียร ได้นำมาอ้างอิง)

“...ไทยเรานำวัฒนธรรมดั้งเดิมของเรามาจากจีนตอนใต้ส่วนหนึ่ง รับเอาวัฒนธรรมของมอญเข้าไว้ อย่างสนิทสนมส่วนหนึ่ง แล้วรับเอาวัฒนธรรมเขมรเข้าไว้เช่นเดียวกัน อีกส่วนหนึ่ง ในวัฒนธรรมเดิมของไทยเรานั้น พระมหากษัตริย์มีหน้าที่ประดุจพ่อเมือง เป็นผู้นำออกรบพุ่งในเวลามีศึกสงคราม เป็นทั้งพ่อผู้ปกครอง เป็นทั้งตุลาการของราษฎรในเวลาปกติ ความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับประชาชนเป็นไปอย่างสนิทสนมมาก ดังนั้น จึงมีคำเรียกพระมหากษัตริย์ว่า “พ่อขุน” โดยเฉพาะในสมัยสุโขทัยเป็นราชธานีของไทย พระมหากษัตริย์ทุกองค์ในราชวงศ์สุโขทัยคือ พ่อของประชาชนนั่นเอง เช่นพ่อขุนรามคำแหงมหาราช เป็นต้น”

(ธรรมาธิราช กรียวิเชียร, 2520: 5)

จนกระทั่งอีกราวทศวรรษต่อมา เมื่อ พ.ศ. 2502 นายกา จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ กล่าวปราศรัยไว้ว่า (คำเน้นเป็นของผู้เขียน)

“วิชารัฐศาสตร์ในสมัยใหม่จะก้าวหน้าไปสักเพียงใดก็ตามที หลักการอันหนึ่งในระบอบการปกครองแบบโบราณของไทย ยังมีคุณค่าประเสริฐและควรใช้อยู่เสมอ หลักการที่ว่านี่คือการเป็น พ่อบ้านพ่อเมือง บ้านเมืองเป็นเหมือนครอบครัวใหญ่ ผู้ว่าราชการจังหวัด ปลัดจังหวัด นายอำเภอ เป็นหัวหน้าครอบครัวที่ลดหลั่นกันลงมา นักปกครองต้องถือว่าพลเมืองที่อยู่ในความปกครองนั้นไม่ใช่คนอื่น แต่เป็นพี่น้องลูกหลานในครอบครัวเดียวกัน ความยากดีมีจน ความผาสุก ความเดือดร้อนที่เกิดขึ้นแก่พลเมือง เป็นเรื่องของครอบครัวจึงเป็นที่ผู้ปกครองจะต้องเอาใจใส่ดูแล ความเป็นไปของครอบครัวใหญ่นี้อย่างใกล้ชิด ปกครองกันด้วยความรักใคร่ไมตรีเสมือนหนึ่งว่าเป็นคนในครอบครัวเดียวกัน ...เมื่อใดเราสามารถทำให้พลเมืองไว้วางใจรักใคร่นับถือเราอย่าง เป็นหัวหน้าครอบครัว เมื่อนั้นเราจึงจะได้ชื่อว่าเป็นนักปกครองที่ดี เราได้เคยทราบเรื่องของนักปกครองบางคนที่กำลังกล่าวว่าพลเมืองรักเหมือนพ่อ เวลาถูกย้ายหรือจากไป มีคนเสียสยถึงกับร้องไห้นั้นคือนักปกครองที่ดี”

(จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์, 2505: 3-4)

กล่าวได้ว่า ในมิติความสัมพันธ์ระหว่างกษัตริย์-ชาติ-ประชาธิปไตย พบว่าโครงเรื่องแบบสกุลกรมพระยา ดำรง ส่งอิทธิพลต่อการเล่าของปัญญาชนอินทรีภาพฝ่ายนิยมเจ้าทั้งหมด ประเด็นสำคัญคือโครงเรื่องแบบดังกล่าวทำหน้าที่แสดงความเชื่อมโยงระหว่างผู้ปกครองสูงสุดในยุคโบราณ กับประชาชนซึ่งเป็นผู้ที่ควรจะได้รับอำนาจสูงสุดในยุครัฐประชาชาติ ในฐานะที่ทรงเป็นตัวแทนของผู้สืบเชื้อสายของชาติพันธุ์ ผู้นำแห่งชาติพันธุ์

ในแง่นี้ระบอบโบราณเปรียบดังภูมิปัญญา มรดกที่การปกครองแบบใหม่ควรรักษา ปรับแต่ง และต่อยอด ดังนั้น ความต้องการเป็นประชาธิปไตยตามอารยประเทศแม้จะทำได้ แต่ก็ต้องตระหนักไว้เสมอว่า ไม่ควรทิ้งรากของเรา ประชาธิปไตยแบบไทยไม่ว่าจะอธิบายโดยปัญญาชนกลุ่มใด ย่อมต้องวิวัฒน์จากการปกครองในระบอบจารีตเหล่านี้ ดังตัวอย่างที่กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ได้กล่าวไว้ในการปาฐกถา เรื่อง “ประชาธิปไตยแบบไทย” (2508) ว่า

“ประชาธิปไตยเป็นความคิดที่มาจากต่างประเทศ แต่เมื่อนำมาใช้ในประเทศไทย ก็จะต้องหาแบบที่เหมาะสมกับประเทศไทยและคนไทย จะต้องมีการดัดแปลงให้เหมาะสม ไม่ใช่ถ่ายเอาของต่างประเทศมาเป็นดุ้นๆ ด้วยเหตุนี้แหละเรื่องประชาธิปไตยแบบไทยจึงไม่ใช่แต่เรื่องของไทยเท่านั้น แต่เป็นเรื่องเกี่ยวกับหลักการปกครองที่มีมานานแล้ว หรือที่มีอยู่ในต่างประเทศด้วย”

(กรมหมื่น นราธิปพงศ์ประพันธ์, 2514: 3-4)

สิ่งนี้ไม่ต่างอะไรกับการเล่าประวัติศาสตร์ของกรมพระยาดำรงราชานุภาพที่อ้างว่าการปกครองในสมัยสุโขทัยเป็นประชาธิปไตย (แบบ paternal democracy) หลักคิดนี้น่าจะไม่เป็นความจริง ดังที่ นิธิ วิจัยได้ว่าการที่ทรงอ้างแบบดังกล่าวนั้น (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2519: 243 - 244) "เป็นเพราะทรงเห็นคุณค่าของลัทธิประชาธิปไตย หรือเพียงแค่ทรงหมายความว่าประชาชนในสุโขทัย มีสิทธิเสรีภาพกว้างขวางกว่าประชาชนในสมัยหลัง ก็ไม่อาจทราบได้ ระยะเวลาที่คำว่าประชาธิปไตยที่ใช้กันอย่างหนาหู มักจะมีความหมายไปในทางประชาธิปไตยแบบตะวันตก พ่อขุนในสมัยสุโขทัยได้รับการยกย่องจากนักประชาธิปไตยคนหนึ่งของไทยอย่างสูง เนื่องจากนักประชาธิปไตยคนนั้น ได้พิสูจน์ให้เห็นว่าศิลาจารึกหลักที่ 1 เป็นคำประกาศรับรองเสรีภาพของประชาชนฉบับแรกของไทย" พร้อมกับปิดท้ายด้วยการแย้งข้อความข้างต้นว่า "เมื่อวิเคราะห์ให้ถ่องแท้แล้ว ประชาธิปไตยที่เราสรรเสริญและชื่นชมอยู่นี้ มีประวัติไม่เกิน 200 ปี ในประเทศตะวันตกและการที่จะกำหนดแนวคิดเช่นนี้ได้ ก็ต้องอาศัยภาวะพร้อมเพรียงในทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และวัฒนธรรมขึ้นชนิดหนึ่ง นอกจากนักคิดที่เป็นผู้สร้างความปรารถนาในใจคนออกเป็นคำพูด สภาวะอันพร้อมเพรียงเหล่านั้นยังไม่ได้เกิดทั้งในสุโขทัยและรัตนโกสินทร์"

2) หากกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างชาติ-กษัตริย์-ประชาชนจะพบว่า สภาวะขนานแท้และดั้งเดิม (authenticity) ของรัฐเป็นสิ่งเดียวกับชาติพันธุ์ไทย ดังที่สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงฯ ได้กล่าวไว้อีกเช่นกันว่า (คำเน้นเป็นของผู้เขียน)

"... อันแดนดินที่เป็นประเทศสยามนี้เดิมเป็นบ้านเมืองของชนชาติลาว ซึ่งยังมีอยู่ในประเทศสยามจนทุกวันนี้ แต่มักเรียกกันว่า ละว้า หรือ ลัวะ มีแดนดินของชนชาติอื่นอยู่สองข้าง ข้างฝ่ายตะวันตกเป็นบ้านเมืองของพวกมอญ ข้างฝ่ายตะวันออกเป็นบ้านเมืองของพวกขอม ...

(สำหรับชนชาติไทย) "...แรกมาตั้งภูมิลำเนาเป็นบ้านเมืองขึ้นใหม่ในแคว้นแคว้นซึ่งยังเรียกว่าสิบสองเจ้าไทย แล้วพากันหาที่ตั้งภูมิลำเนาต่อลงมาข้างใต้โดยลำดับ ...บางพวกก็ข้ามแม่น้ำโขงลงมาอยู่ในแขวงลานนา (คือมณฑลพายัพบัดนี้) และมีบางพวกเลยลงมาอยู่จนถึงแดนเมืองสุโขทัย เมืองลพบุรี ตลอดจนถึงเมืองอุททอง ตั้งแต่สมัยเมื่อพวกมอญยังปกครองอยู่ข้างฝ่ายเหนือ และพวกขอมยังปกครองอยู่ข้างฝ่ายใต้ มีจำนวนไทยทั่วทั้งอพยพและมาเกิดใหม่ในประเทศนี้มากขึ้นเป็นอันดับมากขึ้นถึงสมัยเมื่ออำนาจมอญและขอมเสื่อมลงด้วยกัน พวกไทยที่ลงมาตั้งบ้านเมืองอยู่ในแขวงลานนาพากันตั้งเป็นอิสระขึ้นก่อน แล้วพวกไทยที่ลงมาตั้งอยู่ในแขวงสุโขทัยก็ตั้งเป็นอิสระขึ้นตาม พวกไทยในแขวงลานนาตั้งเมืองชัยปราการ อันอยู่ในแขวงจังหวัดเชียงใหม่บัดนี้เป็นที่มั่น แล้วลงมาสร้างเมืองเชียงรายเป็นราชบุรีพยายามปราบปรามพวกมอญที่ขยายอาณาเขตลงมาทางเมืองลพบุรี ไทยพวกที่ตั้งเป็นอิสระ ในแคว้นลานนาได้อำนาจอเขตเพียงแต่ในมณฑลพายัพเพียงนี้แล้วก็เสื่อมอำนาจ แต่ไทยพวกที่ตั้งเป็นอิสระ ณ เมืองสุโขทัยสามารถแผ่อำนาจเขตได้กว้างใหญ่ไพศาลไปจนประเทศอื่น และได้ปกครองเป็นเจ้าของประเทศสยามสืบมาจนกาลบัดนี้ จึงนับว่าเมืองสุโขทัยเป็นปฐมราชธานีแห่งประเทศสยามตั้งแต่เป็นสิทธิ์แก่ชนชาติไทยในราวเมื่อ พ.ศ. 1800 เป็นต้นมา"

(สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 2500: 2-4)

การสร้างชาติผ่านสำนักทางประวัติศาสตร์เช่นนี้ย่อมอนุมานว่าผู้คนที่อาศัยภายใต้อาณาเขตรัฐนั้นท้ายที่สุดล้วนเป็นชาติพันธุ์ “ไทย” เหมือนกันหมด (เพราะชาติพันธุ์เดิมหมดอำนาจ หรือถูกพิชิต) การอธิบายแบบนี้ละเลยบริบทอื่นๆ อาทิ การกลืนกลาย ผสมผสานระหว่างวัฒนธรรม ยังไม่นับรวมว่ามโนทัศน์เกี่ยวกับ “ชาติพันธุ์” ที่แข็งทื่อ และ “แทนที่” กันได้ (“ไทย” ปกครองดินแดนแถบนี้ “แทนที่” ชาติพันธุ์ขอม มอญ) ไม่เคยดำรงอยู่จริง

การศึกษาอดีตด้วยจิตสำนึกแบบนี้ไม่สมจริงกับพลวัตทางสังคมที่เปลี่ยนไป ประวัติศาสตร์ ไม่ใช่ศาสตร์ หากแต่เป็น “เครื่องมือ” เท่านั้น ดังที่ กอบเกื้อ วิชาภักษ์ผลเสียของประวัติศาสตร์สกุลดำรงราชานุภาพ ในประเด็นนี้ว่า

การมองประวัติศาสตร์โดยมีจุดศูนย์กลางอยู่ที่สถาบันพระมหากษัตริย์และกลุ่มชนชั้นปกครองตามวิธีการของสมเด็จพระยาบรมมหาราชวัง เป็นลักษณะอีกประการหนึ่งที่ทำให้การศึกษาประวัติศาสตร์ของสกุลนี้จำกัดขอบเขตโดยทัศนคติจากเบื้องบนมากกว่าจะพยายามทำความเข้าใจแสวงหาความหมายและบทบาทของพลังผลักดันจากเบื้องล่าง (คนหมู่มากของสังคม) และสภาวะอื่น ๆ โดยรอบ

นักประวัติศาสตร์ในสกุลดำรงราชานุภาพมักเคยชินกับการศึกษาประวัติศาสตร์เพื่อเสริมสร้างเกียรติคุณ ความสามารถ ฯลฯ ของสถาบันแห่งอำนาจของแต่ละยุค ด้วยเหตุนี้จึงส่งเสริม (โดยปราศจากความสนใจอย่างแท้จริงก็เป็นได้) การศึกษาประวัติศาสตร์เพื่อแสดงให้เห็นถึงวัตถุประสงค์ดังกล่าว พยายามมองข้ามหรือให้ความสนใจเพียงผิวเผินต่อลักษณะการหลากหลายที่ไม่แสดงถึงบาร์มีและความยิ่งใหญ่ของศูนย์แห่งอำนาจ ประวัติศาสตร์จึงแปรสภาพเป็น “อุปกรณ์” (เครื่องมือ-ผู้เขียน) โดยปริยาย ความสนใจที่จะพัฒนาการศึกษาอดีตให้เป็น “ศาสตร์” แท้จริงแทบไม่มีความหมายในสกุลนี้

(กอบเกื้อ สุวรรณทัต-เพียร, 2519: 52-53)

ดังนั้น สำนักทางประวัติศาสตร์แบบนี้จึงเป็นเพียง “พงศาวดารยุคใหม่” ไม่แปลกที่เรื่องราวของชาติพันธุ์อันหลากหลายจะถูกกลืนหายไป มีเพียงราชอาณาจักรของชาติพันธุ์ไทยเท่านั้นที่ถูกกล่าวถึงอย่างเชิดชูสำหรับชาติพันธุ์-ราชอาณาจักรอื่น หากจะกล่าวถึงก็เพียงเป็นตัวประกอบ²⁹ หรือไม่กี่แค่ศัตรูผู้ถูกพิชิต³⁰

3.2.2 ตัวอย่างหลักการสร้างราชาเป็นตัวแทนของชาติพันธุ์ที่ปรากฏในปัจจุบัน

ด้วยตัวอย่างข้างต้น กล่าวโดยสรุปได้ว่า การสร้างราชาเป็นหนึ่งเดียวกับชาติแบบอนุรักษนิยม เป็นการสร้างให้เกิดความคิด จิตสำนึกว่าราชาเป็นตัวแทนของมนุษย์ชาติพันธุ์ไทย การกระทำนี้แสดงออกผ่านการนิพนธ์ประวัติศาสตร์ชาติ ซึ่งในขณะนั้น (พ.ศ. 2490-2510) การนิพนธ์ในสกุลดำรงราชานุภาพมีอิทธิพลอย่างมาก เนื้อหาของการนิพนธ์นี้เองที่แสดงให้เห็นว่า สถาบันกษัตริย์อยู่คู่กับชาติพันธุ์ไทยตลอดมา

²⁶ นิธิ เอียวศรีวงศ์ วิชาภักษ์งานนิพนธ์ของกรมพระยาดำรงราชานุภาพในฐานะ “บิดาของประวัติศาสตร์ไทย” ในการปาฐกถางานประชุมประจำปีของสมาคมประวัติศาสตร์ ในปี พ.ศ. 2522 โดยชี้ให้เห็นว่า สำนักดำรงราชานุภาพ มีกำเนิดมาจากผู้นำ ซึ่งมีบทบาทในการสร้างรัฐไทยใหม่ เมื่อสยามอยู่ภายใต้การคุกคามของอาณานิคม เป็นการนำเอาขนบการเขียนพระราชพงศาวดารเข้ามาผสมกับประวัติศาสตร์ ดังเช่นประวัติศาสตร์ในตะวันตกในคริสต์ศตวรรษที่ 19 ซึ่งเป็นการสร้างประวัติศาสตร์แห่งชาติของกษัตริย์ ทำหน้าที่รับใช้รัฐสมัยใหม่ภายใต้ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ นิธิเสนอว่า ประวัติศาสตร์ดังกล่าวได้ทำหน้าที่ตอบสนองวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ แต่ก็ถึงเวลาแล้วที่จะต้องยุติประวัติศาสตร์ดังกล่าวเสียที (กุลลดา เกษบุญชู-มีต์, 2543 : 18 – 47)

²⁷ ข้อความที่ยกมานี้ เป็นส่วนหนึ่งของปาฐกถาเรื่อง “ลักษณะการปกครองประเทศสยามแต่โบราณ”, แสดง ณ สามัคยาจารย์สมาคม วันที่ 8 ตุลาคม 2470 ดูฉบับออนไลน์ได้ที่ http://www.thapra.lib.su.ac.th/objects/rarebook/r425/ac159%E0%B8%9466_2500.pdf

ทั้งนี้พบว่า การทำงานของอุดมการณ์ราชาชาตินิยมในมิตินี้ทำหน้าที่สร้างความคิดที่ว่า ดินแดนที่เราอาศัยอยู่ในปัจจุบันนี้เป็นของชาติพันธุ์ไทย “เท่านั้น” ดินแดนแห่งนี้มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขต่อเนื่องมาแต่อดีตโดยพระองค์ทรงนำพาผู้คนทั้งหมดให้วิวัฒนาการมาได้โดยตลอด ดังนั้น การปกครองของดินแดนแห่งนี้จึงสมควรแล้วที่จะต้องเชื่อมโยงพัฒนาต่อยอดจากระบบปกครองครั้งเก่าก่อน ความคิด จิตสำนึกเช่นนี้มีให้เห็นอย่างมากมายในปัจจุบัน³¹ ดังนั้น คำพูดของพลเอกยุทธศักดิ์ ศศิประภา อดีตรมว.กลาโหมที่ไล่ให้ผู้วิจารณ์กฎหมายหมิ่นพระบรมเดชานุภาพกลับไปอ่านประวัติศาสตร์ไทยให้ถ่องแท้ จึงสมเหตุสมผล³²

ควรกล่าวไว้ด้วยว่าการทำงานของอุดมการณ์ราชาชาตินิยมในมิตินี้ ดำเนินเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน กิจกรรมสำคัญที่สืบทอด ผิดัดขัดความคิด จิตสำนึกดังกล่าวคือการนิพนธ์ประวัติศาสตร์ โดยสิ่งประดิษฐ์ทางวัฒนธรรมหลัก (cultural artifacts) ซึ่งบรรจุและนำพาความหมาย ที่สำคัญที่สุดคือแบบเรียนในระบบการศึกษาแบบทางการของไทย³³

อันตรายของความคิด จิตสำนึกเช่นนี้มีอยู่มาก อย่างน้อยการเชิดชูชาติพันธุ์ที่กุมอำนาจ (ในฐานะผู้ชนะในการรวบรวม/ยึดครองดินแดน) และทั้งประวัติศาสตร์หรือการทำความเข้าใจกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ นั้นไม่ต่างจากการยึดยึดอัตลักษณ์และประวัติศาสตร์ของผู้ชนะ อีกทั้ง ความคิดและจิตสำนึกเช่นนี้พยายามทำให้เชื่อว่า มนุษย์ที่รวมกันอยู่ภายใต้อาณาเขตพรมแดนรัฐที่เรียกว่าสยามเป็นคนชาติพันธุ์เดียวกันและมีจุดร่วมในอดีตเหมือนกัน ในแง่เนื้อเป็นความรุนแรงทางวัฒนธรรมแบบหนึ่ง³⁴

²⁸ ข้อความดังกล่าวคัดลอกมาจาก หัวข้อ “สถาบันกษัตริย์ในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์” ซึ่งธานินทร์อ้างว่าเป็นข้อคิดของพระองค์เจ้าธานีนิวัต ผู้เขียนเข้าใจว่า ถ้อยคำดังกล่าวเก็บความมาจากบทความปาฐกถาของ พระองค์เจ้าธานีนิวัต Dhair Nivat (1946) “The Old Siamese Conception of the Monarchy” ในหัวข้อที่ว่าด้วย Patriarchal Sukhothai Kingship

²⁹ ขณะที่การเล่าประวัติศาสตร์สกุลดำรงราชานุภาพจะเน้นเรื่องราวความสำเร็จในการ “รวบรวม” ดินแดนอื่น แต่หากการเล่านั้นมาจากมุมมองของชาติพันธุ์ที่ “ถูกรวบรวม” จะเห็นยี่ห้อต่างออกไป ตัวอย่างเช่น

ในสายตาของนักประวัติศาสตร์ล้านนาอย่างสมใจ ไพโรจน์ธีระรัตต์ (2519: 167) (แม้บทความที่ยกมาอ้างจะมีวัตถุประสงค์เพื่อวิพากษ์นักประวัติศาสตร์ล้านนาดังกล่าว) มองว่าล้านนาไทยนั้นเป็น “ประเทศ” หนึ่งที่มีอายุไม่น้อยกว่า 1,000 ปี และในระยะเวลาช่วงอาณาจักรสุโขทัย (ราวพุทธศตวรรษ 11-18) ต่อด้วยสมัยอาณาจักรล้านนา (ราวพุทธศตวรรษที่ 18-21) “ล้านนาไทยมีความเจริญมากยิ่งกว่าประเทศใดๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้” ที่ขณะนั้นไม่ปรากฏในการเล่าประวัติศาสตร์สกุลดำรงราชานุภาพ

³⁰ นอกเหนือจากตัวอย่างในเชิงอรรถที่แล้ว ยังมีกรณีของประวัติศาสตร์มลายูปาตานี ซึ่งการศึกษาของแพรว ศิริศักดิ์ต่ำเกิง (2550: 394) พบว่าวรรณกรรมที่ศึกษาประวัติศาสตร์จังหวัดชายแดนภาคใต้ ในประเด็นความสัมพันธ์ระหว่างปัตตานีกับรัฐสยาม-ไทย จะเน้นยืนยันการมีอำนาจของอาณาจักรไทยตั้งแต่สมัยสุโขทัยเรื่อยมา “การยืนยันอำนาจนั้นกระทำโดยการกล่าวถึงบทบาทของกษัตริย์สยามต่อบัตตานี แต่เส้นทางประวัติศาสตร์อันยาวนานไม่ได้รับการเรียบเรียงมุมมองของรัฐสยามเห็นว่าเป็นปัตตานีก่อน “กบฏ” ต่อการปกครองตลอดมา”

³¹ ในบทนำของ พระมหากษัตริย์ไทยในระบอบประชาธิปไตย ธานินทร์ กรัยวิเชียร (2520: บทนำ) กล่าวไว้ทำนองเดียวกันว่า “สังคมมนุษย์ทุกยุค และทุกถิ่นต้องมีผู้นำหรือประมุข แต่สังคมในแต่ละสมัย อาจมีความเป็นอยู่ ชีวิตจิตใจ และความเชื่อแตกต่างกันไป ตามภาวะการณ์อันเป็นปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ซึ่งทั้งนี้ย่อมเป็นผลให้รูปแบบของประมุข เป็นไปในครลวงเดียวกันด้วย สำหรับสังคมไทยเรานั้น นับแต่ได้กำเนิดมา ก็ปรากฏว่ามีพระมหากษัตริย์เป็นผู้นำมาโดยตลอดไม่ว่าจะเป็นยุครุ่งเรืองถึงขีดสุด หรือยุคที่ต้องประสบสมุรภัยรุนแรง จนแทบจะอับปางก็ตามพระมหากษัตริย์ได้ทรงร่วมทุกข์ เกลี้ยสุข กับพสกนิกรของพระองค์ตลอดมาจนกระทั่งปัจจุบัน ด้วยเหตุนี้ สถาบันพระมหากษัตริย์จึงเป็นสถาบันที่น่าสละใจ และน่าศึกษาเท่าๆ กับที่เราจะต้องศึกษา และเรียนรู้ประวัติศาสตร์ชาติไทย และบรรพบุรุษของเราเอง.” (คำเน้นเป็นของผู้เขียน)

³² ““อีกอี๊ด” โสณิตเรอด่านประวัติศาสตร์ไทยให้ลึกซึ้ง คิดแก้ ม.112”, ผู้จัดการออนไลน์, สืบค้นเมื่อวันที่ 17 มกราคม 2555, จาก <http://www.manager.co.th/Politics/ViewNews.aspx?NewsID=9550000002572>

³³ โปรดพิจารณาตัวอย่างงานเขียนที่แสดงถึงความสำคัญของการผลิตซ้ำอุดมการณ์ชาตินิยมได้ในบทความของนิธิ (2547) “ชาติไทยและเมืองไทยในแบบเรียนประถมศึกษา” และบทความของ ลักขณา ปันวิชัย (2542) “อุดมการณ์รัฐของประเทศไทยในแบบเรียนชั้นประถมศึกษา พ.ศ. 2464-2533 ; ไม่มี “ชาติของประชาชนไทยในแบบเรียน บทความชิ้นนี้” ปรับปรุงจากวิทยานิพนธ์ของเธอ

³⁴ ดังที่ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ (2549: บทนำ) ได้กล่าวถึงความรุนแรงกรณีจังหวัดชายแดนภาคใต้ในมิติทางวัฒนธรรมไว้ว่า “5. สังคมไทยโดยรวมตกอยู่ใต้อิทธิพลครอบงำของประวัติศาสตร์ชาตินิยมที่มีกรุงเทพฯ เป็นศูนย์กลาง อีกทั้งยังสร้างความเชื่อมโยงต่อเนื่อง กลับไปยังอยุธยาและสุโขทัย ดังนั้นต้องหาหนทางเปิดพื้นที่ให้ประวัติศาสตร์สังคมชนิดที่มีอัตลักษณ์ของท้องถิ่นมีความหมาย ได้รับการยอมรับ ให้อดีตของผู้คนที่แตกต่างหลากหลายมีเสียง มีที่ทางในประวัติศาสตร์ชาติไทยใหม่ที่ต้องสร้างบนพื้นฐานความเป็นจริงของสังคมไทยนั้นเอง”

ผลเสียอย่างเป็นรูปธรรมของความคิดจิตสำนึกดังกล่าว ปรากฏในปัญหาความไม่สงบในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ และนับแต่ความรุนแรงครั้งใหม่ (ตั้งแต่ต้นปี พ.ศ. 2547) เป็นต้นมา ในมุมมองของนักวิชาการจำนวนหนึ่ง ความรุนแรงในพื้นที่ดังกล่าวเป็น**ปัญหาอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์** คนในพื้นที่รู้สึกว่ดินแดนของตนถูกยึดครองโดยผู้อื่น³⁵ ความคิด จิตสำนึกอันเป็นผลผลิตจากประวัติศาสตร์แบบราชาชาตินิยม ส่งผลอย่างน้อยสามประการต่อเรื่องนี้

ประการแรก ประวัติศาสตร์แบบนี้ช่วยให้ความรุนแรงที่บางครั้งเกิดจากเจ้าหน้าที่รัฐได้รับการสนับสนุนจากสาธารณชนส่วนอื่นของประเทศ ละเลยที่จะมองเห็นผลด้านลบของความรุนแรงที่รัฐกระทำต่อคนในพื้นที่ เพราะความชอบธรรมและให้การสนับสนุนจากประชาชนส่วนอื่นๆ ของรัฐด้วยสำคัญคิดว่าเจ้าหน้าที่รัฐคือตัวแทนของ “คนไทยผู้ปกป้องแผ่นดิน”³⁶

ประการต่อมา ไม่เพียงแต่สร้างอคติต่อคนในพื้นที่ให้เจ้าหน้าที่ ประวัติศาสตร์แบบนี้ยังทำให้คนในพื้นที่รู้สึกเหมือนถูกยึดครอง ดังข้อเสนองของ ดันแคน แมคคาร์โก (2555) ที่ว่า การสร้างรัฐชาติไทยในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19-ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 นั้น กรุงเทพฯ ได้ยึดเอาดินแดนจำนวนหนึ่งเป็นเมืองขึ้น คนจำนวนมากในดินแดนดังกล่าวไม่ใช่ “คนไทย” หากแต่เป็น คนลาว (อีสาน) คนมลายู (ภาคใต้ตอนล่าง) “สิ่งที่รัฐไทยสมัยรัชกาลที่ 5 พยายามทำก็คือ กดครอบอำนาจอของกรุงเทพฯ ลงบนดินแดนต่างๆ เหล่านี้ เพื่อสร้างรัฐสมัยใหม่ และเอาตัวรอดจากการถูกล่าเป็นอาณานิคมของมหาอำนาจตะวันตก โดยหันมาสร้างอาณานิคมภายใน (internal colonialism) เสียเอง” (ดาริน อินทร์หมื่น, 2555: 22)

ประการสุดท้าย トラบโดที่ชนชั้นนำจารึกกลุ่มเดิมยังอยู่ในอำนาจ การเล่าประวัติศาสตร์แบบอื่นไม่อาจเกิดได้ เพราะ เรื่องเล่าที่สมจริงเหล่านั้นจะแสดงถึงความผิดพลาดของกษัตริย์ซึ่งเป็นผู้ปกครองในอดีต เป็นการทำลายเกียรติยศ และทำลายสถานะความเป็นหนึ่งเดียวระหว่างชาติพันธุ์ไทยกับราชาในท้ายที่สุด กล่าวได้ว่า ประวัติศาสตร์แห่งชาติขัดขวางกระบวนการสันติภาพ เพราะประวัติศาสตร์ไทยแบบพงศาวดาร ปิดกั้นการเล่าประวัติศาสตร์พื้นที่น่อย่างสมจริง และトラบโดที่ไม่สามารถยอมรับ ศึกษาอดีตอย่างที่มีนัยเป็นได้ トラบดานั้น กระบวนการสันติภาพย่อมเริ่มต้นได้ยาก³⁷

³⁵ งานเขียนที่เด่นชัดในเรื่องนี้คืองานของดันแคน แมคคาร์โก ซึ่งดาริน อินทร์หมื่น (2555) นำมาสรุปไว้ในบทความ “ดันแคน แมคคาร์โก: มมองการเมืองไทยจากมุมมองแบบหลังอาณานิคม” และรูปธรรมของทัศนคติเช่นนี้ พิจารณาตัวอย่างได้ในบทความของ ตูแวนันยา ตูแวนแมง (2555) เรื่อง “ปาตานีและกรุงเทพฯ: ประชาชาติที่ไร้รัฐและความเป็นรัฐประชาชาติใหม่”

³⁶ จากข้อมูลของวารสารฟ้าเดียวกัน แสดงให้เห็นว่า ภายหลังเกิดเหตุการณ์มีสือติดกรือเซะ 28 เมษายน 2547 เว็บไซต์หนึ่งที่ใช้ชื่อว่า “siamblood.tripod.com” ได้ลงบทความชื่อ “ความในใจของคนไทยที่สงสารประเทศชาติยิ่งนัก” เนื้อหาสนับสนุนการใช้ความรุนแรง สงสารพี่น้องทหาร และสาปแช่งมลายูมุสลิม ปรากฏการณ์นี้เป็นที่มาของฟ้าเดียวกันฉบับนั้น ภายใต้ชื่อเล่มว่า “คนกับคนก็เคยอยู่ร่วมกันมา คนกับคนก็หันหน้าเข้าหากันเอง” และความเห็นของ “ผู้รักชาติไทย” ในเว็บไซต์ดังกล่าวก็ได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของปกหนังสือ อาทิ “...พลังไทยทั้งแผ่นดิน ขจัดสิ้นมุสลิม” โดย Jerry F4 กระทั่งบุญสม หรือ “ไม่ต้องเถียงกัน แบ่งแยกดินแดนของประเทศไทยคือตายสถานเดียว ไม่ว่ามีจะเป็นใคร” โดย สมควรแล้ว เป็นต้น โปรดพิจารณา บทความของกองบรรณาธิการฟ้าเดียวกัน (2547) “ความในใจของคนไทยที่สงสารประเทศชาติยิ่งนัก (siamblood.tripod.com)”

ไม่เพียงเท่านั้น จวบจนทุกวันนี้ สื่อกระแสหลัก ยังไม่เคยให้ความสำคัญติดตามคดีที่คลุมเครือ ซึ่งผู้เสียหายคือชาวบ้านในพื้นที่ เช่น คดีกราดยิงมัสยิดไอร่าบาย คดียิงนักฟุตบอล สะบ้าย้อย จ.สงขลา ไม่เคยแม้แต่จะสืบเสาะว่าพฤติกรรมของ “วีรบุรุษแห่งชาติ” อย่างจำเริญ (พ.ต.อ. สมเพียร เอกสมญา) นั้นมีอีกด้านจริงหรือไม่

³⁷ วิธีจัดการกับอดีตที่ไม่พึงปรารถนาของชนชั้นนำจารึกไทยคือ การปิดกั้น-ทำเป็นลืมเรื่องราวเหล่านั้นแล้วบอกให้สังคมเดินหน้า สิ่งนี้ไม่ใช่เพียงเกิดในกรณีภาคใต้ เหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519, เหตุการณ์พฤษภาเลือด 2553 ก็เป็นเช่นนี้

ในความเห็นของผู้เขียน การเข้าใจอดีตอย่าง “สมจริง” เท่าที่จะทำได้ คือจุดเริ่มต้นของกระบวนการสันติภาพ เพราะ “ความจริง” จะอำนวย “ความยุติธรรม” ให้เกิดขึ้น หากไม่แล้ว สังคมคงปรองดองกันอย่างฉาบฉวยโดยผู้ที่ได้รับผลกระทบไม่ได้รับความยุติธรรมต่อไป ในประเด็นเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างความจริงกับความยุติธรรม โปรดพิจารณา บทความของ ธงชัย วินิจจะกูล (2555) เรื่อง “ธงชัย วินิจจะกูล: ความยุติธรรมในระยะเปลี่ยนผ่านกับกรณีของไทย”

ในเมื่อไม่สามารถเริ่มต้นด้วยการเข้าใจดีต่ออย่างที่เป็นอย่างแล้ว การแก้ปัญหาที่ยังยากขึ้น เพราะเรื่องเล่าถูกใช้เพื่อสนับสนุนการกระทำของฝ่ายตน ประวัติศาสตร์คนละเรื่องเดียวกันนี้ถูกฉวยใช้จากผู้ก่อการให้ความชอบธรรมกับการเคลื่อนไหวต่อสู้ (เน้นย้ำการถูกยึดครองและการประกาศอิสรภาพ) อีกด้านเจ้าหน้าที่รัฐไทยรวมถึงผู้สมานาน “ความเป็นไทย” ก็หยิบประวัติศาสตร์กระแสหลัก ปลุกระดม “ความรักชาติ” ปกป้องผืนแผ่นดิน

3.3. การสร้างราชาให้เป็นหนึ่งเดียวกับชาติแบบที่มีแนวโน้มเสรีนิยม: ราชาคือตัวแทนผู้ได้รับเลือกจากประชาชนทุกคน (ชาติ)

หลักฐานที่แสดงให้เห็นการสร้างราชาให้เป็นหนึ่งเดียวกับชาติแบบเสรีนิยมนี้ มีปรากฏในข้อเขียนเกี่ยวกับประชาธิปไตยแบบไทย ซึ่งช่วยสร้างข้ออ้าง และสร้างให้เกิด **มติมหาชนเสมือนขึ้น** ด้วยข้อเขียนดังกล่าว ปัญญาชนอินทรีภาพฝ่ายนิยมเจ้าพยายามเผยแพร่ความคิด จิตสำนึกที่ว่าระบอบการปกครองจารีตก่อน 2475 สามารถปรับให้เข้ากับประชาธิปไตยดังน่านอารยะประเทศอื่นๆ เพราะวาระระบอบการปกครองแบบโบราณนั้นมีข้อมูลของเสรีนิยมและประชาธิปไตยอยู่ก่อนแล้วโดยเฉพาะมรดกจากการปกครองในสมัยสุโขทัย (พ่อปกครองลูก) และพุทธศาสนา (คัมภีร์พระธรรมศาสตร์ ทศพิธราชธรรม) ไม่เพียงแต่สามารถนำมาปรับให้เข้ากับยุคสมัยได้เท่านั้น ยังทำให้คงลักษณะเฉพาะของความเป็นไทยไว้ได้อีกด้วย เช่นนี้ จึงถือว่า “ประชาธิปไตยแบบไทย” เป็นระบอบการปกครองซึ่งเหมาะสมกับเนื้อหาดินแห่งสังคมมากกว่า

จากงานศึกษาของนครินทร์ เมฆไตรรัตน์ (2546: 83) ทำให้เราทราบว่า ความพยายามสร้างแนวคิดด้วยข้อมูลประชาธิปไตยนั้นไม่ได้เพิ่งเกิดในยุค 2490-2510 หากแต่เป็นความพยายามของชนชั้นนำไทยในสมัยเริ่มเปลี่ยนแปลงสู่รัฐสมัยใหม่ที่จะอธิบายถึงความชอบธรรมของสถาบันกษัตริย์ในการปกครอง ในฐานะที่เป็นสถาบันทางการเมืองที่สำคัญที่สุด มีความเป็นมาอย่างยาวนาน เป็นแหล่งสะสมความรู้ทางวัฒนธรรมการปกครองและอื่นๆ ของไทย³⁸

อย่างไรก็ตามงานเขียนหลังยุค 2490 มักมีต้นธารจากงานชิ้นหลักของ Prince Dhani Nivat เรื่อง “The Old Siamese Conception of the Monarchy” (ค.ศ. 1946 หรือ พ.ศ. 2489) (ธงชัย วินิจจะกุล, 2548 : 28) งานหลายชิ้นอธิบายความชอบธรรมของสถาบันกษัตริย์ในสมัยก่อนรัตนโกสินทร์โดยอาศัยลอกเนื้อหาจาก Prince Dhani Nivat เช่น ในสมัยสุโขทัยนั้นกษัตริย์เหมือนบิดา ประชาชนเหมือนลูกหลาน การปกครองที่ชอบธรรมจึงเป็นแบบพ่อปกครองลูก ในสมัยพระมหาธรรมราชาลิไทก็มีความคิดเรื่องธรรมราชาขึ้น กล่าวคือ กษัตริย์นอกจากจะเปรียบเสมือนบิดาของราษฎรแล้วยังต้องมีคุณลักษณะเป็นพระโพธิสัตว์หรือพระพุทธเจ้าโดยมีธรรมะในการปกครอง มุ่งเน้นที่ความเมตตากรุณาที่มีต่อพสกนิกร ตามหลักพระธรรมศาสตร์ซึ่งถือเป็นธรรมนูญการปกครองหรือคำอธิบายการปกครองในยุคกรุงศรีอยุธยา ว่าความชอบธรรมของพระมหากษัตริย์อยู่ที่ ลัทธิไศเลนทร์ หรือลัทธิเทวราชาซึ่งได้มาจากเขมร เป็นต้น³⁹

³⁸ กระนั้นผู้เขียนเชื่อว่าพระราชอำนาจที่สูงส่งของพระมหากษัตริย์รัชกาลปัจจุบันเป็นผลผลิตโดยตรงจากการรื้อฟื้น และสถาปนาอำนาจใน ช่วงระหว่าง พ.ศ. 2490-2510 เป็นสำคัญ

³⁹ ข้อสังเกตนี้ ธงชัย เคยกล่าวไว้ในหนังสือ ปาฐกถา 14 ตุลา ประจำปี 2548: ชามให้พันประชาธิปไตยแบบหลัง 14 ตุลา หากพิจารณาในรายละเอียดจะพบว่าทั้งงานของธานินทร กรัยวิเชียร, งานของม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมชในการอธิบายอารยธรรมไทย, หรืองานของกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับพระธรรมศาสตร์ ก็ล้วนเหมือนกับงานของ Prince Dhani Nivat แทบทั้งสิ้น

นอกจากนี้ธงชัย (2548: 28) ยังกล่าวถึงความสำคัญของพระองค์เจ้าธรรมาธิปัตย์ ไว้ว่า “พระองค์เจ้าธรรมาธิปัตย์ ทรงมีบทบาทสำคัญในอภิรัฐมนตรีสภา ซึ่งขัดขวางความพยายามของรัชกาลที่ 7 ในการที่จะ “ปฏิรูป” การเมืองไทย พระองค์ทรงเป็นปราชญ์ที่ปราดเปรื่อง ในระยะที่ฝ่ายกษัตริย์นิยมถอยร่นในช่วงสมัยแรกของจอมพล ป. พระองค์ท่านเก็บตัวทำงานวิชาการอยู่เฉยๆ บทบาทสำคัญต่อมาคือ ทรงเป็นพระอาจารย์ที่ถวายการอบรมพระบรมวงศานุวงศ์

ยุวกษัตริย์ทั้งสองพระองค์เพื่อขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์ พระองค์เจ้าธรรมาธิปัตย์ ทรงรับหน้าที่นี้หลายปีต่อมากระทั้งพระเจ้าอยู่หัวองค์ปัจจุบันทรงมีวุฒิภาวะ พระองค์เจ้าธรรมาธิปัตย์ ยังเป็นประธานองคมนตรีหลังจากที่สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ สิ้นพระชนม์”

กระนั้น บทความนี้ไม่ประสงค์จะสืบสาแหรกทางความคิดให้เห็นพัฒนาการของวาทกรรมประชาธิปไตยแบบไทย หากแต่ต้องการเพียงแสดงตัวอย่างการดำรงอยู่ของความคิดเหล่านี้เพื่อใช้เป็นหลักฐานว่า การสร้างให้ราชาเป็นหนึ่งเดียวกับชาตินั้นมีอยู่จริง โดยพิจารณาจาก งานเขียนของปัญญาชนอินทรีภาพฝ่ายนิยมเจ้าซึ่งเป็นผู้ทำหน้าที่เผยแพร่ความคิด จิตสำนึกที่ว่า พระมหากษัตริย์ทรงเป็นตัวแทนของมหาชนทั้งหมด ในแง่นี้ จึงกล่าวได้ว่า พระราชาทรงเป็นตัวแทนของชาติ เพราะมหาชนทั้งหมดในอีกความหมายหนึ่งก็คือชาติตามหลักคิดแบบเสรีนิยม

3.3.1 ร่องรอยหลักการประชาธิปไตย: อเนกนิกรสโมสรสมมติ

ทำไมจึงทรงเป็นตัวแทนของมหาชนทั้งหมด นั้นเพราะทรงได้รับการเลือกทางอ้อมโดยอาณาประชาราษฎร์ ความคิด จิตสำนึกเช่นนี้ปรากฏในคำอธิบายเกี่ยวกับลักษณะของสถาบันกษัตริย์ไทยในยุคสมบูรณาญาสิทธิราชย์ โดยลักษณะเหล่านี้ถูกถือว่าเป็นร่องรอยของหลักประชาธิปไตยที่มีอยู่ในสังคมการเมืองไทยก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง

ดังตัวอย่างเช่นที่ Prince Dhani Nivat กล่าวถึงการพระบรมราชาภิเษกว่า

“A Siamese monarch succeeds to the Throne theoretically by election. The idea is of course recognizable as coming from the old Buddhist scriptures in the figure of King Mahasammata, ‘The Great Elect’.”

(Prince Dhani Nivat, 1946: 100)

กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ (2514: 4-6) ได้ยกตัวอย่างจากพระราชพิธีพระบรมราชาภิเษกของพระมหากษัตริย์เพื่อแสดงให้เห็นหลักการของประชาธิปไตยที่มีร่องรอยอยู่ในการปกครองของกษัตริย์ไทย โดยพยายามเปรียบเทียบให้เห็นว่าการปกครองไทยนั้นเป็นประชาธิปไตยมาแต่ไหนแต่ไรแล้ว เพราะผู้นำนั้นทั้งมาโดยประชาชน และปกครองเพื่อประชาชน⁴⁰ ไม่เพียงเท่านั้นพระมหากษัตริย์ไทยยังทรงเป็นผู้ที่ได้รับการเลือกมา กล่าวคือ “ตามพระราชพิธีพระบรมราชาภิเษกที่ข้าพเจ้ากล่าวอ้างมาข้างต้นนั้นเห็นได้ชัดว่า ประชาชนมอบเศวตฉัตรถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ขอได้ทรงรับแล้ว แผ่นพระราชอาณาปกเกล้าฯ ประชาชนเป็นพระบรมนาถ จัดการคุ้มครองรักษาป้องกันอันเป็นธรรมสืบไป แล้วพระมหากษัตริย์ก็ทรงรับตามนั้น ทั้งนี้แสดงให้เห็นว่า เป็นเสมือนสัญญาะหว่างประชาชนผู้อยู่ในความปกครองกับพระมหากษัตริย์ผู้ปกครอง”

“ยิ่งกว่านั้น พระปรมาภิไธย ตามประเพณีนิยมมีคำว่า อเนกนิกรสโมสรสมมติ ซึ่งแปลว่า “ด้วยความยินยอมของที่ประชุมหมู่มา” จริงอยู่ในกรณีรัชกาลที่ 7 ไม่มีคำที่ว่านี้ แต่เมื่อมีตามประเพณีนิยมก็ถือกันว่าเป็นแบบไทยได้ความยินยอมของประชาชนเป็นหลักสำคัญอย่างหนึ่งของประชาธิปไตย ดังที่ข้าพเจ้าจะแสดงต่อไป...”

จากข้อมูลของนครินทร์ (นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, 2546: 89) ทำให้เราทราบว่า ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช เองก็ได้กล่าวยืนยันอย่างหนักแน่นว่า “ระบอบประชาธิปไตยของไทยมีมานานแล้วตั้งแต่สมัยพ่อขุนรามคำแหงพระมหากษัตริย์ของไทยทุกพระองค์ทรงมีแนวพระราชดำริอยู่ในทางโน้มเอียงเป็น “ประชาธิปไตย” เป็นส่วนใหญ่” และสรุปได้ว่า เหล่าปัญญาชนอินทรีภาพเหล่านี้พยายามสร้างความคิดว่าระบอบประชาธิปไตยไทยมีมาแต่เดิมหรืออย่างน้อยก็มีแนวโน้มและมีการเตรียมการมาอย่างยาวนานโดยองค์พระมหากษัตริย์

ไม่เพียงแต่จะมีร่องรอยของการปกครองแบบประชาธิปไตยเท่านั้น หากแต่การปกครองของไทยตั้งแต่โบราณยังมีลักษณะของความเสมอภาคอีกด้วย ดังที่นครินทร์ (2546: 83) ได้อธิบายถึงหลักการ “อเนกนิกรสโมสรสมมติ” ไว้ว่า “พระมหากษัตริย์ไทยทรงขึ้นครองราชย์โดยความเห็นชอบของชุมชนการเมือง พระองค์ทรงอยู่เหนืออาณาประชาราษฎร์เพียงคนเดียว ในขณะที่ทุกคนที่เลื่อมมีความเท่าเทียมกันหมดไม่มีการแบ่งแยกคนเป็นชนชั้น หากจะมีการแบ่งแยกก็เป็นเรื่องของการแบ่งงานกันทำ และแบ่งเป็นกลุ่มได้เพียงแต่กลุ่มที่จงรักภักดีกับไม่จงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์เท่านั้น”

⁴⁰ “ประชาธิปไตย เป็นคำที่มีความหมายตรงกับคำว่า democracy อยู่แล้วคือ ประชา demos ซึ่งแปลว่า ประชาชน และ อธิปไตย Kratia ซึ่งแปลว่าเป็นใหญ่ ประชาธิปไตยก็แปลว่า ประชาชนเป็นใหญ่ หรือถ้าจะไขความออกให้เต็มตามวาตะของ เฮราแอม ลิงคอล์น ก็คือ การปกครองของประชาชน โดยประชาชน และเพื่อประชาชน เป็นลักษณะสำคัญยิ่งที่ว่า “โดยประชาชน” นั้น ในสมัยกรีกและโรมันคือ สมัยนครรัฐซึ่งพลเมืองมีจำนวนน้อยพอที่จะไปรวมอภิปรายวินิจฉัยปัญหาในที่แห่งเดียวกันได้ และหาสักไม้นับว่าเป็นพลเมือง การที่ประชาชนจะปกครองประชาชนตนเองโดยตรง ก็ย่อมทำได้ แต่สมัยปัจจุบัน จำนวนพลเมืองมากมายนับเป็นล้านๆ จึงทำได้ ต้องใช้วิธีเลือกตั้งผู้แทนมาทำหน้าที่แทน โดยมีกำหนดเวลา เช่น วาระละ 4 ปี เป็นต้น ฉะนั้น “โดยประชาชน” ย่อมหมายความว่า โดยประชาชนเลือกตั้งผู้แทนมาทำการแทน

“ส่วนคำว่า “เพื่อประชาชน” นั้นเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปแล้ว เราต้องถือสาธารณประโยชน์ หรือประโยชน์สุขของประชาชนเป็นใหญ่

“ระบอบการปกครองตามประเพณีของไทย จะเห็นได้ดังต่อไปนี้

“ในพระราชพิธี พระบรมราชาภิเษกของพระมหากษัตริย์ เช่นใน รัชกาลที่ 7 พระราชครูทูลเกล้าฯ ถวายสิริราชสมบัติ...ทรงรับด้วยคำไทยอีกครั้งหนึ่งว่า ขอบละพราหมณ์ ครั้นแล้วพราหมณ์ทูลเกล้าฯ ถวายมงคลเศวตฉัตร ก็กราบบังคมทูลว่า

“ขอเดชะฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม ขอได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชวโรกาสแก่ข้าพระพุทธเจ้า ด้วยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ได้ทรงรับพระมูรธาภิเษกเป็นบรมราชาธิราชเป็นเจ้าเป็นใหญ่ของประชาชนชาวสยาม เหตุตั้งนั้น ข้าพระพุทธเจ้า ทั้งพระบรมวงศานุวงศ์ข้าทูลละอองธุลีพระบาท มีท่านเสนาบดีเป็นประธาน และสมณพราหมณาจารย์ทั้งปวง ขอมอบเศวตฉัตรนี้ถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ขอได้ทรงรับแล้วแผ่นพระราชอาณาปกเกล้าฯ ข้าพระพุทธเจ้าทั้งปวงตลอดถึงอาณาประชาราษฎร์เป็นพระบรมนาถจัดการคุ้มครองรักษาป้องกันอันเป็นธรรมสืบไป ขอเดชะฯ

“ทรงรับด้วยคำไทยอีกว่า ขอบละพราหมณ์

“พึงสังเกตุว่า วัตถุประสงค์ในการปกครอง ซึ่งตามแบบประชาธิปไตยว่า ต้องเป็นไปเพื่อประชาชนนั้น สำหรับประเพณีนิยมของชาวไทย หรือตามแบบไทย ก็เป็นเช่นเดียวกัน โดยมีคำกล่าวชัดแจ้งไว้ว่า “ขอได้ทรงพระราชภาระดำรงราชสมบัติโดยธรรมสม่ำเสมอ เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและสุขแห่งมหาชนสืบไป”

“ส่วนที่ว่า ประชาธิปไตยเป็น “การปกครองโดยประชาชน” ซึ่งตามสมัยนิยมปัจจุบันถือว่าหมายถึงการที่ประชาชนเลือกตั้งผู้แทนมาปฏิบัติการปกครองแทนนั้น จะต้องพิจารณาให้ละเอียดละออต่อไป”

ความเชื่อที่ว่าพระราชกรณียกิจเท่าเทียมกันเบื้องหน้ากษัตริย์นี้ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช อธิบายว่า เป็นการรับเอามรดกกระบอบการปกครองในอยุธยา กล่าวคือ แม้ความสัมพันธ์ระหว่างกษัตริย์กับราษฎรในอาณาจักรนั้นจะเป็นไปแบบเจ้ากับข้า และสถานะของกษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยาต้องตั้งอยู่บนพระราชอำนาจอย่างเดียวก็นั่น (ต่างจากสุโขทัยที่ความสัมพันธ์นั้นใกล้ชิดกันมากกว่าเหมือนคนในครอบครัว) คนทุกคนในสังคมสมัยอยุธยาไม่ว่าจะเป็นเจ้า เป็นขุนนาง หรือเป็นไพร่ ย่อมอยู่ในฐานะเป็นข้าแผ่นดินเสมอกัน และหากมนุษย์ทุกคนยอมเสมอกันในสายตาพระผู้เป็นเจ้านั้นใด หรือคนทุกคนมีฐานะเท่าเทียมกันในสายตากฎหมายนั้นใด คนทุกคนในสังคมอยุธยา ก็จะมีฐานะเท่าเทียมกันภายใต้พระราชอำนาจนั้น (เกรียงศักดิ์ เชษฐพัฒน์นิข, 2536: 110)⁴¹

ในขณะที่ลักษณะเหนือมนุษย์ด้านต่างๆ ของสถาบันกษัตริย์ได้ลดน้อยถอยลงเรื่อยๆ หลังสมัยอยุธยาเป็นต้นมา ความใกล้ชิดเป็นหนึ่งเดียวระหว่างสถาบันกษัตริย์กับประชาชนก็เพิ่มขึ้นพร้อมกัน จวบจนในสมัยราชวงศ์จักรี ลักษณะของสถาบันกษัตริย์ที่ได้รับการยอมรับจากประชาชนยังคงดำรงอยู่จวบจนปัจจุบัน (คึกฤทธิ์ ปราโมช, 2526: 36-37) ดังที่ธานินทร์ กรัยวิเชียร กล่าวถึง ฐานะของพระมหากษัตริย์ท่ามกลางพสกนิกรว่า (คำเน้นจากต้นฉบับ)

“...อาจกล่าวได้ว่า ประชาชนคือผู้ที่พระมหากษัตริย์ทรงโปรดปราน และเป็นผู้เข้าเฝ้าใกล้ชิดเมื่อพระยุคลบาท ด้วยเหตุนี้ การที่เราจะกล่าวว่า พระมหากษัตริย์ไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในระบอบประชาธิปไตย กับประชาชนนั้น ต่างฝ่ายต่างก็มีความผูกพันซึ่งกันและกัน จนไม่สามารถจะแยกจากกันได้ ก็เห็นจะไม่มีผู้ใดคัดค้านได้

ความผูกพันที่พระมหากษัตริย์ไทยทรงมีต่อประชาชนนั้น ..ยังอาจเห็นได้จากการพระราชทานสัมภาษณ์แก่ นายซิมเมอร์แมน ผู้แทนนิตยสารลุค (Look) ของสหรัฐอเมริกาว่า

“โดยแท้จริงแล้ว พระองค์ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ก็โดยที่ประชาชนเลือกกันขึ้นมา ดังนั้น หากประชาชนของพระองค์ไม่ปรารถนาในพระองค์อีกต่อไปแล้ว ประชาชนนั้นแหละจะเป็นผู้ฉวยเหตุเสด็จให้พระองค์ออกไป และก็เป็นสิ่งที่แน่นอนว่า เมื่อนั้นก็จะทรงเป็นคนว่างวานั่นเอง”

(ธานินทร์ กรัยวิเชียร, 2520: 39)

ตัวอย่างข้างต้นแสดงให้เห็นว่า อุดมการณ์ราชาชาตินิยมทำหน้าที่สร้างความเป็นหนึ่งเดียวระหว่างประชาชนกับสถาบันกษัตริย์ ในแง่ที่ว่า กษัตริย์ทรงได้รับการเลือกโดยอาณาจักร ความคิด จิตสำนึกดังกล่าวทำให้ผู้สมานานอุดมการณ์ราชาชาตินิยมเชื่อว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นตัวแทนของมหาชนทั้งมวล

นั่นแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่าง กษัตริย์-ชาติ และประชาธิปไตย กล่าวคือ ชาติเป็นหนึ่งเดียวกับชาติได้เพราะมีการยอมรับจากผู้ปกครองทั้งหมด ฉะนั้นสามารถกล่าวได้ว่า “พระมหากษัตริย์ไทยในระบอบประชาธิปไตยก็คือประมุขของประเทศ ซึ่งเป็นองค์พระผู้แทนของมวลชนในการใช้อำนาจอธิปไตยทางรัฐสภาคณะรัฐมนตรีและศาล ทรงมีพระราชอำนาจและพระราชภารกิจดังที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญ ยิ่งไปกว่านั้นยังทรงเป็นพระผู้เอื้อความสงบร่มเย็นแก่พสกนิกร ทั้งดั่งบารมีผ่านทุกข์เข็ญ เมื่อมีมหันตภัยมากล้นราย ทรงเป็นศูนย์รวมของไทยทั้งชาติ” (ธานินทร์ กรัยวิเชียร, 2520: 3)

⁴¹ งานชิ้นนี้ เกรียงศักดิ์อ้างมาจากปาฐกถาของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช เรื่อง “สังคมสมัยอยุธยา” ปาฐกถาแสดง ณ หอสมุดแห่งชาติท่าหลวงสุกรี เมื่อวันที่ 16 | เมษายน 2510

อย่างไรก็ตาม หากจะถือว่าหลักการข้างต้นเป็นการเลือกผู้ปกครอง คงกล่าวได้แค่เพียงเป็นการเลือกผู้ปกครองทางอ้อม นั้นเพราะประชาชนไม่เคยได้แสดงมติมหาชนให้เห็นอย่างประจักษ์เหมือนที่กระทำผ่านการเลือกตั้งในระบอบประชาธิปไตยสากล ฉะนั้น การกล่าวว่าเป็น อเนกนิกรสโมสรสมมติ หรือที่แปลว่า “ด้วยความยินยอมของที่ประชุมหมู่มา” นั้นย่อมเป็นความยินยอมแบบโดยนัยหาใช่เชิงประจักษ์

กล่าวโดยสรุปแล้ว ความคิด จิตสำนึกที่ปัญญาชนอินทรีภาพฉายนิยมเจ้าพยายามสร้างนี้ คงคล้ายกับข้อวิเคราะห์ของนครินทร์ (2546: 90) ที่ว่า “การตีความของหม่อมเจ้าวรรณไวทยากร วรวรรณและนักคิดคนสำคัญคนอื่น ๆ ของสำนักคิดประเพณี ซึ่งให้ค่า “อเนกนิกรสโมสรสมมติ” เท่ากับระบอบประชาธิปไตยนี้ ถือเป็นจุดหัวเลี้ยวหัวต่อสำคัญ และเป็นการใช้อำนาจของกลุ่มชนชั้นสูงของไทยโดยแท้ เพื่อรักษาความต่อเนื่องในทางอุดมการณ์ความคิดกับระบอบเก่า”

3.3.2 ร่องรอยหลักการเสรีนิยม : คัมภีร์พระธรรมศาสตร์-รัฐธรรมนูญฉบับแรกของไทย

เหตุใดมหาชนจึงเลือกพระองค์ นั้นเพราะทรงเป็นผู้ปกครองที่อยู่ภายใต้การกำกับของความดีงามตามหลักการแบบพุทธศาสนา ความคิด จิตสำนึกเช่นนี้ปรากฏอยู่ในคติเกี่ยวกับการจำกัดอำนาจผู้ปกครองแบบไทยซึ่งสืบเนื่องจากโบราณกาล

ดังเช่นที่ Prince Dhani Nivat กล่าวถึงคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ว่าเป็นสิ่งที่ทำให้การปกครองแบบพ่อปกครองลูกในสมัยสุโขทัยซึ่งดูจะเป็นเรื่องของความใกล้ชิดส่วนตัว ถูกทำให้กลายเป็นทางการ โดยมีสถานะเหมือนรัฐธรรมนูญฉบับแรกของไทยว่า

“What formalised this patriarchal kingship was the Constitution of the Thammasat (from the Pali Dhammasattha) which we got from the Mon. Its origin might have been very old. Its inspiration was doubtless older for it can be traced to the Digha Nikaya of the Tipitaka which Rhys Davids assigns to the Vth century B.C. The Thammasat describes its ideal of a monarch as a King of Righteousness, elected by the people (the Mahasammata). Its inspiration describes its ideal monarch in identical terms, that is the Mahasammata, ‘elected by the people’....”

“...According, then, to the Thammasat, the ideal monarch abides steadfast in the ten kingly virtues, constantly upholding the five common precepts and on holy days the set of eight precepts, living in kindness and goodwill to all beings. He takes pains to study the Thammasat and to keep the four principles of justice, namely: to assess the right or wrong of all service or disservice rendered to him, to uphold the righteous and truthful, to acquire riches through none but just means and to maintain the prosperity of his state through none but just means”

(Prince Dhani Nivat, 1946: 94)

ในแง่นี้ คัมภีร์พระธรรมศาสตร์มีสถานะเหมือนกฎหมายที่จัดระเบียบการปกครองให้กับระบบพ่อปกครองลูกแต่เดิมให้มีหลักเกณฑ์และกติกา ไม่เพียงเท่านั้นในคัมภีร์ยังกล่าวถึงตำแหน่งของกษัตริย์ว่าดำรงอยู่ในฐานะ “มหาสมมติ” หรือที่เรียกกันในเวลาต่อมาว่า “อเนกนิกรสโมสรสมมติ” อันหมายความว่าทรงเป็นผู้ได้รับการเลือกสรรจากประชาชนให้ขึ้นมาทำหน้าที่ผู้ปกครอง

ในคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ยังได้กล่าวถึงพระมหากษัตริย์ว่าทรงเป็นธรรมมิกราช ตั้งอยู่ในราชธรรม 10 ประการ⁴² หลักการนี้ จะช่วยควบคุมให้ผู้ปกครองดำรง ตั้งมั่นในความดีงาม ไม่ลุแก่อำนาจ นอกจากนี้ระบอบพระมหากษัตริย์ไทยยังมีลักษณะเฉพาะต่างกับที่อื่นๆ โดยเฉพาะหลักการที่เชื่อมระหว่างพระมหากษัตริย์ในฐานะบิดา ดังที่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ กล่าวว่า (เกรียงศักดิ์ เชษฐพัฒน์นิข, 2536: 114-115)⁴³

“เนื่องจาก ความเป็นไทยและการที่คนไทยถือครอบครัวเป็นหลักในการดำรงชีวิตนั้นเป็นเหตุหนึ่ง คนไทยเราถือครอบครัวเป็นใหญ่ เพราะฉะนั้นถึงจะบอกว่าพระมหากษัตริย์เป็นพระเจ้ามีอภิรุธฤทัย อย่างไรก็ตาม เราก็นึกเห็นว่าพระมหากษัตริย์เป็นผู้นำครอบครัวเรานั่นเอง ถ้ามีโอกาสเราก็มีความใกล้ชิดสนิทสนมเกิดขึ้น และเป็นสิทธิที่จะร้องทุกข์ต่อผู้ปกครองนั้นเราก็ไม่เคยปล่อยให้หลุดมือ...นี่ก็เป็นอย่างหนึ่งที่ทำให้พระมหากษัตริย์ มิได้ทรงเป็นเทวราชโดยสมบูรณ์”

ในแง่นี้พระมหากษัตริย์ทั้งในสุโขทัยและอยุธยาจึง “ทรงมีหน้าที่ปกครองให้พลเมืองเป็นสุข ทรงเป็นที่พึ่งในยามที่มีภัยพิบัติ ทรงป้องกันให้พ้นจากศัตรู และทรงระงับข้อพิพาทต่างๆ อันเป็นสมบัติของชนที่อิสระ และทรงส่งเสริมศีลธรรมจรรยาตลอดจนวิชาความรู้ต่างๆ อันเป็นเครื่องให้คนอยู่ร่วมกันโดยเป็นสุข”⁴⁴ อีกทั้ง

“...ถึงแม้พระมหากษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยาจะมีพระราชอำนาจล้นพ้นแต่ พระราชอำนาจนั้นก็จำกัดขอบเขตกว้างๆ ซึ่งอาจแปรรูปและขนาดไปตามกาลสมัย ขอบเขตนั้นประกอบด้วยหลักศีลธรรมที่พระมหากษัตริย์ต้องทรงอยู่ในกษัตริย์ธรรมซึ่งหมายความว่า การใช้พระราชอำนาจอันล้นพ้นควรประกอบไปด้วยศีลด้วยทาน ด้วยเมตตาคุณและพระกรุณาธิคุณ ตลอดจนธรรมอื่นๆ อีกหลายอย่าง”

(เกรียงศักดิ์ เชษฐพัฒน์นิข, 2536: 115)

ดังนั้นในระบอบการปกครองโบราณของไทย แม้ว่ากษัตริย์จะมีอำนาจสูงสุดก็ไม่จำเป็นต้องเป็นการกดขี่เสมอไป เพราะสถาบันกษัตริย์ไทยตามระบอบการปกครองดังกล่าวไม่สามารถใช้อำนาจได้ตามอำเภอใจ ในทางกลับกัน ด้านหนึ่งสถาบันกษัตริย์กลับเหมือน “พระราชบิดา” ของปวงชน อีกด้านหนึ่ง กษัตริย์ทรงมีอำนาจอย่างจำกัด สิ่งที่ทรงปฏิบัติถูกกำหนดและควบคุมไว้แล้วด้วยหลักการที่ปรากฏในคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ ด้วยเหตุนี้ จึงไม่เกินเลยที่จะกล่าวว่าการปกครองแบบโบราณของไทยนั้นเป็นแบบ ราชาธิปไตยแบบจำกัดอำนาจ (Limited Monarchy) หรือพูดอีกอย่างได้ว่า นี่คือการจำกัดอำนาจของผู้ปกครองตามหลักของเสรีนิยมนั่นเอง

⁴² ประกอบด้วย 1. ทาน การให้เฉพาะบุคคล, 2. ศีล รักษาใจศีล, 3. บริจาค สละให้เป็นสาธารณประโยชน์, 4. อาชว ความซื่อตรง, 5. มัท ความอ่อนโยน, 6. ตปะ ความเพียรพยายามล้างชั่ว, 7. อโภจ ความไม่โกรธ, 8. อวิหิงสา ไม่เบียดเบียนพยายา, 9. ขันติ ความอดทน, 10. อวิโรธ ไม่ผิยยุติธรรม

⁴³ เกรียงศักดิ์ อ้างถึงหนังสือของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช (2516) เรื่อง คำบรรยายวิชาพื้นฐานอารยธรรมไทย เรื่อง สถาบันพระมหากษัตริย์

⁴⁴ เกรียงศักดิ์ อ้างถึงปาฐกถาของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช เรื่อง “การปกครองสุโขทัย” ปาฐกถา แสดงที่วัดศรีชุม จังหวัดสุโขทัย วันที่ 31 มีนาคม 2503

กระนั้นพึงสังเกตว่า การควบคุมผู้ปกครองนี้หาใช่การจำกัดอำนาจโดยสิทธิของผู้ใต้ปกครองดังหลักเสรีนิยมของตะวันตก หากแต่เป็นการควบคุมอำนาจผู้ปกครองโดยตัวของพวกเขาเอง ผ่านการตั้งมั่นอยู่ในคุณความดี ในแง่ที่ไม่จำเป็นต้องมีใครควบคุมอำนาจของผู้ปกครอง เพราะพวกเขาตระหนักรู้เอง และใช้อำนาจนั้นในขอบเขตที่ชอบที่ควรได้เองโดยไม่สร้างความเสียหายต่อสังคมการเมือง ทักษะการมองอำนาจแบบนี้สอดคล้องกับแนวคิดเรื่องบารมี (ธงชัย วินิจจะกูล, 2551 : 45-64)⁴⁵ ที่เชื่อว่าอำนาจนั้นสะท้อนบุญบารมีอันดีงาม ต่างจากความเชื่อแบบตะวันตกที่มองอำนาจว่าฉ้อฉล ยิ่งมีมาก ยิ่งฉ้อฉลมาก จึงจำเป็นต้องควบคุม

แม้ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 สถานะของกษัตริย์จะเปลี่ยนไป แต่ราชประเพณีต่างๆ ที่แสดงถึงหลักการจำกัดอำนาจของผู้ปกครองนี้ก็ยังคงดำรงอยู่

“นับตั้งแต่เดือนมิถุนายน พ.ศ. 2475 เราได้ใช้ระบอบการปกครองแบบราชาธิปไตยใต้รัฐธรรมนูญแล้ว พระราชอำนาจพระราชกรณียกิจของพระมหากษัตริย์ก็เป็นไปตามที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญ แต่พระราชนิพนธ์เกี่ยวกับตำแหน่งหน้าที่ของพระมหากษัตริย์ก็ยังดำรงอยู่ พระมหากษัตริย์ยังคงทรงรักษาไว้ซึ่งศรัทธาธรรมและประเพณีธรรมข้างต้นนั้น เพราะที่แท้แล้ว ธรรมะเหล่านี้เป็นหลักชัยของการปกครองที่ดี อันวัตถุประสงค์ของการปกครองทั้งหลายก็เพื่อประสพสุขและความร่มเย็นแก่อาณาประชาราษฎร รัฐบาลใดปกครองได้ผลดังกล่าวนี้นับได้ว่า ได้ปฏิบัติหน้าที่ที่ต้องปฏิบัตินั้นครบถ้วนแล้ว”⁴⁶

(เกรียงศักดิ์ เชษฐพัฒน์นิช, 2536 : 54)

ในอีกทางหนึ่งกล่าวได้ว่า คัมภีร์พระธรรมศาสตร์นั้นสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับระบอบการปกครองราชาธิปไตยแบบไทยได้อย่างเหมาะสมเจาะลงตัว ดังที่กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ได้กล่าวว่า

“ตามที่ข้าพเจ้ากล่าวอ้างมานี้ จะเห็นได้ว่า ตามระบบกฎหมายที่ประเทศไทยใช้มาตามประเพณีนิยม ถือว่า พระธรรมศาสตร์เป็นใหญ่ ส่วนราชาศาสตร์หรือพระราชบัญญัตินั้น เป็นสาขาที่ปลีกย่อยออกมาอีกชั้นหนึ่ง ฉะนั้นการที่จะมีรัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุดเหนือพระราชบัญญัติ ก็ไม่แปลกอะไรสำหรับคนไทย และพระมหากษัตริย์ตามประเพณีนิยมของไทย ทรงถือตามพระธรรมศาสตร์ได้อันใด ก็ทรงถือตามรัฐธรรมนูญได้อันนั้น ประเทศไทยไม่เคยมีเทวสิทธิ์ ของพระมหากษัตริย์ (divine right of kings) จึงทรงดำรงตำแหน่งประมุขของชาติเป็นพระมหากษัตริย์ตามรัฐธรรมนูญได้ อย่างเป็นที่เคารพสักการะและบูชาทั่วราชอาณาจักร”

(กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์, 2514 : 7)

⁴⁵ โปรดพิจารณาแนวคิดเกี่ยวกับอำนาจแบบบารมี ในปาฐกถาของ ธงชัย วินิจจะกูลเรื่อง “อนาคตการศึกษาเรื่องรัฐในสังคมไทย” (2551) และ ปาฐกถา 14 ตุลาคม ประจำปี 2548 เรื่อง “ข้ามให้พ้นประชาธิปไตยแบบหลัง 14 ตุลา” (2548) นอกจากนี้ยังมีงานที่น่าสนใจในประเด็นอิทธิพลทางศาสนาที่มีต่อความคิดทางการเมืองไทย คืองานของ สมบัติ จันทรวงศ์ และชัยอนันต์ สมุทวณิช (2523) เรื่อง ความคิดทางการเมืองไทย เอกสารวิจัยหมายเลข 6 สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

⁴⁶ เกรียงศักดิ์ อ้างถึง ปาฐกถาของ พันเอก พระยาศรีวิสารวาจา เรื่อง พระมหากษัตริย์ในประเทศไทย ปาฐกถาแสดง ณ สมาคมชาวอเมริกันในกรุงเทพฯ วันอังคารที่ 9 กุมภาพันธ์ 2497

และด้วยหลักประชาธิปไตย และหลักเสรีนิยมเหล่านี้ ประชาธิปไตยแบบไทยจึงควรเป็นระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ดังที่กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ได้กล่าวไว้ในการปาฐกถาของพระองค์ (คำเน้นเป็นของผู้เขียน)

“มติของสภาร่างรัฐธรรมนูญมีอยู่ว่า ระบอบการปกครองให้คงไว้ซึ่งระบอบประชาธิปไตยซึ่งมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข นี่แหละเป็นประชาธิปไตยแบบไทยโดยแท้ ดังที่ข้าพเจ้าได้บรรยายมาแล้วข้างต้น ประชาธิปไตยเป็นระบอบจากต่างประเทศก็จริงอยู่ แต่แบบที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขนี้ เป็นแบบที่เหมาะสมกับประวัติศาสตร์ ประเพณีนิยม และความต้องการของประเทศไทย จึงถือว่าเป็นลักษณะของแบบไทยได้ ถ้าเราละเลิกถึงภัยคอมมิวนิสต์ และความจำเป็นที่เราจะต้องรวมกำลังทั้งหมดของชาติเพื่อต่อต้านภัยนั้นแล้ว เราจะต้องหนักในคุณค่าอันล้ำเลิศของการมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขของชาติอยู่”

“ส่วนหลักประชาธิปไตยก็มีปรากฏอยู่ในบทบัญญัติที่ว่า อำนาจอธิปไตยมาจากปวงชนชาวไทย หลักนี้แม้จะมาจากต่างประเทศ ก็มีเค้าอยู่ในประเพณีนิยม ของไทยที่ว่า พระมหากษัตริย์ทรงดำรงตำแหน่งอเนกนิกรสโมสรสมมติ ด้วยความยินยอมของที่ประชุมชนหมู่มา สอนการที่ประชาชนจะเลือกตั้งผู้แทนมาทำการนั้น ตามประเพณีนิยมของไทย มีแต่การเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้าน ไม่มีการเลือกตั้งในระดับสูงกว่านั้น จึงนับว่ายังจะต้องหาประสบการณ์ในเรื่องนี้อีกมาก”

(กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์, 2514: 9-10)

นัยของประโยคสุดท้าย (ที่ขีดเส้นใต้) แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่าง กษัตริย์-ชาติและอำนาจสูงสุดว่า ผู้แทนที่ได้รับเลือกตั้งนั้น ถือเป็นตัวแทนของคนเพียงส่วนเดียว ตรงกันข้ามสถาบันกษัตริย์กลับเป็นตัวแทนของชาติ (ในนามของประชาชนทั้งหมด) ฉะนั้นจึงขอรับรองที่จะได้รับอำนาจอธิปไตย แม้จะไม่ได้อยู่ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ก็ตามที่

ข้อเสนอข้างต้นสอดคล้องกับข้อสรุปของเกรียงศักดิ์ที่กล่าวถึงความคิดของกลุ่มกษัตริย์นิยมเก่า

ตามคำอธิบายของกลุ่มอนุรักษนิยมเก่าแล้วสถาบันพระมหากษัตริย์ซึ่งเป็นสถาบันหนึ่งในการปกครองระบอบประชาธิปไตยแบบไทย และมีที่มาจากหลักอเนกนิกรสโมสรสมมตินั้นจึงเป็นสถาบันเดียวที่ถือได้ว่าเป็นตัวแทนของประชาชนอย่างแท้จริง และเป็นสถาบันที่เป็นผู้ทรงอำนาจอธิปไตย ส่วนสถาบันทั้งสามคือ นิติบัญญัติ บริหาร และตุลาการ จะเป็นสถาบันที่ขึ้นต่อหรือได้รับมอบหมายอำนาจจากสถาบันพระมหากษัตริย์ ดังที่กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงมีพระอรรถาธิบายว่า “อำนาจอธิปไตยนั้นมาจากปวงชน พระมหากษัตริย์เป็นผู้ทรงใช้คือ ทรงใช้อำนาจนิตินบัญญัติทางรัฐสภา ทรงใช้อำนาจบริหารทางคณะรัฐมนตรี และทรงใช้อำนาจตุลาการทางศาล” ซึ่งหมายความว่า ในระบอบประชาธิปไตยแบบไทยพระมหากษัตริย์ทรงเป็นองค์พระประมุขและทรงอำนาจอธิปไตยหรืออีกนัยหนึ่งพระองค์ทรงมีพระราชอำนาจที่แท้จริงนั่นเอง

(เกรียงศักดิ์ เชษฐพัฒน์พานิช, 2536 : 57-58)

ฉะนั้นแม้ “ประชาธิปไตย” จะเป็นระบอบที่ “อธิปไตย” ควรสถิตที่ “ประชา” แต่เมื่อสถาบันกษัตริย์เปรียบดังตัวแทนของประชาชนแล้ว การจะร่วมใช้อำนาจอธิปไตยจึงไม่ใช่สิ่งผิด ไม่เพียงเท่านั้นระบอบประชาธิปไตยแบบไทย ยังเหมาะสมยิ่งกว่าระบอบประชาธิปไตยนำเข้าสู่ที่คณะราษฎรใช้ เพราะไม่ก่อให้เกิดความวุ่นวายและสอดคล้องกับจารีตประเพณีที่มีมา โดยเฉพาะการที่มีสถาบันกษัตริย์ ช่วยทำหน้าที่ประสานการปกครองเก่า-ใหม่ โดยปรับใช้ข้อมูลของ เสรี-ประชาธิปไตย ให้เข้ากันได้อย่างลงตัว ดังข้อสรุปของเกรียงศักดิ์ที่กล่าวถึงกลุ่มกษัตริย์นิยมใหม่

“กล่าวโดยสรุปแล้ว กลุ่มอนุรักษนิยมใหม่พิจารณาว่าระบอบประชาธิปไตยอันถือว่าอำนาจอธิปไตยเป็นของประชาชนอย่างสมบูรณ์นั้นจะนำมาซึ่งความปั่นป่วนนองเลือด การปกครองประชาธิปไตยที่เหมาะสมนั้นเป็นการปกครองที่ถ้อยยืนบนพื้นฐานของหลักเสรีนิยม โดยเป็นการปกครองที่ได้รับความยินยอมของประชาชนในกรณีอังกฤษประชาธิปไตยเป็นเรื่องของพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ในรัฐสภาและเสรีภาพของประชาชนในการเลือกตัวแทนของตน ในกรณีของไทยนั้นพระมหากษัตริย์ของไทยทรงมีลักษณะของเสรีนิยมเสมอมา (คือการปกครองโดยธรรม) โดยเฉพาะพระมหากษัตริย์ในราชวงศ์จักรี ดังนั้นระบอบประชาธิปไตยที่เหมาะสมกับสภาวะของไทยหรือระบอบประชาธิปไตยแบบไทย ก็คือประชาธิปไตยที่ถ้อยยืนบนหลักการที่พระมหากษัตริย์ทรงให้สิทธิและเสรีภาพแก่ประชาชนมากขึ้น หมายความว่า อำนาจอธิปไตยในระบอบประชาธิปไตยแบบไทยย่อมเกิดจากทั้งพระมหากษัตริย์และปวงชนร่วมกัน และหลักการที่สำคัญอีกประการหนึ่งในระบอบประชาธิปไตยแบบไทยก็คือหลักแห่งการรักษาดุลแห่งอำนาจ นั่นก็คือ การที่พระมหากษัตริย์จะทรงเป็นผู้คอยรักษาความสมดุลแห่งอำนาจให้กับอำนาจต่าง ๆ ที่มาจากปวงชน (อำนาจนิติบัญญัติ อำนาจบริหาร และอำนาจตุลาการ) ในฐานะที่ทรงเป็นประมุขของประเทศ”

(เกรียงศักดิ์ เชษฐพัฒน์พานิช, 2536 : 127-128)

จากข้อสรุปของเกรียงศักดิ์ข้างต้น ทำให้เราเห็นว่า ปัญญาชนอินทรีภาพฝ่ายนิยมเจ้าแม้จะต่างกลุ่ม เขียนงานต่างช่วงเวลา ก็ทำหน้าที่รณรงค์อุดมการณ์ฯ เหมือนกัน และสอดคล้องกัน เพราะต่างก็สร้างให้เกิดความชอบธรรมต่อการใช้อำนาจอธิปไตยของกษัตริย์

3.3.3 ตัวอย่างหลักการสร้างให้ราชาเป็นหนึ่งเดียวกับชาติแบบเสรีนิยมในปัจจุบัน

หนึ่งในการชี้วัดความสำเร็จของปัญญาชนอินทรีภาพฝ่ายนิยมเจ้าในการเผยแพร่อุดมการณ์ราชาชาตินิยม คือพิจารณาว่าความคิด จิตสำนึกจากอดีต นั้นยังคงเหลือและถูกสืบทอด ผลิตซ้ำ มากน้อยแค่ไหน ในการนี้มีความพยายามสร้างความคิด จิตสำนึกดังกล่าวให้สืบเนื่องเป็นสถาบันผ่านการบัญญัติในรัฐธรรมนูญไทย ไม่เพียงเท่านั้นในยุคใกล้ปัญญาชนผู้มีชื่อเสียงโดยเฉพาะที่สนับสนุนกลุ่มพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย ล้วนมีการอ้างอิงถึงหลักการข้างต้นเช่นเดียวกัน ดังจะเห็นได้จากตัวอย่าง 3 กรณีดังนี้

ศ.พิเศษจำนงค์ ทองประเสริฐ (ราชบัณฑิต) เขียนบทความชื่อ “มาจาก” - “เป็นของ” (2540) เพื่ออธิบายความแตกต่างระหว่างการใช้คำในหมวด 1 มาตรา 3 ของร่างรัฐธรรมนูญฉบับสภาร่างรัฐธรรมนูญ 2540 (คำเน้นเป็นของผู้เขียน)⁴⁷

⁴⁷ ศาสตราจารย์พิเศษจำนงค์ ทองประเสริฐ เป็นราชบัณฑิต ประเภทปรัชญา สาขาวิชาตรรกศาสตร์ สำนักธรรมศาสตร์และการเมือง ได้เขียนเผยแพร่ครั้งแรกไว้ในจดหมายข่าวราชบัณฑิตยสถาน, 7 : 77 (ตุลาคม 2540). โปรดพิจารณาใน จำนงค์ ทองประเสริฐ, “มาจาก - เป็นของ”, สืบค้นเมื่อวันที่ 6 มีนาคม 2555, จาก <http://www.royin.go.th/th/knowledge/detail.php?ID=1002> (คำสะกดตามต้นฉบับ)

คำที่มีปัญหาในร่างรัฐธรรมนูญ ฉบับ ส.ส.ร. (สมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญ) คำหนึ่งก็คือ คำว่า “มาจาก” - “เป็นของ” ซึ่งมีอยู่ใน “หมวด ๑ บททั่วไป” มาตรา ๓ ซึ่งเดิมมีข้อความดังนี้

“มาตรา ๓ อำนาจอธิปไตยมาจากปวงชนชาวไทย พระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็นประมุขทรงใช้อำนาจนั้นทางรัฐสภา คณะรัฐมนตรี และศาล ตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญนี้”

ต่อมาที่ประชุม ส.ส.ร. ได้ปรับปรุงแก้ไขใหม่เป็นครั้งสุดท้ายดังนี้

“มาตรา ๓ อำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชนชาวไทย พระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็นประมุขทรงใช้อำนาจนั้นทางรัฐสภา คณะรัฐมนตรี และศาล ตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญนี้”

ปัญหาที่ยกมาถกเถียงกันทั้งในที่ประชุม ส.ส.ร. และที่ประชุมสภานิติบัญญัติสภา ก็คือ คำว่า ส.ส.ร. จึงได้เปลี่ยนคำว่า “มาจาก” เป็น “เป็นของ”

ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยเกือบทุกฉบับ ยกเว้นรัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราว พ.ศ. ๒๕๔๕ กับรัฐธรรมนูญ ฉบับ พ.ศ. ๒๕๐๙ เท่านั้น ล้วนใช้ว่า “มาจาก” ส่วน ๒ ฉบับดังกล่าว ใช้ว่า “เป็นของ”

สาเหตุที่รัฐธรรมนูญส่วนใหญ่ใช้ว่า “มาจาก” นั้น คงมีที่มาจากข้อความใน “อภินิหารสุต” คัมภีร์ที่ขนิทาย แห่งพระสุตตันตปิฎก ที่ได้กล่าวถึงมูลเหตุที่ทำให้เกิดมกษัตริย์หรือพระราชอำนาจในโลกไว้ว่า เดิมทีเดิยมนุษย์ทุกคนต่างก็เท่าเทียมกัน แต่ในหมู่มนุษย์นั้นก็มีความดี-คนชั่ว คนฉลาด-คนโง่ คนขยัน-คนเกียจคร้าน ฯลฯ ต่อมา คนบางคนก็เกียจคร้าน ก็ไปลักขโมยทรัพย์สินของผู้อื่น เพราะขี้เกียจทำมาหากิน ประชาชนจึงได้ประชุมกัน แล้วคัดเลือกบุคคลที่มีบุคลิกลักษณะดีที่สุด เฉลียวฉลาดและมีคุณธรรมขึ้นเป็นหัวหน้า โดยมอบอำนาจในการตัดสินใจต่าง ๆ ได้เต็มที่ บุคคลผู้นี้เรียกกันว่า ผู้ที่ประชาชนสโมสรร่วมกันให้เป็นผู้ปกครอง และมอบอำนาจของตนให้หัวหน้าผู้นี้ใช้แทนตนได้อย่างเด็ดขาด เมื่อบุคคลที่ประชาชนสโมสรร่วมกันให้เป็นหัวหน้านี้ตัดสินใจต่าง ๆ ได้โดยชอบธรรมและยุติธรรมเป็นที่ชื่นชมยินดีของประชาชน จึงได้รับนามว่า “ราชา” แปลว่า “ผู้ที่ทำให้ประชาชนพอใจ” และมอบอำนาจให้ดูแล จัดสรรที่ท่าไรนาให้แก่ประชาชนโดยยุติธรรม ต่อมาจึงได้นามว่า “กษัตริย์” คือเป็น “เจ้าแห่งเกษตร” ซึ่งก็คือ “พระเจ้าแผ่นดิน” นั่นเอง

การที่พระราชหรือพระมหากษัตริย์ทรงใช้อำนาจได้อย่างสิทธิขาดนั้น ก็เพราะอำนาจซึ่งเดิมเป็นของประชาชนนั้น และต่อมาประชาชนยกอำนาจของตนให้แก่พระมหากษัตริย์เราจึงถือว่า “อำนาจอธิปไตยมาจากปวงชน” เพราะเดิมเป็นของประชาชน แล้วประชาชนได้มอบถวายอำนาจนั้นให้ โดยเหตุนี้บรรพบุรุษของเราที่ร่างรัฐธรรมนูญจึงได้ใช้คำว่า “มาจาก” นอกจากรัฐธรรมนูญฉบับแรกซึ่งเป็นฉบับชั่วคราวนั้น คณะผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตย จึงถือว่า “อำนาจอธิปไตยเป็นของประชาชน” คือ ชี้อำนาจกันมาจากพระมหากษัตริย์ตามแบบการปกครองระบอบประชาธิปไตย ระบบสาธารณรัฐ จึงใช้ข้อความว่า “มาตรา ๑ อำนาจอธิปไตยของประเทศนั้นเป็นของราษฎรทั้งหลาย” แต่ต่อมาได้เกิดความสำคัญขึ้น ดังนั้นในรัฐธรรมนูญฉบับถาวร พ.ศ. ๒๔๗๕ นั้นเอง จึงได้เปลี่ยนคำว่า “เป็นของ” เป็น “มาจาก” ถึงข้อความว่า “มาตรา ๒ อำนาจอธิปไตยย่อมมาจากปวงชนชาวไทย พระมหากษัตริย์ผู้เป็นประมุข ทรงใช้อำนาจนั้น แต่โดยบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญนี้” และที่ใช้ “มาจาก” กันเรื่อย ๆ มา ยกเว้นฉบับ พ.ศ. ๒๕๐๙ ซึ่งกลับไปใช้คำว่า “เป็นของ” อีกครั้งหนึ่ง ถึงข้อความว่า “มาตรา ๓ อำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชนชาวไทย พระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็นประมุขทรงใช้อำนาจนั้น แต่โดยบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญนี้”

ในการร่างรัฐธรรมนูญ ฉบับ ส.ส.ร. นี้ บรรดาสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญ ส่วนหนึ่งเป็นนักวิชาการสมัยใหม่ มีความรู้ความสามารถสูง ได้ไปศึกษาเล่าเรียนมาจากต่างประเทศ จึงจะคิดว่าการปกครองระบอบประชาธิปไตยแบบสาธารณรัฐอย่างของสหรัฐอเมริกา นั้น “อำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชน” เพราะอดีตประธานาธิบดีเอเบร่าแฮม ลิงคอล์น ได้ให้คำขวัญไว้ว่า การปกครองระบอบประชาธิปไตยนั้นเป็นการปกครอง “ของประชาชน โดยประชาชน เพื่อประชาชน” ซึ่งก็นับว่าถูกต้อง เพราะเขาได้มีการสมัครรับเลือกตั้งเป็นประธานาธิบดีกัน อำนาจอธิปไตยจึงไม่มีความต่อเนื่อง พอหมดวาระ ๔ ปี ก็ต้องเลือกประธานาธิบดีคนใหม่ซึ่งอาจเป็นคนเดิม หรือเป็นคนใหม่ก็ได้ แต่ก็ไม่เกิน ๒ วาระ คือ ๘ ปี ต่างกับการปกครองระบอบประชาธิปไตย ซึ่งมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข เพราะความเป็นพระมหากษัตริย์นั้นมีความต่อเนื่องโดยการสืบราชสันตติวงศ์ พระมหากษัตริย์มิได้ทรงใช้พระเดชด้วยพระองค์เอง ทรงมีแต่พระคุณเพียงอย่างเดียว พระมหากษัตริย์ไทยทรงเป็นผู้ที่ประชาชนได้ถวายอำนาจของตนให้เป็นสิทธิ์ขาด ดังนั้น อำนาจนั่นถึง “มาจาก” ปวงชนชาวไทย เพราะถ้าอำนาจอธิปไตยนั้นเป็นของปวงชนชาวไทย พระมหากษัตริย์จะทรงใช้อำนาจของประชาชนโดยที่ประชาชนยังมีได้ถวายให้ได้อย่างไร

เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงเห็นว่ารัฐธรรมนูญส่วนใหญ่เกือบทั้งหมดใช้ข้อความว่า “อำนาจอธิปไตยมาจากปวงชนชาวไทย” จึงนับว่าถูกต้องทั้งในด้านภาษา ด้านรัฐศาสตร์ และด้านจิตวิทยา มากกว่าที่จะใช้ข้อความว่า “อำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชนชาวไทย”

ศ.ดร. ลิขิต ชีระเวคิน (ราชบัณฑิต) กล่าวไว้ในบทความ “ราชประชาสมาสัย” [หนังสือพิมพ์ผู้จัดการรายวัน 13 พฤศจิกายน 2551]⁴⁸

“ในยุคกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ความชอบธรรมของพระมหากษัตริย์อยู่ที่ ลัทธิไศเลนทร์ หรือลัทธิเทวราชา ซึ่งได้มาจากเขมร อย่างไรก็ตาม ความเป็นมาจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์นั้น พระมหากษัตริย์ไทยจะมีลักษณะผสม 3 อย่างด้วยกัน มีทั้งเป็นพ่อของแผ่นดิน ปกครองด้วยธรรมะหรือธรรมราชา และมีพิธีกรรมซึ่งได้มาจากศาสนาพราหมณ์ มีการเป่าสังข์เคาะบัณเฑาะ องค์กษัตริย์เป็นเสมือนสมมติเทพหรือจักรวาทิน

“พระมหากษัตริย์ไทยจะทรงไว้ซึ่งทศพิธราชธรรมซึ่งมาจากราชนิติข้อ 131 นอกจากนั้นยังมีราชสังคหวัตถุและจักรวรรดิวัตร พระนามของพระมหากษัตริย์ไทยจึงผสมผสานระหว่างพุทธ เช่น พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ขณะเดียวกันก็มีพระนามออกมาในทางลัทธิพราหมณ์เช่นพระรามาธิบดี

⁴⁸ ลิขิต ชีระเวคิน, “ราชประชาสมาสัย”, สืบค้นเมื่อวันที่ 6 มีนาคม 2555, จาก http://www.dhiraवेgin.com/detail.php?item_id=000646

ข้อเขียนชิ้นนี้ มีเนื้อหาตอบโต้การกล่าวอ้างเรื่องราชประชาสมาสัยของทักษิณ ชินวัตร ในการชุมนุมของกลุ่มแนวร่วมประชาธิปไตยต่อต้านเผด็จการแห่งชาติ (น.ป.ช.) ดังที่ ลิขิต ได้ขึ้นต้นบทความว่า “คำว่า ราชประชาสมาสัย ได้ถูกนำมากล่าวในวันที่ 1 พฤศจิกายน 2551 ในการชุมนุมของ น.ป.ช. ซึ่งมีการตีความเป็นนัยเกี่ยวกับการขอพระราชทานอภัยโทษ แต่ศัพท์เรื่องราชประชาสมาสัยมีความเป็นมาและความหมายแตกต่างจากที่เข้าใจทั้งโดยเนื้อหาและหลักการ ส่วนจะมีการตีความให้เอนเอียงไปในความต้องการของผู้พูดได้หรือไม่นั้น ย่อมขึ้นอยู่กับวิจารณ์ญาณของผู้อ่าน”

ในความเห็นของผู้เขียน บทความนี้ต้องการแสดงหลักการราชประชาสมาสัยที่ “แท้จริง” เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ “ถูกต้อง” ไม่ตีความหลักดังกล่าวให้เอนเอียงไปกับความต้องการของผู้พูด (ทักษิณ) ซึ่งต้องการหาประโยชน์จากแนวคิดนี้

ในฐานะนักรัฐศาสตร์ชั้นครู และเป็นราชบัณฑิต การแสดงถึง “ความเข้าใจที่ถูกต้อง” นี้ ย่อมสื่อให้เห็นการ สืบทอด ผลิตซ้ำ อุดมการณ์ราชาชาตินิยมในมิติของการทำให้ราชาเป็นหนึ่งเดียวกับชาติแบบเสรีได้ชัดเจน

นอกจากนี้ยังมีบทความที่เขียนขึ้นเพื่อตอบโต้การอ้างราชประชาสมาสัยของทักษิณ โปรดพิจารณา คำณูณ สิทธิสมาน, “ทักษิณ ชินวัตร ความยุติธรรม, พระบารมี และ...ราชประชาสมาสัย !”, ผู้จัดการออนไลน์, สืบค้นเมื่อวันที่ 31 ตุลาคม 2555, จาก <http://www.manager.co.th/Daily/ViewNews.aspx?NewsID=9510000129847>

(เผยแพร่เมื่อวันที่ 2 พฤศจิกายน 2551) และ คำณูณ สิทธิสมาน, “ทักษิณ ชินวัตร ความยุติธรรม, พระบารมี และ...ราชประชาสมาสัย ! (ตอนที่ 2)”, ผู้จัดการออนไลน์, สืบค้นเมื่อวันที่ 31 ตุลาคม 2555, จาก <http://www.manager.co.th/Daily/ViewNews.aspx?NewsID=9510000130228> (เผยแพร่เมื่อวันที่ 3 พฤศจิกายน 2551)

“แต่ประเด็นที่สำคัญก็คือ ในยุคกรุงรัตนโกสินทร์นั้นได้มีการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญยิ่ง นั่นคือความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดระหว่างผู้ที่จะครองราชย์กับประชาชน อันได้แก่ พสกนิกรของพระองค์ นอกเหนือจากนั้นพระมหากษัตริย์ยังต้องมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับเจ้าขุนนาง และมหาเศรษฐีใหญ่ ซึ่งจะมีบทบาทสูงในการครองราชย์ บัลลังก์ของพระมหากษัตริย์ ความชอบธรรมในยุคใหม่นี้จะมองในแง่ความสัมพันธ์ที่ถ้อยอาศัยกันอย่างสนิทระหว่างพระมหากษัตริย์และประชาชน จึงเกิดศัพท์ที่ว่า “เอนกชนนิกรสโมสรสมมติ” ซึ่งหมายความว่า พระมหากษัตริย์และประชาชนนั้นเป็นหนึ่งเดียวกัน ต่างคนต่างทำหน้าที่เกื้อกูลซึ่งกันและกัน เป็นการประสานระหว่างฟ้าและดิน หม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้ทำการเปลี่ยนแปลงศัพท์ดังกล่าวเพื่อให้เกิดความเข้าใจดีขึ้น ใช้ศัพท์คำว่า “ราชประชาสมาสัย” โดยให้คำอธิบายในคอลัมน์ประจำวันในหนังสือพิมพ์สยามรัฐ เมื่อวันที่ 11 ธันวาคม 2514 ไว้ว่า “การปกครองแบบราชประชาสมาสัยให้พระมหากษัตริย์กับประชาชนร่วมกันปกครองแผ่นดิน ให้พระมหากษัตริย์ทรงมีพระราชอำนาจในการปกครองมากขึ้นกว่าในระบอบประชาธิปไตย และให้ประชาชนมีอำนาจในการปกครองมากขึ้นกว่าในระบอบประชาธิปไตย” “ของไทยที่แลแล้วมา พระมหากษัตริย์กับประชาชนในเมืองไทยนั้นไม่เป็นภัยต่อกัน มีแต่ความรักต่อกัน และมีความอนุเคราะห์ที่เกื้อกูลต่อกันและกันมาโดยตลอด ถ้าหากว่า ”พระมหากษัตริย์กับประชาชนของพระองค์ได้ร่วมกันปกครองแผ่นดินด้วยความรัก และอนุเคราะห์ที่เกื้อกูลกัน ดังที่ได้มีมาแล้วโดยตลอดนั้น ผู้เขียนก็มีความหวังว่าแผ่นดินไทยของเราจะเป็นแผ่นดินแห่งความสันติและความเจริญในทุกทางดังที่คนทั่วไปปรารถนา” ”

คำคุณ ลิทธิสมาน⁴⁹ กล่าวไว้ในบทความ “ลัทธิราชประชาสมาสัย กับ...การถวายคืนพระราชอำนาจ!” [เว็บไซต์ผู้จัดการออนไลน์ 14 พฤศจิกายน 2548]⁵⁰ (คำเน้นทั้งหมดเป็นของผู้เขียน คำสะกดเป็นของต้นฉบับ)

“การกล่าวคำปฏิญาณว่าจะต่อสู้ทุกวิถีทางโดยสันติและโดยชอบด้วยรัฐธรรมนูญ เพื่อให้เกิดการถวายคืนพระราชอำนาจของประชาชนกว่า 4 หมื่นคนที่ไปร่วมรายการเมืองไทยรายสัปดาห์สัญจรครั้งที่ 8 ไม่ใช่เรื่องผิดปกติประการใด ถ้าเราเข้าใจความเป็นมาของบ้านเมืองในช่วงปี 2475

“คำว่า “ลัทธิราชประชาสมาสัย” พล.ต.ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมชท่านนำมาใช้เป็นครั้งแรก

“ในบทสนทนาหัวข้อ “การเมืองไทย” กับท่านอาจารย์เสน่ห์ จามริก และท่านอาจารย์ดร.เกษม ศิริสัมพันธ์ มีบันทึกอยู่ในวารสารธรรมศาสตร์ ปีที่ 1 ฉบับที่ 3 เดือนเมษายน 2515 หน้า 39-45

“หรือในระยะเวลาที่ใกล้ขึ้นมาสักหน่อย ก็เห็นจะเป็นงานเขียนของท่านอาจารย์ดร.บวรศักดิ์ อุวรรณโณ ที่แม้จะไม่ได้เอ่ยคำว่า “ลัทธิราชประชาสมาสัย” แต่ก็ได้อรรถาธิบายลักษณะพิเศษของระบอบประชาธิปไตยในบ้านเราไว้ได้ชัดเจน

“ท่านเขียนไว้ในบทความเรื่อง “ในหลวงกับประชาชน: เอกลักษณ์ประชาธิปไตยไทย” ตีพิมพ์ในมติชนสุดสัปดาห์ 30 เมษายน 2536 และกลายมาเป็นส่วนหนึ่งของบทที่ 7 ส่วนที่ 2 ตำรา “กฎหมายมหาชน เล่ม 2” ตีพิมพ์เมื่อเดือนกันยายน 2537

⁴⁹ คำคุณ ลิทธิสมาน อดีตแกนนำนักศึกษา และนักสื่อสารมวลชนอาวุโส ในการเคลื่อนไหวขับไล่รัฐบาลทักษิณ เขามีตำแหน่งเป็น “โปรติวเซอร์” ในฐานะมันสมองหลักของรายการ เมืองไทยรายสัปดาห์สัญจร รายการนี้มีส่วนอย่างมากในการทำให้กระแส “ทักษิณออกไป” ขยายใหญ่ ทรงพลัง นอกจากนั้น เขายังเป็นเสนาธิการคนสำคัญในการเคลื่อนไหวของสนธิ ลิ้มทองกุล มีอำนาจในการตัดสินใจ และคิดกระบวนกรนำเสนอ ในการเคลื่อนไหวทางการเมืองช่วงกันยายน 2548-2549 (คำคุณ, 2549: 137) โปรดพิจารณา หนังสือของเขา (2549) เรื่อง ปราบฎการณัสนธิ: จากเสื้อสีเหลืองถึงผ้าพันคอสีฟ้า

ภายหลังการก่อตั้งกลุ่มพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย (พธม.) เขาได้รับตำแหน่งเป็นผู้ประสานงานกลุ่มพธม.ร่วมกับสุริยะใส กตะศิลา และหลังการรัฐประหาร 2549 เขายังได้รับตำแหน่งสมาชิกนิติบัญญัติแห่งชาติ ในสัดส่วนของสื่อมวลชน และได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งสมาชิกวุฒิสภาในแบบสรรหาเป็นลำดับต่อมา

⁵⁰ คำคุณ ลิทธิสมาน “ลัทธิราชประชาสมาสัย กับ... การถวายคืนพระราชอำนาจ !”, ผู้จัดการออนไลน์, สืบค้นเมื่อวันที่ 6 มีนาคม 2555, จาก, <http://www.manager.co.th/Daily/ViewNews.aspx?NewsID=9480000157762>

“ท่านพึงรู้ว่าเอกลักษณ์ระบอบประชาธิปไตยไทยนั้นแตกต่างกับประเทศอื่นตรงที่...

“อำนาจอธิปไตยนั้นอยู่ที่พระมหากษัตริย์และประชาชน

“ต่างกับรัฐธรรมนูญของชาติอื่นที่ถือว่าประชาชนเท่านั้นที่เป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตย !

“ทั้งนี้ก็จากการพิจารณาทบทวนในรัฐธรรมนูญแทบทุกฉบับนับแต่ 10 ธันวาคม 2475 มาจนถึง

“รัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน 2534 ที่ใช้ข้อความทำนองเดียวกัน

“อำนาจอธิปไตยมาจากปวงชนชาวไทย พระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็นประมุขทรงใช้อำนาจนั้นทางรัฐสภา คณะรัฐมนตรี และศาล ตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญนี้”

“ซึ่งมีที่มาจาก 2 เหตุผลหลัก

“1. เหตุทางประเพณีในสังคมวัฒนธรรมไทย-อันเกิดจากการสั่งสมความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของ พระมหากษัตริย์กับประชาชน

“2. เหตุผลทางนิติศาสตร์-หากสืบสาวเรื่องย้อนไปจนถึงวันที่ 24 มิถุนายน 2475 จะเห็นได้ว่าก่อนวันนั้น อำนาจอธิปไตยอยู่ที่องค์พระมหากษัตริย์ ครั้นเมื่อคณะราษฎรเปลี่ยนแปลงการปกครอง พระมหากษัตริย์ซึ่งทรงอำนาจอธิปไตยอยู่ก็สละพระราชอำนาจนั้นให้ประชาชนทั้งประเทศด้วยการพระราชทานรัฐธรรมนูญ แล้วลดพระองค์ลงอยู่ใต้รัฐธรรมนูญ แต่ยังทรงใช้อำนาจนั้นแทนปวงชน

“ในทางกฎหมาย ต้องถือว่าทั้งพระมหากษัตริย์และประชาชนต่างเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตยร่วมกัน

“ด้วยเหตุนี้ในทางกฎหมายนั้น เมื่อมีการรัฐประหารเลิกรัฐธรรมนูญตราใดต้องถือว่าอำนาจอธิปไตยที่เคยพระราชทานให้ปวงชนนั้นกลับคืนมายังพระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็นเจ้าของเดิมมาก่อน 24 มิถุนายน 2475”

จากตัวอย่างข้างต้น หลักการ และความคิดของปัญญาชนในยุค 2490-2510 (โดยเฉพาะ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช) ถูกนำมาอ้าง ความคิด จิตสำนึกเหล่านี้ถูกส่งผ่าน สืบทอดและมีพลวัตอย่างไร ยังคงเป็นสิ่งที่ต้องสืบค้นต่อไป กระนั้นผู้เขียนมีข้อสังเกตเบื้องต้นว่าควรจะต้องพิจารณาบทบาทนักกฎหมายและหลักการทางกฎหมายมหาชนที่ใช้เรียน-สอนกันอยู่⁵¹

หากการนิพนธ์ประวัติศาสตร์คือ กิจกรรมที่สืบทอด ผลิตซ้ำ อุดมการณ์ราชาชาตินิยมในมิติของการทำให้ราชาเป็นหนึ่งเดียวกับชาติพันธุ์ไทยแล้ว การเรียนกฎหมายมหาชน/นักกฎหมายมหาชน ย่อมเป็นกิจกรรม/ปัญญาชนอินทรีย์ภาพฝ่ายนิยมเจ้า ที่มีส่วนสำคัญในการเผยแพร่ ความคิด จิตสำนึกที่ว่าราชาเป็นหนึ่งเดียวกับชาติแบบเสรีที่หมายถึงประชาชนทั้งหมด สิ่งเหล่านี้สมควรค้นคว้าสืบค้นในรายละเอียดต่อไป⁵²

⁵¹ ข้อสังเกตนี้ประยุกต์จากข้อเสนอของเกษียร และสมชาย โปรดพิจารณาข้อวิเคราะห์บทบาทของนักนิติศาสตร์ได้ในบทความของ เกษียร เตชะพีระ (2554) เรื่อง “ประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข : ที่มาและที่ไป” โดยเฉพาะในหัวข้อ “ลักษณะของประชาธิปไตยแบบหลัง 14 ตุลา : 3) บทบาทหน้าที่ของนักนิติศาสตร์”

สมชาย ปรีชาศิลปกุล (2554) เรื่อง “การปรองดองกับอำนาจนิยมของนักนิติศาสตร์ไทยกระแสหลัก” โดยเฉพาะในหัวข้อ “เสาหลักที่สาม : สถาบันกษัตริย์และตุลาการ”

⁵² โปรดพิจารณาตัวอย่างสำคัญคือ บทที่ 7 ความต่อเนื่องของระบบกฎหมายมหาชนไทย: สถาบันพระมหากษัตริย์ศูนย์รวมของชาติ จากตำรากฎหมายมหาชนของบรรศักดิ์ อวรรณโณ (2538) กฎหมายมหาชน เล่ม 2: การแบ่งแยกกฎหมายมหาชน-เอกชนและพัฒนาการกฎหมายมหาชนในประเทศไทย และนักศึกษาระดับมหาบัณฑิตทางนิติศาสตร์ เช่น วิทยานิพนธ์ของ นพัตถ์ ฤทธิกาญจน์ (2544) เรื่อง พัฒนาการและที่มาของอำนาจอธิปไตยและผู้ใช้อำนาจอธิปไตยในประเทศไทย เป็นต้น

บทส่งท้าย

เมื่อคณะราษฎรเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองในปี 2475 รูปแบบรัฐและการปกครองแบบใหม่ได้ถือกำเนิดขึ้น ขนชั้นนำกลุ่มเดิมที่ปรารถนาจะคงอำนาจไว้ภายใต้รัฐประชาชาติ⁵³ และระบอบประชาธิปไตยย่อมต้องปรับตัว หนึ่งในหลากหลายรูปแบบของกระบวนการปรับตัว คือการสร้างความคิด จิตสำนึกให้เกิดในหมู่ผู้ได้ปกครอง โดยความคิดดังกล่าวจะให้ความชอบธรรมแก่พวกเขาในการอ้างอิงการใช้อำนาจอธิปไตยแห่งรัฐ

เพื่อจัดการกับการสูญเสียอำนาจอธิปไตย ขนชั้นนำจารีตอาศัยการสถาปนาอำนาจนำ ที่มีรูปธรรมคือ การสร้างความคิด จิตสำนึกผ่านอุดมการณ์ราชาชาตินิยม จนท้ายที่สุด สามารถรักษาการเข้าถึง/กำกับ อำนาจอธิปไตย (ที่ควรจะสูญเสีย) ได้อย่างสอดคล้องกับการอ้างอิงความชอบธรรมตามหลักการของรัฐสมัยใหม่ที่มีลักษณะสำคัญอย่างน้อยสองประการคือ หนึ่ง) ชาตินิยมเป็นหลักอ้างอิงความชอบธรรม และสอง) มุ่งเน้นการใช้อำนาจอธิปไตยแบบเสรีนิยม ซึ่งต่อมา (หลังจากชัยชนะของเสรี-ประชาธิปไตย) ทั้งโลกต่างยึดถือเป็นระเบียบการปกครองในอุดมคติ

ภายใต้โจทย์ที่ต้องบริหารการสูญเสียอำนาจอธิปไตยนั้น อุดมการณ์ราชาชาตินิยมถือเป็นกลไกสำคัญที่ทำหน้าที่ให้ขนชั้นนำจารีตบรรลุวัตถุประสงค์ อุดมการณ์นี้ทำหน้าที่สร้างให้ราชาเป็นหนึ่งเดียวกับชาติ สิ่งนี้เกิดขึ้นอย่างเป็นระบบนับจากช่วงทศวรรษ 2490

การอ้างอิงราชาเข้ากับชาติดำเนินไปในสองมิติควบคู่กันคือ ด้านหนึ่ง ราชาคือชาติบนฐานพลเมือง ในแง่ที่ราชาเปรียบดังตัวแทนของประชาชน และอีกด้าน ราชากลายเป็นแหล่งรวมจิตวิญญาณแห่งชนชาติไทย ในมิติแรก เจตจำนงทั่วไปของประชาชนรวมไว้ที่ราชา ส่วนมิติหลัง สภาวะความเป็นชาติพันธุ์ไทยนั้น (Thai ethnicity) ยึดโยงเอาไว้ด้วยราชา⁵⁴

ทั้งนี้หากพิจารณาเชื่อมโยงกับความขัดแย้งทางการเมืองไทยในปัจจุบัน จะพบว่าภายใต้เปลือกนอกของการรณรงค์ชาตินิยมไทยกระแสหลัก(ชาติ ศาสน์ กษัตริย์) กลุ่มพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย(พธม.) และเครือข่ายของขนชั้นนำจารีต ได้รณรงค์อุดมการณ์ฯ นี้ทั้งสองมิติควบคู่ไป ทั้งเน้นเอกลักษณ์ของชาติไทยที่ต้องมีสถาบันกษัตริย์ ทั้งเน้นว่าพระองค์เป็นตัวแทนของปวงชนตามหลักราชประชาสมาศัย

⁵³ อย่างไรก็ดี ยังคงมีการถกเถียงกันว่ารัฐประชาชาติ (nation - state) ของไทย เกิดขึ้นแท้จริงเมื่อใดกันแน่ โปรดพิจารณาการถกเถียงเบื้องต้นได้ในบทความของ สมเกียรติ วันทะนะ (2530) “เมืองไทยยุคใหม่ : สัมพันธภาพระหว่างรัฐกับประวัติศาสตร์สำนึก”

⁵⁴ ในวงวิชาการที่ศึกษาชาตินิยมไทย ก่อนข้างยอมรับโดยทั่วกันว่าชาติไทยมีลักษณะทางทฤษฎีตรงกับชาตินิยมบนฐานชาติพันธุ์ (ethnic nationalism) มีงานศึกษาจำนวนมากที่แสดงให้เห็นปัญหาของชาตินิยมไทย อาทิ งานของ เกษียร เตชะพีระ (2533) เรื่อง “ทางเปีย: บุพประวัติของความเป็นจีนในสยาม” งานของ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล (2552) “รัฐชาติ ชาติพันธุ์ และความทันสมัย” หรือหนังสือของ วีระ สมบูรณ์ (2553) เรื่อง รัฐ-ชาติ ชาติพันธุ์ : ข้อสังเกตบางประการว่าด้วยความเป็นชาติ ความเป็นรัฐ และปัญหาชาติพันธุ์ เป็นต้น

แต่เป็นเพราะฝ่ายทักษิณนั้นก็อ้างอิงความชอบธรรมในการเข้าสู่อำนาจด้วยระบอบประชาธิปไตยเสียข้างมาก ที่เชื่อในอำนาจอธิปไตยของประชาชน (popular sovereignty) ดังนั้นศักดิ์และสิทธิทางอำนาจจึงปะทะกันโดยตรง เราจึงได้เห็นแนวปะทะในการอ้างอิงความชอบธรรมในประเด็นการใช้อำนาจอธิปไตย⁵⁵ หนึ่งในข้อถกเถียงหลักของความขัดแย้งเมื่อไม่นานมานี้คือ “อำนาจสถาปนารัฐธรรมนูญ” ซึ่งเป็นอำนาจสูงสุด กรณีดังกล่าวเกิดคำถามขึ้นว่าอำนาจนี้สถิต ณ ที่ใด และฝ่ายใดชอบธรรมที่จะใช้ ด้วยวิธีการแบบใด?⁵⁶ นี่แสดงให้เห็นอย่างหนึ่งว่าการเปลี่ยนผ่านยังไม่แล้วเสร็จลงตัว

สิ่งเหล่านี้กำลังผลักดันให้สังคมไทยต้องกลับไปตอบโจทย์เดิมเหมือนครั้ง 80 ปีก่อน ที่อาจต้องเลือก (หรือรวมขอม) ระหว่าง (ความสำคัญ ผลประโยชน์ ความสูงสุดของ) “ชาติ” กับ กษัตริย์ ต่างก็เพียงในครานี้ “ชาติ” และ กษัตริย์ ดูแยกห่างออกจากกันทุกที สิ่งนี้คือผลกระทบโดยตรงจากการฉวยใช้สถาบันกษัตริย์ของเหล่าเครือข่ายผู้อ้างตนว่าจงรักภักดี

แม้จะคาดเดาจากจบของการเปลี่ยนผ่านไม่ได้ แต่ผู้เขียน (เช่นเดียวกับคนจำนวนมากในประเทศนี้) ยังอยากจะฟันฝ่าถึง “ชาติ” ที่หมายถึงราษฎรผู้เท่าเทียมกัน และควรเป็น “ชาติ” เดียวกันนี้ที่อำนาจอธิปไตยได้สถิตนั้นเพราะมีเพียง “ชาติ” ในความหมายนี้เท่านั้น ที่ราษฎรทั้งหลายจะได้เป็นเจ้าของอำนาจสูงสุด สมดังเจตนารมณ์แห่งการอภิวัฒน์ที่คณะราษฎรได้ริเริ่มไว้

⁵⁵ เช่น “คำคุณ” เชื้ออำนาจสถาปนา รธน.เป็นของ “กษัตริย์-ปชช.” ไม่ใช่รัฐสภา”, ผู้จัดการออนไลน์, สืบค้น เมื่อวันที่ 6 กรกฎาคม 2555, จาก <http://www.manager.co.th/Politics/ViewNews.aspx?NewsID=9550000072810&CommentReferID=21452961&CommentReferNo=1&TabID=2&>.

⁵⁶ โปรดพิจารณาตัวอย่างประเด็นถกเถียงเรื่องนี้ใน “วรเจตน์ - คำคุณ ถกผ่าน “ตอบโจทย์” เรื่องคำสั่งศาล รธน.”, ประชาไท, สืบค้นเมื่อวันที่ 6 กรกฎาคม 2555, จาก <http://prachatai.com/journal/2012/06/40874>. “กิตติศักดิ์ ปรกติ : ว่าด้วยอำนาจสถาปนารัฐธรรมนูญ”, มติชนออนไลน์, สืบค้นเมื่อวันที่ 6 กรกฎาคม 2555, จาก http://www.matichon.co.th/news_detail.php?newsid=1339239753&grpid=03&catid=03 , พุดพิพงค์ พงศ์เอนกกุล, “ตื่นเสียที่จากความเท็จของ “ว่าด้วยอำนาจสถาปนารัฐธรรมนูญ โดย กิตติศักดิ์ ปรกติ””, มติชนออนไลน์, สืบค้นเมื่อวันที่ 6 กรกฎาคม 2555, จาก http://www.matichon.co.th/news_detail.php?newsid=1339407700&grpid=03&catid=03 และ “อำนาจสถาปนารัฐธรรมนูญคืออำนาจนอกระบบ”, Voice TV, สืบค้นเมื่อวันที่ 6 กรกฎาคม 2555, จาก <http://shows.voicetv.co.th/the-daily-dose/41936.html> เป็นต้น